

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

“Emine” Sevgi Özdamar

Aynadaki Avlu

Almancadan çeviren: Esen Tezel

YAZILAR

“EMİNE” SEVGİ ÖZDAMAR ● Aynadaki Avlu

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranteey.org>

Yapi Kredi Yayınları

AYNADAKİ AVLU

“Emine” Sevgi Özdamar (1946) Muhsin Ertuğrul, Beklan Algan, Ayla Algan, Haldun Taner, Melih Cevdet Anday ve Nurettin Sevin’den tiyatro eğitimi aldı. 1976’da Almanya’ya gitti. Benno Besson ve Mathias Langhoff’la baş asistan, dramaturg ve oyuncu olarak Berlin, Paris, Avignon, Lyon, Münih, Frankfurt, Bochum şehir tiyatrolarında çalıştı. Çalışmalarından dolayı Paris Vincennes Üniversitesi tarafından kendisine doktora yapma hakkı tanındı. Kitapları 17 dile çevrildi.

Yapıtları: *Karagöz Almanya’da* (oyun, 1982), *Bir Temizlikçi Kadının Kariyeri* (oyun, 1984), *Anne Dili* (öykü, 1990), *Keloğlan Almanya’da* (oyun, 1991), *Hayat Bir Kervansaray* (roman, 1992), *Haliçli Köprü* (roman, 1998), *Noah’ın Gemisi* (oyun, 2000), *Aynadaki Avlu* (anlatı, 2001), *Tuhaf Yıldızlar Dünyaya Bakıyor* (roman, 2003), *Kendi Kendinin Terzisi Bir Kambur* (anı, 2007), *Peri Kızı* (oyun, 2010), *Yabanda Ölmek* (oyun, 2011).

Ödülleri: 1991 Ingeborg Bachmann Ödülü (*Hayat Bir Kervansaray*), 1993 Walter Hasenclever Ödülü (*Hayat Bir Kervansaray*), 1994 New York Yılın En İyi 20 Kitabı (*Anne Dili*), 1994 London Times En İyi Kitap (*Hayat Bir Kervansaray*), 1998 Kuzey Ren Westfalya Yılın Sanatçısı Ödülü, 1998 Almanya Kuzey Şehirleri Literatür Ödülü, 2003 Frankfurt Şehir Yazarı Ödülü, 2004 Kleist Ödülü, 2007 ABD Ölmeden Önce Okunması Gereken 1001 Kitap Ödülü (*Hayat Bir Kervansaray*), 2009 Berlin Sanat Ödülü, 2010 Carl Zuckmeyer Madalyası, 2012 Alice Salomon Poetik Ödülü, Darmstadt Dil ve Şiir Akademisi Üyeliği.

Esen Tezel 1978 yılında İstanbul’da doğdu. Alman Lisesi’ni ve İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Bölümü’nü bitirdi. Halen serbest editör ve çevirmen olarak çalışmaktadır. Başlıca çevirileri arasında *Nabokov’un Kedisi* (Thomas Lehr), *Bir Görünmez Portresi* (Hans Pleschinski), *Milena’ya Mektuplar* (Franz Kafka) ve *Hayatın Mucizeleri* (Stefan Zweig) yer almaktadır.

*Sevgi Özdamar'ın
YKY'deki kitapları:*

**Kendi Kendinin Terzisi Bir Kambur (2007)
Aynadaki Avlu (2012)**

“EMİNE” SEVGİ ÖZDAMAR

Aynadaki Avlu

Almancadan çeviren:
Esen Tezel

Yazılar

Yapı Kredi Yayınları
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Yapı Kredi Yayınları - 3564
Edebiyat - 1022

Aynadaki Avlu / "Emine" Sevgi Özdamar
Almancadan çeviren: Esen Tezel

Kitap editörü: Murat Yalçın
Düzelti: Nilüfer Altınel

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Promat Basım Yayımlar San. ve Tic. A.Ş.
Sanayi Mahallesi, 1673 Sokak, No: 34 Esenyurt / İstanbul
Sertifika No: 12039

Çeviriye temel alınan baskı: *Der Hof im Spiegel*
Kiepenheuer&Witsch (KiWi), 2001

1. baskı: İstanbul, Mart 2012
ISBN 978-975-08-2224-7

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2011
Sertifika No: 12334

© 2001, Verlag Kiepenheuer & Witsch GmbH & Co. KG, Cologne, Germany
Bu kitap ilk defa "Emine" Sevgi Özdamar tarafından "Der Hof im Spiegel" adıyla
Almanca olarak yayınlanmıştır.

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

İÇİNDEKİLER

Aynadaki Avlu • 9
<i>Karagöz Almanya'da</i> • 37
Benim Berlin'im • 43
Uli'nin Ağlayışı • 49
Benim İstanbul'um • 52
Buzun Üstündeki Bisiklet • 59
Franz • 88
Almanya'daki Yeni Mezarlıklar • 91
Almanca Kelimelerimin Çocukluğu Yok • 97
Kaynakça • 105

TÜRKÇE BASKIYA EKLENENLER

Aradaki Hayat • 109
Misafir Yüzler • 115
Hayat Kazaları, Yazı Kazaları:
<i>Kervansaray'dan Anne Dili'ne</i> • 124
Acı Su • 130
Gölgeden Çıkan Canlı • 139
Kuşların Şehri Berlin • 142

*Babam Mustafa Bey,
John Berger ve
şair Can Yücel'e*

Aynadaki Avlu

Galiba yaşı rahibe öldü. Sırtım kalorifere dayalı, mutfakta durmuş, yaşadığı yerde, karşı evde, odasındaki hüznü ışığın mutfak masamın üzerinde, duvarda asılı büyük aynada yanmasını bekliyordum. Avlunun diğer tarafındaki evden gelen ışığı, yıllardır benim batan güneşimdi. Aydınlık penceresini mutfaktaki aynada görür, evdeki lambaları ancak ondan sonra yakardım. Şimdiyse karanlıkta duruyordum ve elimde bir bisküvi vardı ama yemiyor, çok ses çıkarmaktan korkuyordum. Ya öldüyse...

Merdiven boşluğunun ışığı yandı, biri merdiveni iniyordu. Evimin kapısındaki buzlu camdan içeri vuran ışık mutfaka kadar geliyordu ve ben aynada, bekleyen yüzümü görüyordum. Merdiveni inen, Bay Volker olmalıydı. Eskiden adımları şimdikinden çok daha gürültülüydü. O zamanlar genç bir adamla yaşırdı; yakışıklı bir oğlanla. Genç adam yukarıda, dikiş makinesinde kendisi ve Bay Volker için güzel kıyafetler dikerdi. Dikiş makinesinin tıkırtısından Bay Volker'in parke döşemesi zangırdardı, beraberinde de benim tavanım. Ve tavanın zangırdamasıyla, mutfak dolabında üst üste duran tabaklar da zangırdamaya başladılar. Genç adam ne zaman ara verse, dikip bitirdiği kumaşla dikiş makinesinin iğnesi arasındaki ipliği dişleriyle kopardığını düşünürdüm. Ben çocukken annem hep öyle yapardı. Saçlarının arasından daima birkaç iplik sarkar, yüzünün sağ yanını dikiş makinesine, iğnenin önüne dayar ve kumaşla iğneyi birbirine bağlayan ipliği dişleriyle koparırdı. Bana, bir keresinde sağ elinin orta parmağının, kumaşın üzerinde hareket halinde

olan iğnenin altına girdiğini ve iğnenin parmağının içinde kırıldığını anlatmıştı. Doktorlar, "Aslında ameliyat da edebiliriz ama korkmayın, iğne hareket edip kalbinize yürümez. Orada, parmağınızda kalır," demişlerdi.

Çocukken hep parmağını elleyerek o yarım iğneyi bulmaya çalışırdım. Bazen gece uykudan uyanır ve iğne hâlâ orada mı diye karanlıkta orta parmağını yoklardım. Orada mıydı, yoksa kalbine giden yolda ilerliyor muydu? Yıllarca kırık bir iğnenin bekçiliğini yaptım. Annem öldüğünde, mezarlıkta erkeklerin onu toprağa verdikleri yerdeki ağacın değil, bir sonrakinin altında duruyordum; çünkü kızların, ölünün açık mezarı başında durmalarına izin yoktu, orada sadece oğullar durabilirlerdi. Erkekler onu tabuttan aldılar, kefenini dört ucundan tuttular; birden, kefenden dışarı çıkan topuklarını gördüm. Sallanıyor, diye düşündüm, burası bir bahçe ve o, ağaçların arasına gerilmiş bir salıncakta sallanıyor, bense aşağıda duruyor ve topuklarını görüyorum.

Bu dünyadan giderken yanına sadece yarım iğne aldı. Bir keresinde onu incittiğimde, bana şöyle demişti: "Kızım, önce iğneyi kendine batır. Canın yanmazsa, çuvaldızı başkasına batırırsın." Ya da, "İnsan nedir ki?" derdi, "Eti desen yenmez, derisi desen giyilmez. İnsanın, tatlı dilinden başka hiçbir şeyi yoktur." Öldüğünde düşündüm de, acaba toprağın altına girerken yanına kaç kelime aldı? Onun kelimelerini çok özlüyorum. "Ölülerle dirilerin sayısına bakarsan, dünya, ölülerin dünyasıdır," demişti. Şimdi orada, aşağıda kaç kelime var?

Uçakta oturmuş, havada ölümle pazarlık ediyordum. "İstanbul'a vardığımda annem bana kapıyı açacak, odayı pişmekte olan o çok sevdiğim yaprak sarmanın kokusu kaplamış olacak." İstanbul'daki yokuşta taksiden indiğimde, annemin üst kattaki penceresinin perdeleri Marmara Denizi'nden esen rüzgârda kımıldıyordu. Günlerce sokaklarda ona benzeyen kadınlar aradım. Sadece iki tane bulabildim: Her gün uzun, dik yokuşun başında çiçek satan ve art arda ince sigaralar saran çingene; sigaraları öyle bir dibine kadar içiyordu ki sokakta sağında solunda izmarit yoktu. Trenlerde yolculuk ediyor ve insanlara, anneleri-

nin hayatta olup olmadığını, eğer ölmüşse kaç yaşında öldüğünü soruyordum. Fakat anneleri ister benim annemden genç ölmüş olsun, ister daha yaşlı, bunun bana bir yardımı olmuyordu. Bir keresinde tren küçük bir istasyonda durdu. Sezon işçisi olarak oraya getirilmiş olan Kürt kadınlar ve çocuklar istasyonda yerde oturuyorlardı. Fakat çok yağmur yağmış ve toplayacakları pamuk ıslanmıştı. Kürt kadınlardan biri yüksek sesle ağlıyordu. Ağlayışı, annemin ağlayışına benziyordu ama tren hareket etti, bense hâlâ onun ağlama sesini duyuyordum.

Annem ölmeden önce babamı hiç telefon ederken görmemiştim. Telefon çaldığında, kardeşlerimden biriyle kısacık konuşurdu. "Gel oğlum, evdeyiz"; sonra da hemen kapatırdı. Şimdiyse evde, elli yıldır telefon numaralarının içinde toplandığı defterleri buluyor, bu numaraları arıyor, hâlâ hayatta olanlara annemin öldüğünü söylüyor ve "Bana bir kadın bulun," diyordu. Bana bir kadın bulun. Koltuklardan birinde oturuyordum. Tam karşımdaki koltukta hâlâ annemin oturduğu yerin izini görüyordum. Babam, sırtı bana dönük olarak telefon başındaydı. Omuzları çökmüştü. Ona doğru yürüdüm, elimi omuzlarına koydum, biraz okşayıp masaj yapmak istedim. Ahizeden, babamın yirmi yıl önce plajda tanıştığı bir adamın sesini duyuyordum; tanıştıklarında ben babama adamın telefon numarasını not etmesi için plajın soyunma kabininden kalemiyle sigara paketini getirene kadar babam numarayı kuma yazmıştı. Bu ses birdenbire ahizeden, "Mustafa Bey, depresyon, depresyon!" diye bağırdı ve ellerim babamın omuzlarında, ayağımı bastığım yer beni bir metre öne atıp tekrar geri getirdi, bir saniye önce durduğum yere aynen geri geldim. Fakat babam, elinde ahize, depresyonu hiç hissetmediğini söyledi. Ertesi gün yokuşun köşesindeki eczaneye gidip eczacıdan kendisine bir kadın bulmasını istedi. Hemen ardından, yakınlarda bulunan ve İstanbullu Ermenilerin gömüldükleri bir mezarlığa gitti, bir şişe rakıyla döndü ve bana bir kadeh verdi. Gece yatağın daha önce hep karısının yattığı tarafında yattı. O sıralar bir yığın Bulgar Türkü, Bulgaristan'dan Türkiye'ye kaçıyordu. Çadırlarda kalıyorlardı ve söylentiye göre Türk sınır polisleri, Bulgaristan'dan Türkiye'ye kaçmaya çalışan kadınlara tecavüz ediyorlardı. Babam ağabeyime, "Oğlum, git bana bir Bulgar kadın bul. Onun

da başını sokacak bir eve ihtiyacı vardır,” dedi. Sonra aynı şeyi eczacıya söylemek için yine eczaneye gitti. Fakat eczaneye bir kamyon girmişti. Dar ve dik yokuşta birdenbire frenleri boşalmış ve raflarda duran bütün ilaç şişelerini indirmişti. Aracın radya-töründen öksürük şurubu ve kolonya akıyor, ikisi birden iyot ko-kusuna karışıyordu. Annemle babamın kırk yıl boyunca ara sıra tartıldıkları tartı, ezilmiş vaziyette yerde duruyordu.

“Baba, benim yarın Almanya’ya dönmem gerekiyor.”

Annemin bütün giysilerini, evin önündeki yokuşta çiçek satan çingene kadına verdim ve İstanbul’dan ayrıldım. Ancak burada, Almanya’da masanın üzerinde telefonu görünce ağla-maya başladım. Babamın acısını ve huzursuzluğunu şimdi anlı-yordum. Bir süre önce, Glenn Gould üzerine bir film izlemiştim. Beste yapıyordu, çok depresifti ve sürekli arkadaşlarıyla telefon-da konuşuyordu. Bir keresinde bir taksi şoförüne durmasını rica etti, bir telefon kulübesine girdi, belki bir saat boyunca bir kız ar-kadaşıyla telefonda konuştu ve taksi onu bekledi. Işıkları sönük vaziyette. Şoför karanlıkta sigara içiyordu. Tıpkı Glenn Gould gibi ben de yıllarca hep annem ve babamla ya da arkadaşlarımla telefonda konuşmuştum. Sanki telefon direklerine konan kuşlar bu insanların sevgisini alıp gagalarında ve ayaklarında taşıyarak bana getirebilirlermiş gibi. Babamın İstanbul’daki telefonu artık hep meşguldü. Ancak birkaç gün sonra babam da ölünce meşgul olmaktan çıktı. Babam, hasretten kör olmuş bir kuş gibi kapalı bir odada kafasını bütün duvarlara vurmuş, geçmişindeki bütün sesleri telefonla aramış, her telefon konuşmasında tüylerini birer birer masanın üzerine bırakmış, sonra da gitmişti. Bir keresinde onu telefonda yakalamayı başarmıştım.

- Baba, ne yapıyorsun?
- Burada böyle karanlıkta oturuyorum.
- Ben de baba.

Karanlık oda. Tıpkı masaldaki gibi, kırkinci oda. Otuz dokuz oda kapısını açabilirsin ama kırkinciyı asla açamazsın. Orada ölüm vardır. Fakat masalın kahramanı hep kırkinci odayı açardı.

Bay Volker’in merdiven boşluğundaki adımları son aylarda es-kisi kadar gürültülü değildi. Dikiş makinesinde onun için ve

kendisi için güzel kıyafetler diken, yakışıklı genç adam onu terk etmiş ve Bay Volker yirmi kilo vermişti. Gece merdiveni çıkarken bazen benim sokak kapıma sürünerek geçirdi. Hemen ardından, o yukarıda içeri girip kapısını kapattıktan sonra ben aşağıda benimkini açardım ve merdiven boşluğu alkol kokuyor olurdu. Bir gece yukarıda ahşap parkeye vura vura yüksek sesle ağlamaya başladı, bunun üzerine ona gittim. Bana, telefon kendisine acısın diye yere, onun yanına uzandığını söyledi. Fakat telefon ona acımıyordu. "Beni aramıyor." Sonra anlatmaya başladı: "Joseph Conrad'ın karakteri Marlow, *Karanlığın Yüreği*'nde şöyle der: 'Yeryüzü bizim için, üzerinde yaşadığımız; görüntülerle, seslerle işimizi bitirmemiz gereken bir yerdir; Tanrı biliyor ya, aynı zamanda da kokularla! – Tabiri caizse, zehirlenmeden su aygırı leşi koklamamız gereken yer. Ve, görüyorsunuz ya, burada da insanın kendi gücü devreye girer; o leşi gömmek için görünmeyen çukurlar kazma konusunda kendi becerisine olan inancı...'"

Aşağı indim ve onu telefonla aradım. "Bay Volker, telefonunuz yine de biraz olsun acıyor size." O ise yukarıda güldü.

Paris'te yaşarken, bir üniversitenin şehir planlama bölümünde profesör olarak çalışan bir arkadaşım eve geldi, karısına ve bana birer boş kâğıt verip şöyle dedi: "Bugün öğrencilerimden birinin doktora çalışmasını öğrendim: Paris'te bir sürü kişiye kâğıt dağıtıyor ve onlardan 'kendi kişisel Paris haritalarını çizmelerini' rica ediyor. Bütün çizimler birbirinden farklıydı. Bir şehirde her insanın kendi kişisel şehri vardır." Karısı ve ben de, bizim için Paris anlamına gelen yerleri kâğıda çizdik. Bunlar da birbirinden çok farklıydı. Şimdi bu şehirde, Düsseldorf'ta, kendi kişisel şehrimi çizmeye kalksam, şöyle bir şey olur: İlk olarak, büyük caddedeki papağan dükkânı. Vaktiyle, buraya ilk taşındığımda, o dükkâna girmiştim. "Affedersiniz, papağanınız kaç dil biliyor acaba?" Satıcı kadın, "Almanca biliyoruz," demişti. Ardından, içeri girdiğimde fırıncı kadının bana kapıyı neredeyse dev memeleriyle açtığı fırın. "Merhabaaaaa!" Ne zaman dükkânların kapanmasına yakın ona gitsem, bana Polonyalı bir adamla yaşadığı aşk macerasını anlatır ve pasta ikram eder. "Alın, yoksa

domuzlara yem olacak bu.” Sonra, Oriana Fallaci’nin ve benim okuma yaptığımız kitapçı dükkânı. Orada çalışan ve dükkân, seyahat kitabı satan bir yere dönüşünce başka bir şehirde iş arayan, yakışıklı Bay Rupp.

Bir de, Noel’de lüks alışveriş caddesi Königsallee’de¹ ağaçlardan sallanan ampullerin altında naylon torbalarıyla tek başına, Armani’nin tam karşısındaki bir tahta bankta oturan evsiz adam. Üç kral bir kere de ona uğramalılar.² O akşam, o gözde caddede ikimizden başka tek bir kişi yoktu. Ona üç yüz mark verdim. Adam, “Ay, ay, ay. Siz bu şehirden misiniz?” dedi. “Evet ama şehri sevmiyorum.” Para hâlâ elindeydi; gülmeyi çoktan unutmuş olan yüzü, sevinç ifadesi veren kasları bulmaya çalışıyordu. Yüz bunu başaramadı ama sesi; sesi birdenbire bir harem ağası sesine dönüştü ve “Şehir tek olarak çok iyi de insanlar aptal,” dedi. Ben de, “Biliyor musunuz, belki de şehrin suçu yok. Ben daha önce başka şehirlerde hep tiyatroda çalıştım. Bu şehirde tiyatro yok, arkadaşım yok, sadece evde çalışıyorum,” dedim. Ara sıra sokaklarda o adamı arardım. Onunla iki kez daha karşılaştım. İlk karşılaşmada bana, “Artık dayanamıyorum,” demişti.

Birkaç yıl sonra karşılaştığımızda ise artık beni tanı mıyordu ve, “Rahat bırakın beni!” diye bağırdı.

Sonra, Kasap Carl. Bina pembe boyalı ve dükkânın girişinde, tepede pembe bir domuz heykelciği asılıydı. Yaşlı kasap kadın, oğlu ve gelini orada çalışıyorlardı. Ben sokağın karşı tarafından geçerken, onlar da o sırada kıyma tartıyor ya da pirzola kesiyor olurlarsa, bana selam verirlerdi. Bir akşam yaşlı kadın dükkânda tek başınaydı ve sanki boşluktaymış gibi, havada sağa sola uçmak için tezgâha sıkı sıkı tutunmuştu. Normalde kasap hep müşterilerle dolu olurdu ama o akşam kadın orada yalnızdı. Gözlerimin içine baktı; ben de hiçbir şey almaya niyetim olmadığı halde dükkâna girdim. Ding ding. Kapı açılıp kapandı. Cam kapılı buzdolabında birkaç donmuş piliçten başka bir şey görmüyordum.

“Bugün taze piliciniz yok mu?”

1 Kral Yolu (ç.n.)

2 Yazar burada, İsa’nın doğumunu önceden yıldızlarda görüp Kudüs’e giderek ona hediyeler veren ve böylece Noel’de hediye verme geleneğini başlatan üç bilge kraldan söz ediyor. (ç.n.)

“Hayır.”

Yaşlı kadın uzun uzun gözlerimin içine baktı. Bir saat sonra tekrar oraya gidip bir tane donmuş piliç aldım. Kadın pilici çıkarmak için iki elini birden buzdolabına uzattı ve floresan ışığında elleri birkaç saniyeliğine mermerden gibi göründü. Ertesi gün onu yine dükkânda tek başına görünce, Faslı ayakkabı tamircisi Omar’a gittim. “Omar, kasapta çalışan gençler neredeler?” Omar’ın tamir makinesi çok gürültülüydü. O sırada, eski püskü bir kovboy çizmesinin tabanını inceltiyordu; makinenin gürültüsüne doğru bağırdı: “BMW’leriyle otobanda kaza yaptılar. Sağanak yağmur yağmış, yolun ortasında da bir dal varmış; ormanda öldüler.” Yaşlı kasap kadına üç çiçek götürdüm. “Ah, oyuncu hanım,” dedi kapıyı açarken. Kasap dükkânının arkasındaki karanlık evi, kaynatılmış et kokuyordu. Ertesi gün o üç çiçeği dükkânın vitrininde gördüm. Bir ilkbahar akşamı yaşlı kadının bir adamla konuştuğunu gördüm. Çok kilo vermişti; üst bacaklarının etleri, yukarı çekilmeyip dizlerde geniş katlar halinde toplanan bir külotlu çorap gibi dizlerinin üzerinden sarkıyordu. O yaşlı adama bakıyor, gülümsüyor ve başını sallıyordu. Bana, büyük bir heyecan içinde gülümsüyormuş gibi geldi. Konuştuğu adam papazdı. Kısa bir süre sonra kadın da öldü. Kasabın tepesinde asılı olan domuz heykelciği çıkarıldı ve ev beyaza boyandı. Kadın öldüğünde, mutfak aynasında ağlamış ve annemle telefonda konuşmuştum.

“Anne, yaşlı kasap kadın da öldü. Neden çocuklarının kendisinden önce öldüğünü görmek zorundaydı ki?” Annem İstanbul’da ağlarken bir yandan da, “Zavallı kadın, zavallı kadın. Ne yapalım, insanlar ölür kızım,” dedi.

“Anne, ben senden önce ölmek istiyorum; sen bir gün yok olursan, buna dayanamam.” Annem, “Ağzından yel alsın bu lafları evladım. Bir daha sakın böyle bir şey söyleme. Bir anne için çocuğunu kaybetmek ne demektir, bilir misin?” dedi. “Anne, ağabeyim neden öldü?” “Bilmiyorum. Bir düğünde masaların üstünde göbek attı, ertesi sabah boynu şişmiş, nefes alamıyordu. Nazar değdi ona...”

Annem telefonda bana bunları anlatırken aynadan, mutfak penceresinde bir arının yukarı tırmandığını gördüm. Belki de ağabeyimin dilini arı sokmuştu.

Annem anlatıyordu: "O olaydan sonraki iki yıl boyunca hastaydım. Doktorlar, kemik tüberkülozu dediler. Koltuk değneğiyle yürüyordum ve doktorlar bir daha çocuk sahibi olamayacağını düşünüyorlardı. Bir gece, babamın karılarından biri rüyasında Hazreti Ali'yi, Muhammed'in damadını görmüş. Hazreti Ali benim için, 'Tekrar bir oğlu olacak. Adını benim gibi Ali koysun,' demiş. Gerçekten de sekiz ay sonra ağabeyin Ali dünyaya geldi."

"Beni doğururken çok bağırдың mı anne?"

Teybin kayıt düğmesine bastım ve annem telefonda, beni doğururkenki bağırışını taklit etti. Ardından, bağırdığı kadar bir süre boyunca güldü: "Aslında erkek olmalıymışsın; sen öbür oğlanlarla köprülerin altında oyun oynardın, ağabeyin yemek yaparken bana yardım ederdi. Seni bıraksak, neredeyse köprülerin altında uyuyacaktın."

Burada, bu şehirde de köprüleri seviyorum. Üzerlerinden, şehrin öteki tarafına geçiyorum ve geçerken eteğimi tutuyorum. Nehrin öteki tarafında Joseph Beuys otururdu.

Bu köprüler de, tıpkı Heinrich Heine'nin doğduğu ev, Bambi Sineması ve ana tren garı gibi benim kişisel şehir haritamın bir parçası. Garın yolcu salonundaki bir kafede oturduğunuzda, insanlar kitleler halinde koşar adım önünüzden geçip trenlere giderler. Sanki ayaklarının altındaki bir koşu bandı onları taşıyormuş gibi görünürler. Sonra salon boşalır ve ortalıkta sadece, grup halinde bira içen birkaç evsiz adam kalır. Ardından koşu bandı tekrar çalışır ve kitleleri tam ters yönde taşımaya başlar.

Oturduğum evde benim altımda, zemin katta, iki adam televizyon tamiri yapıyorlardı. Gün boyu orada bir sürü televizyon açıktı. Bazen filmler oynardı, bazılarındaysa sadece karlı ekran görüntüsü olurdu. Bir keresinde, adamlardan daha ufak tefek olanı kapımı çaldı ve "Az kalsın bütün televizyonları yakıyorduk. İçlerinden biri patladı ve alevler içinde yandı. Tam buranın altında," dedi. Parke döşemeyi elledim, çok ısınmıştı. Bu iki adam eskiden Güney Afrika'da zengin beyazlara pilotluk yaparlarmış. "Orada olup bitenleri hiçbir televizyon haber olarak veremez," derlerdi. Buradaysa, televizyon haberciliği hizmetini onlar veriyorlardı. O sokakta oturan insanlar hakkında her şeyi bilirlerdi; çünkü birçok kişi televizyonunu tamir için onlara

götürür, onlardan yeni televizyon alır ya da onlar insanların evlerine giderlerdi. Bir şey öğrenmek istediğim zaman onlara giderdim. "Bay Volker hasta mı? Neden bu kadar zayıfladı?" İkisinden biri o sırada arka arkaya bütün televizyon programlarını geçiyordu; Horst Tappert³, Schimanski⁴, Linden Sokağı, Milka çikolatası ineği, bilardo oynayan Hollandalılar, balıkçı korusu, XY Ungelöst⁵ ve Heidi'nin arasında bana cevap verdi: "Bilmiyor musunuz, genç erkek arkadaşı onu terk etti. Volker bu yüzden çok acı çekti." "Avlunun köşesindeki evde oturan kadınlar kim?" "Altı rahibe. Ve bir papaz. Rahibeler bizden, en yaşlı rahibe için bir televizyon ödünç aldılar. Ben kadının odasına gittim. Yaşlı rahibe hangi kitabı okuyordu, biliyor musunuz? *Alice Harikalar Diyarında*." "*Alice Harikalar Diyarında*'ya bayılırım."

Yaşlı rahibenin o ara ne okuduğunu öğrendikten sonra, ışığını görmek için mutfaktaki aynanın önünde dikildim, *Alice Harikalar Diyarında*'daki Cheshire Kedisi gibi sırttım ve ışığı kapadım. Cheshire Kedisi, *Alice Harikalar Diyarında*'daki gibi ortadan kayboldu. Sonra tekrar ışığı açtım, tekrar Cheshire Kedisi gibi sırttım ve yaşlı rahibeyi gözümde canlandırımdım. İki eli, kitabı yüzüne doğru tutuyordu; üzerinde uzun kollu, uzun beyaz geceliği vardı ama bu geceliğin içinde gövdesi yoktu. Uzun bir gecelik, bir kafa ve iki elle *Alice Harikalar Diyarında*'yı okuyordu ve ben, Cheshire Kedisi olarak aynadan geceliğe sırtıyordum. Bir ara yaşlı rahibe ışığı kapadı. Hemen sırtıtmayı kestim, kitabı kapatmıştı. Bazen, tam yaşlı rahibenin ışığı söndüğünde, Bay Volker merdiveni çıkardı. Merdiven boşluğunun ışığı yanar, ahşap basamaklar gıcırdar, Bay Volker'in üst kattaki kapısı kapanırdı, ben alt katta kapıyı açardım ve merdiven boşluğunda hâlâ parfümünün kokusu olurdu.

Benim kişisel şehir haritam buydu. Fakat aslında bir şey daha vardı. Bir keresinde, tren garına doğru yürüyordum. Önümde de, tam ortadan ikiye katlanmış gibi iki büklüm, zayıf bir Al-

3 Derrick adlı televizyon dizisinde dedektif Stephan Derrick'i canlandıran ve 2008 yılında ölen Alman televizyon ve sinema oyuncusu. (ç.n.)

4 Tatort (Olay Yeri) adlı televizyon dizisindeki polis memuru karakteri. (ç.n.)

5 Gerçek kriminal vakaları konu alan bir televizyon programı. (ç.n.)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

man adam yürüyordu. Yanında uzun boylu bir Yugoslav vardı; o da arkadaşına doğru eğilmişti. Yanlarından geçerken, "Sırtınız için akupunktur yaptırmanız lazım. Akupunkturla iyileşen bir doktor tanıyorum," dedim. Ardından yürümeye devam ettim. Birkaç dakika sonra iki adam pat diye bir otobüsten indiler, beni o şekilde takip etmişlerdi çünkü iki büklüm adam yeterince hızlı yürüyemiyordu. Beni bir şeyler içmeye davet ettiler. Otobüs durağının arkasındaki büfede ikisiyle birlikte bir kutu bira içtim. Sonra bir de, otoportrelerim için bir sürtü çerçeve yapmış olan, köşedeki çerçeveni. Sol elinin başparmağını bir kazada kaybetmiş, doktorlar onu tekrar yerine dikmişlerdi. Biz bir resmin üzerine eğilip ona uygun çerçeveyi ararken, bu dikilmiş başparmak titrer ve lastik bir eldivenin içindeki bir çocuk başparmağı gibi görünürdü. Bir gün adamın kız arkadaşı beni aradı. Yine elimde telefonla aynanın önünde, ayaktaydım. "Özür dilerim, Bay Rüdi-ger öldü, gelip resminizi alabilir misiniz? Onu çerçeveleyemedi."

Kız arkadaşı Renate bana resmi verdi.

"Neden öldü?"

"İlaç almış."

"Neden?"

"Hastaydı; ağız kanseri. Ve biliyorsunuz, çok ince ruhlu, gururlu bir adamdı. Hastalığa tahammül edemedi. Yahudiydi. Çok yakında evlenmek istiyorduk, benim için her şeyi düzene sokmak istiyordu."

"Anne, Yahudi çerçeveni de öldü. Senin on üç yaşında olduğun resmi de çerçevelemişti."

"Ağlama kızım. Ağlama. Ne yapalım, insanlar ölür." Annem İstanbul'da, ben aynanın önünde, telefonda ağlıyorduk.

Bütün ölümler bu aynanın içinde yaşıyorlar. Kasap kadın, oğlu Georg, gelini. Yaşlı kasap kadın 300 gram kıyma tartıyor, genç kasap kadın rozbif yapmam için bana aynadan tarif veriyor. Aşağıda, bodrumda eti kıymaya çeviren kocasıyla bir mikrofon yardımıyla konuşuyor. "Georg, yukarıya dana böbreği getirir misin? Oyuncu hanım burada." Ya da benimle son derece anlaşılmaz bir Almanca konuşan papağan. Çok yakında Renate'yle evlenmek isteyen Yahudi çerçeveni. Küçük küçük iğneleri ağzın-

da tutuyor, titreyen başparmağı ve işaret parmağıyla bir tanesini alıyor. Annem. Babam. Hepsi bu mutfak aynasının içinde yaşıyorlar.

Ve şimdi, şimdi düşünüyorum da, avludaki yaşlı rahibe de öldü. Yeni bir ölü geldiğinde, aynadaki ölüler ona yer açıyorlar. Bazen pencereden bir arı giriyor ve aynada, ölülerin arasında uçuyor. Ölüler onu görüyorlar; ocağın üzerinde fokurdayan espresso makinesinin dumanını da görüyorlar. Ya da açık pencereden bir kuş giriyor ve aynanın etrafında uçuyor. Banyo küvetinde duş yapıyor, kendimi çıplak olarak aynadaki ölülerin arasında görüyorum. Avluda postacı, kapılardan birini çalıyor. Ya o da birçok Türk postacı gibi kalp hastasıysa? Balkona ve aynadaki ölülerin üzerine yağmur yağıyor. Bazen yüzlerce küçük sinek geliyor ve aynanın önünde sallanan ampulün etrafında deli gibi dönüyor.

Sırtım kalorifere dayalı, bir süre daha karanlıkta bekledim ama yaşlı rahibenin ışığı mutfak aynasında yanmadı. Sonunda yine de mutfağın ışığını açtım. Aynada kendimi, mutfak, küveti ve avluya bakan balkonu gördüm. Avlu yıllar önce, onu ilk gördüğümde nasılsa şimdi de aynı öyleydi. Yalnızca, rahibelerin evinin önündeki ağaç şimdi dev gibi olmuştu. O ağaç büyümüş olmasaydı, rahibe evinin gerçek bir ev değil de orada, gökyüzünde asılı büyük bir fotoğraf olduğuna inanabilirdim. Ve o fotoğraf da, telefonun durduğu masanın üzerinde asılı aynadan yansıyor. Aynanın önünde hep ayakta durarak telefonla konuşurdum. Ayna bana, o anda konuştuğum kişiyi sevip sevmediğimi gösterirdi. Birini sevmiyorsam, mutfak raflarındaki ya da çerçevelerdeki tozları aynadan görmeye başlardım ya da duvardaki bir resmin hafif yamuk durduğunu görürdüm. Bunu daha sonra düzgün asmalıyım. Aynada kendimi bir kez daha gördüm, kendi sesimi duydum, mutfak, gördüm ve mutfak, avludaki rahibenin evine kadar genişledi. Paris'teki şehir planlamacı bir keresinde Doğu'nun konut estetiği üzerine bir yazı yazmıştı. Orada insanlar, evlerini sokaklara kadar genişletiyorlardı. Böylece birdenbire komşunun penceresinin hemen önünde bir başka pencere ortaya çıkıyordu. Evler birbirine karışıyor ve dolayısıyla neredeyse labirentler oluşuyordu. Komşular burun buruna uyanıyorlardı.

Ben de bu daireyi üç aynayla avludaki eve kadar genişletmiş-tim. Mutfakta bir ayna; mutfaktan sağda ve solda birer odaya gidiliyordu. Sağdaki odada köşede büyük bir ayna duruyordu ve soldaki odada da aynı şekilde, göz göz çekmeceli dolabın üzerinde, yüksek tavanda asılı çok büyük bir ayna vardı. Üç ayna bütün pencereleri, bina katlarını ve rahibe evinin bahçesini üç farklı perspektiften topluyordu. Sırtımı avluya verdiğimde, o üç aynada bütün pencereleri ve rahibelerin bahçesini görüyordum. Hepimiz o üç aynada burun buruna, hep beraber yaşıyorduk. Uyandığımda, balkondan avluya değil, aynaya bakıyordum. Kahve yapıyor, yazıyor ya da temizlik yapıyordum ve her seferinde avluyu ve komşularımı odalarımda görebiliyordum. Bazen aynalar yüzünden küçük kazalar da oluyordu. Rahibeler, birinci kattaki birkaç odayı bir matbaaya kiraya vermişlerdi. Orada üç matbaacının makinelerinin başında dikildiklerini görürdüm; sabah ve öğlenleri ara verdiklerinde de üç pencerenin kenarında, benim dairemin tam karşısında durup kahve içerlerdi. Bir sabah çıplak olarak yataktan mutfığa gidiyordum ve matbaacılardan biri, elinde kahve fincanıyla pencerenin yanında dururken beni gördü. Kendimi yere attım ve o da, neredeyse benimle eşzamanlı olarak kendini yere attı. Sürüne sürüne, adamın beni göremeyeceği bir köşeye kadar gittim ve aynalardan birinde, şimdi ne yaptığına baktım. Sırtı pencereye dönük olarak ayağa kalktı ve kahvesini içmeye devam etti. Avluya bakan ve üç aynanın durduğu üç oda dışında bu eski evde üç oda daha vardı. Fakat onlar büyük bir caddeye bakıyordu. Orada perdeler hep kapalıydı. Tam karşıdaki evde Malta Tarikatı, hasta bakımı hizmeti veriyordu. Beyaz hastabakıcı önlüklü gençler oradan siren sesleri eşliğinde şehre gidiyorlardı. Bir odada, sürekli Viyana'da ya da Münih'te çalışan ve nadiren bu evde yaşayan erkek arkadaşımın kuyruklu piyanosu duruyordu. Erkek arkadaşım burada olduğunda piyano çalardı, ben de onu aynanın önünde ayakta durarak dinler, bir yandan da avludaki rahibeleri ya da matbaacıları izlemeye devam ederdim. Kendimi, piyano müziği dinlemeleri için salonumu onların hizmetine sunmuş gibi hissederdim. Annemi arardım. "Anne, Karl şu anda bütün avlu ve senin için piyano çalışıyor."

“Karl, lütfen ‘Bakirenin Duası’ nı çal. Karl, lütfen ‘Ah Aşk, Tatlı Bir Işık’ ı çal. Karl, lütfen ‘Yabancı Geldim, Yabancı Gidiyorum’ u çal.”

Karl hepsini çalardı; ve sonunda daima benim için, Kurt Weill tarafından bestelenmiş bir Berlin halk şarkısı çalardı:

*Oturmuşum, yiyorum köfte
Aniden çalar kapı tak tak diye
Bakarım, hayret, şaşar kalırım
Aniden açılır kapı pat diye
Hayrola, diye düşünürüm, hayrola
Kapı açık şimdi, oysa kapalıydı az önce
Çıkarım dışarı, çıkar bakarım
Ve kim var dışarıda?
Ben!*

Mutfak masamın üzerinde asılı aynayı seviyordum. İnsan o alanı konuşturabiliyordu. Kendi sesimi sadece orada duyuyordum. İstanbul’da yaşayan annem telefonda; espresso makinesi fokurduyor, dumanı tütüyor, ışığı yanan fırında piliç kızarıyordu. Mutfak dolabını açtığımda, pirincin ya da bulgurun içinden buğday güveleri havalanıyordu. Arılar buraya gelip meyvelerin üzerinde dolaşıyordu ve matbaacılar ya da rahibelerin avluda giriş katında yaşamalarına izin verdikleri Afrikalı aile, aynada hareket halindeydi. “Anne, şu anda zenci kadın ekmek yapıyor.” İstanbul’daki anneme telefonda bir futbol yorumcusu gibi, avluda olup biteni anlatıyordum. Annem, “Çok çocuğu var mı?” diye soruyordu. “Evet, dört tane. Dinle bak seslerini. Şu anda ergenlik çağındalar. Şimdi de kadının kızı, annesinin gömleğinin kollarını hamura girmesin diye kıvırıyor.” Afrikalı kadın her gün pencere pervazının kenarında ekmek yapıyordu, siyah parmaklarının arasında beyaz hamur vardı. Hamurdan havalanan un, tel takılmış pencereden dışarı uçuyor ve ayna unla kaplanıyordu. Dört zenci çocuk top oynuyorlardı; aynada. Kadın ekmek yaparken sık sık kafasını kaldırıp balkonuma bakıyordu. O beni görmüyordu ama ben onun beni arayan gözlerini aynadan görüyordum. Yüzünü okşuyordum.

“Anne, şu anda zenci kadının yüzünü okşuyorum.”

Rahibeler pencere kenarında pek sık durmazlardı. Tül perdeler hep kapalıydı. Fakat aynada sık sık yaşlı rahibenin elini görürdüm. Muhtemelen artık diğeri beşiyle birlikte değıl, kendi odasında, yatağında yemek yiyordu. Çünkü her öğlen ve akşam aynada, bir elin, içi ekmek kırıntılarıyla dolu mutfak bezini pencereden silkelediğini görüyordum. O yüzden, tam onun pencesinin altında, yerde, kırıntıları gagaayan birkaç kuş vardı. Bir ilkbahar akşamı ilk kez kadının yüzünü aynada gördüm. Başını eski, tozlu tül perdeye dayamıştı ve sanki perdeyi kokluyormuş gibi görünüyordu. “Neden pencerede dururken kaşlarında korku asılı bakire?” dedim. Bir kürk mantom vardı; onu şimdi tam kadının üzerine denk gelecek şekilde aynaya doğru tutuyordum. Böylece rahibe, kürk mantosu içinde başıfı lüks bir otelin penceresine dayamış, imkânsız aşkını düşünen Greta Garbo gibi görünüyordu. Sonra balkona çıktım. şimdi o da beni görüyordu. Noel akşamı ıssız Königsallee’de sevincini ifade etmek için meçhul kaslar arayan evsiz adam gibi, onun da alnında ve dudaklarının kenarında yeni çizgiler ortaya çıktı. Sonra, sanki onun çocuğuymuşum gibi bakışlarımı aşağıda, yerde ekmek kırıntılarını gagaayan kuşlara yönlendirdi ve kuşların nasıl hep birlikte, güzel güzel yemek yediklerini gösterdi. İkimiz de kuşlar uçup gidene kadar baktık. Sonra alnını pencerenin pervazına dayadı. Ben de balkondan, aynanın başına döndüm; aynada alnımı onun alnına dayadım ve Heinrich Heine’den bir alıntı yaptım:

*Bir başıma dolaşıyorum sahilde
Beyaz dalgaların vurduğı yerde
Ve birçok tatlı söz duyuyorum
Sudan gelen tatlı sözler...*

Ve yaşlı rahibe şöyle dedi:

*Ah, o kadar uzun ki gece
Ve kalbim susamaz artık...
Güzel deniz kızları, ortaya çıkın
Danslarla şarkılarla sihirli halka oyununu oynayın!*

Aynada yaşlı rahibenin yüzü şimdi ortadan kaybolmuştu. Al-
nım hâlâ aynaya dayalı, devam ettim:

*Sürükler seni oradan oraya,
Nedendir anlamazsın;
Yumuşak bir söz duyulur rüzgârda,
Şaşırp etrafına bakarsın.*

Bazı pazar günleri aynada genç bir rahibeyi arkadan görüyordum. Avluda papazın arabasını yıkıyordu. Annemi arıyordum.

“Anne, genç rahibe şu anda papazın arabasını yıkıyor, ben de piliç kızartıyorum.”

Aşağıdaki avluda birdenbire gülmeye başlasın diye aynada genç rahibeyi arkadan gıdıklıyordum. “Anne, şu anda onu gıdıklıyorum.”

Annem, “Benim de şu anda sol gözüme güneş vuruyor,” di-
yordu. Ahizeden, İstanbul’daki yokuşta oynayan çocukların ses-
lerini duyuyordum. Vapur düdükları çocuk seslerine karışıyor
ve bir sokak satıcısı bağıırıyordu: “Karpuz!”

“Anne, sana Almanca bir şarkı söyleyeyim mi?”

“Evet, söyle, söyle.”

*Merhaba, şimdi geçiyoruz Birma’ya
Yanımızda yeterince viski var
Ve purolarımız Henry Clay marka
Ve kızları da atlattık
O zaman tamamen özgürüz burada
Çünkü başka marka puro içmeyiz
Ve Birma kadar uzak yere dayanmaz bu elimizdeki
Ve sevgili bir Tanrı’ya ihtiyacımız yok
Yol yordam desen, ona da ihtiyacımız yok
Peki o zaman, good bye!*

Annem güldü ve şarkı söylercesine, good bye, dedi!

Aynada mutluydum çünkü aynı anda birkaç yerde birden
olabiliyordum. Annem, altı rahibe ve bir papaz, hep birlikte ya-
şıyorduk. Papaz benim mutfak aynamın tam karşısında oturu-

yordu. Yaşlı rahibe gibi o da bir ilkbahar akşamı pencerenin kenarında durdu ve sanki hâlâ hayatta olduğuna şaşıyormuş gibi nefes aldı. Annemle telefonda konuşurken saçlarımı alıp aynada bıyık yaptım; sonra da sigaramı ağzımdan alıp aynada onun ağzına koydum. Bir fotoğraftaymışçasına hareketsiz duran küçük bir papaz gerçek, kocaman bir sigara içiyordu ve ben ona aynada bir öpücük verdim. Aynadaki papaz yok olmuştu. Ama rujlu dudakım aynada kaldı.

Annem öldüğünde ve ben aynaya bakarak telefonda haberi aldığımda, aynada bu dudak izini gördüm. Bir güve uçup üzerine kondu. Annemle babamın ölümünden sonra, annemin öksüz olduğunu bu aynada öğrendim. Annesi olmadığını biliyordum ama öldüğünde çok üzüldüğüm, artık yaşamak istemediğim ama yine de yaşadığım için bazen kendi kendime onun sesiyle konuşurdum. Ve bu ses, bir üvey annenin sesiydi. Gerçek bir anne yerine üvey annesi olduğu için anne olma biçimini bu üvey anneden öğrenmişti. Ve şimdi burada, öksüz çocuk hüznüyle karışık, huzursuz bir üvey anne sesi vardı.

“Ye biraz dedim sana, anladın mı, ye!” “Yeter, anladın mı, bıktım senden, biraz bir şey yiyeceksin!” “Çalışma masasının başına otur, otur dedim sana!” Çocukluğu işte böyle geçmişti. Benimse, onun bir öksüz olarak yaşadığı çocukluğu bir aynada keşfetmek için yabancı bir ülkeye gelmem gerekmişti. Kendime acıdığım zaman, kendimle babamın annesinin sesiyle konuşurdum.

“Gel, ye gülüm, kurban olurum sana, canım ciğerim, gözümün nuru, ye evladım, bütün günahın benim boynuma olsun, ye biraz çocuğum.”

Annem benimle daha fazla üvey anne sesiyle konuşmasını diye onun İstanbul’daki arkadaşlarından birini aradım. “Ölümü yüzünden çok acı çekiyorum, ne olur bana yardım et de bir kere rüyama girip benim hakkımda ne düşündüğünü söylesin,” dedim.

Yaşlı kadın, “Burada mübarek bir kadının yatırısı var. Bir cuma günü birkaç kadın onun ruhuna değsin diye sütlü kahve içip annenin sana görünmesini dilerler,” dedi. O cuma akşamı rüyamda annemi gördüm. Bir trenin koridorundaydım ve trenin

yanında, tam ters yönde giden başka bir tren daha vardı. Annem, kolunun altında bir sürü gazeteyle o trendeydi. İki tren dip dibe birbirlerinin yanından geçip giderken annem bana, "Seni ne kadar seviyorum bir bilsen," dedi. Sesini duymadım ama tren penceresinin ardındaki dudaklarında bu sözleri okudum. O rüyadan sonra aynada kendimle hiç ses çıkarmadan, sadece dudak hareketleriyle konuşmaya başladım.

"Seni ne kadar seviyorum bir bilsen... Ye biraz, yoksa hasta olursun!"

Annemin sesini normalleştirmek için rüyalarla haşır neşir olurken, aynadaki avluyu biraz ihmal etmişim. Kendimle tekrar annemin tatlı sesiyle konuşmaya başladıktan sonra, sürekli pencere kenarında ekmek yapan Afrikalı kadının yüzünün artık aynada görünmediğini fark ettim. Bir sabah, hep papazın arabasını yıkayan ve aynada arkadan gıdıkladığım rahibenin sokağa doğru yürüdüğünü aynadan gördüm, yalınayak merdiveni indim ve evin önünde ona, "Biliyor musunuz, dört çocuğa alışmıştım. O aile nereye gitti?" diye sordum.

"Afrika'ya döndüler, adam doktordu."

Rahibenin teni, seilmeyen hayvan derisi gibiydi. Bu deriyi okşayamazdım. Hoşuna gitsin diye, "Şimdi orada yoksullara yardım edebilir," dedim.

Öğleden sonra rahibe kapıyı çaldı ve bana okumam için dinî broşürler getirdi. Okumayacağımı biliyordum, bu yüzden ona beş mark verdim.

Karl telefonda, "Kadına para vermişsin, şimdi Yehova Şahitleri gibi tekrar gelir," dedi.

Bir keresinde Yehova Şahitleri'ne kapıyı açmış ve bir mark vermişim. Tekrar geldiklerinde, şöyle dedim:

"Ben yok Almanca."

"Hintçe?"

"Yok."

"Türkçe?"

"Hı hı."

Çantalarından küçük bir Türkçe Yehova Şahitleri İncil'i çıkardılar. Tekrar geldiklerinde onlara, "Size her defasında kapıyı açan, benim ikizimdi. Türkiye'ye kesin dönüş yaptı. Ben kendi

Allah'ıma bile inanmıyorum. Sizin Tanrı'nıza nasıl inanayım?" dedim. Yehova Şahitleri, gülerek yukarı çıkmışlardı. Merdiveni inerken ise, dişleri sökülmüş gibi bir halleri vardı.

Fakat rahibe bir daha gelmedi. Yalnızca bir kez aynadan çıkmış ve kapımı çalmıştı. Sonra tekrar avlunun fotoğrafına yerleşmişti.

Yazın, rahibelerin dolaptan kaç tabak aldıklarını da duyuyordum. Altı sayıyor ve kendi tabağını da masaya koyup "Yedi," diyordum. Ama fazla yemiyorlardı. Tabakların üzerinde gidip gelen çatal bıçakların sesi uzun sürmüyordu. Ben daha uzun sürede yiyordum. En genç rahibe bir kadeh kırmızı şarap içiyordu; aynada onunla kadeh tokuşturuyor ve pencereden onun parlak kahkahasını duyuyordum. O ne zaman gülse mutlu oluyor, dışarı çıkıp diğer insanlara sevgimi vermek istiyordum. O zaman da köşedeki küçük süpermarkete gidiyordum.

Oranın kasasında, çok az saçlı olan bir kadın otururdu. O, fiyatları tuşlarken, ben yukarıdan tepesindeki keli görürdüm. Bana sık sık, fiyatları tuşlamaktan omzunun ağrıdığını söylerdi.

"Ruth, omzunuza masaj yapayım mı? Bugün omzunuz nasıl?" Bugün gözlerimin içine bakmıyordu. Gözleri, televizyonda gördüğüm bir tavuğun gözleri gibiydi. Bu tavuklar, doğumdan itibaren ölene kadar başka tavuklarla birlikte çok dar kafeslerde yaşıyor ve kesilecekleri avluya götürülürken birbirlerinin kafasını gagalıyorlardı. Bazı tavuklar, daha kafesin içinde ölmüş oluyordu. İşte orada o tavuğu görmüştüm. Gözleri çok yorgundu; bir savaşı engellemek isteyen ama sözlerinin hiçbir değeri kalmamış bilge bir büyükannenin gözleri kadar yorgun. Küçük süpermarketteki kasiyerin gözleri de şimdi öyle görünüyordu.

"Ruth, bir derdiniz mi var?"

"Erkek kardeşim hastanede ölüyor; kanser."

"Anne, kasiyer kadının erkek kardeşi hastanede ölüyor."

"Evet, kızım, ne yapalım, insanlar ölür."

"Adı Werner."

Daha sonra Werner de diğer bütün ölümlerle birlikte aynanın içine yerleşti.

Oturduğum güzel, eski evin sahibi de bir gün öldü. Her şeyi kendi tamir etmek isterdi. Hiç durmadan, üç aynada da görünürdü çünkü sağda solda, bütün duvarların önünde, bir merdivenin tepesine tırmanırdı ve onda bütün dairelerin anahtarı vardı. Bazen uyandığımda, Bay Kürten tuvalette klozet kapağının üstüne çıkmış olurdu. Genellikle neye elini atsa bozardı. Oda duvarlarında bir şeyleri tamir ederken onun tırmandığı merdiveni tutardım.

"Bay Kürten, düşeceksiniz diye korkuyorum."

"Bir şey olmaz, eczacıyım ben."

Bir işçisi vardı; çok zayıf bir adam.

"Willy, neden yemiyorsunuz?"

"Duvar boyamaktan mide hastası oldum ve Kürten ödememi ilaçla yapıyor. Onların da hiçbir faydası olmuyor, vaktiyle çok fazla duvar boyadım."

Avluya bakan balkonu sarıya boyadı ve "Sarıya boyuyorum; güneş etkisi yaratır. Yakında Türkiye'ye gideceğim," dedi. Willy'nin kız arkadaşı Türktü. "İzmir'de bir diş doktoru tanıyorum. 350 marka bütün dişlerimi düzeltecek."

Willy yeni dişlerle döndüğünde Bay Kürten ölmüştü. Oğlu da babasıyla aynı işi yapıyor ve merdivenden daha da sık düşüyordu. Willy bana, "Oğlu ödememi radyoyla yapıyor, bana eski radyosunu verdi, çalışırken bütün gün radyo dinleyebiliyorum," dedi.

Güzel bir gündü: Willy müzik dinliyordu, ev sahibi merdivenden düşmüştü, genç rahibe perdelerin ardında gülüyordu, yaşlı rahibe içi ekmek kırıntılarıyla dolu mutfak bezini pencereden silkeliyordu, kuşlar ekmeği gagalıyorlardı, bir kedi avluda yürüyordu ve yeni bir kiracı avluda, yalnızca büyük bir odadan ibaret olan zemin kat dairesine taşınıyordu; gözlerinin altında şişkin gözyaşı torbalarıyla yaşlıca bir bey. Gece üç aynada, onun ölgün ampul ışığında sağa sola koşturmasını izledim. Gölgeleleri üç aynada birden, bir oraya bir buraya yürüyorlardı; bir oraya bir buraya. Uyurken, yattığım yerden hâlâ aynada ışığı ve onun gölgelerini görüyordum. Belki de orada üşüyordur. Birkaç gün sonra ona, "Bir şilte ve birkaç battaniye ister misiniz?" diye sordum. Beni dinledi ama sağa sola koşturmaya devam etti ve "Daha o kadar düşmedim," dedi.

Utandım, fasulyeli kuzu eti pişirdim, onu yemeğe davet ettim. Adı Hartmut'tu. Hartmut benim evimde de bir o odaya bir bu odaya koşturdu ve birdenbire pantolonunun paçalarını yukarı kıvrıp bana dizlerindeki ve bacaklarındaki yaraları gösterdi. Sonra da gömleğini yukarı kıvrıp sırtındaki yaraları gösterdi. "Bir stor firmam vardı ama Wiesbaden'da stor takarken çalışanlarım beni ortada bıraktılar. İkinci kattan düştüm; bacaklarım sigara içenlerin bacakları gibi." Soylu bir ailedendi ve sağa sola koştururken bana Baudelaire'in "Balkon" şiirinden dizeler okuyordu:

*Mère des souvenirs, maîtresse des maîtresses,
O toi, tous mes plaisirs! ô toi, tous mes devoirs!**

Sonra ayakta bir şeyler yedi ve "Mmm, mmm, tadı tuzu yerinde," dedi. Ardından şiir okumaya devam etti:

*Tu te rappelleras la beauté des caresses,
La douceur du foyer et le charme des soirs.***

Son dizede, aynanın önünde durdu ve aynadan bana baktı. Günlere ayna vasıtasıyla görüp gözlediğim yaşlı adam, şimdi birdenbire yanımda durmuş, beni aynada dansa davet ediyordu. Tango yapa yapa bütün odaları dolaştık ve ikimizi bir an için üç aynada birden gördüm. Sonra kuyruklu piyanonun başına oturdu ve Chopin çalmaya başladı. Bir yandan da bana, "Hangi rolleri oynadın?" diye sordu.

"Temizlikçi kadınları."

"Ne, temizlikçi kadınları mı? Senin Carmen'i oynaman lazım," dedi ve hemen Chopin'den Carmen'e geçti.

Daha geç bir saatte, o gittikten sonra, karanlıkta yattığım yerden aynada onun evine baktım. Bu akşam ışığı kapatmıştı.

Ertesi gün avludan yukarı, balkona doğru ısıklık çaldı ve

* "Hâtıralar anası, sevgililer sevgilisi / Sen ey benim bütün zevklerim! bütün vazifelerim!" (Elem Çiçekleri, Çev.: Vasfi Mahir Kocatürk, Buluş Yayınevi 1957)

** "Hatırlayacaksın okşamaların güzelliğini / Ocağın tatlılığını ve akşamların hazzını."

bana bir oyuncak hayvan attı. Bir maymun. Bu maymun, ışık açılıp kapandığında ısıklık çalıyordu. Her akşam ışığı kapadığımda, "fyu fyuuu" diye ısıklık çalardı. Ben de "fyu fyuuu" diye ısılıkla karşılık verirdim. Bir akşam Hartmut bana çürük mantarlar ve karnabahar getirdi. "Al bunları, değerlendirirsin. Ev sahibi bana evden çıkmam gerektiğini söyledi."

Çürük mantarları ve karnabaharı bir gazeteye sarmıştı. Gazete ıslanmıştı ve kahverengi su ayakkabılarına damlıyordu. Tam o sırada elimde bir fincan kahve vardı. Hartmut heyecanlı heyecanlı konuşuyordu. Tükürükleri kahve fincanına sırıyordu. Bana, sanki Hartmut bu kara denizde yüzyormuş ve bir girdap onu aşağı çekiyormuş gibi geldi. Sonra tekrar çıkıp gitti, gazeteyi ıslak masaya koydum ve aynanın önünde ev sahibini aradım. Annesi, "Ahizeyi kulağına tutmam lazım, iki kolunu birden kırdı," dedi.

"Bay Kürten, Hartmut'un neden o evden çıkması gerekiyor?"

"Bugüne kadar kira ödemedi. Ayrıca bir gece rahibelerin çiçek saksılarına işedi ve '*Les fleurs du mal* - kötülük çiçekleri' diye bağırdı."

"Bu sadece Baudelaire'in bir sözü, Hartmut, Baudelaire'i sever."

Ev sahibi konuşurken, ahizeyi tutan ellerim çürük mantar kokuyordu.

Hartmut gitmek zorundaydı. Büyük bir nakliyat kamyonu kiraladı ve o kamyon sekiz gün boyunca avluda durdu. Takım elbisesini avluya astı. O takım da orada sekiz gün boyunca durdu ve rüzgârda sallandı. Yattığım yerden aynada hâlâ ışığını görüyordum ama artık sağa sola koşturmuyordu. Bir gece sessizce aşağı indim ve penceresinden baktım. Büyük oda tavana kadar eski gazetelerle doluydu. Hartmut istiflenmiş gazetelerin arasında oturuyor, bazen aradan bir gazete çekip uzun uzun okuyor, ardından başka bir tane çekip okumaya başlıyordu. Sekiz gün sonra bütün o gazetelerle birlikte taşındı. Giderken avluda, balkonumun altında durdu ve bağırdı:

*Les soirs illuminés par l'ardeur du charbon,
Et les soirs au balcon, voilés de vapeurs roses.
Que ton sein m'était doux! que ton cœur m'était bon
[...]
Je croyais respirer le parfum de ton sang.
Que les soleils sont beaux dans les chaudes soirées!**

Taşınırken, evdeki ışığı arkasından kapamayı unutmuştu. Uyudum, uyandım, aynada ışığını gördüm ve şöyle dedim:

*Comme tu me plairais, ô nuit! sans ces étoiles
Dont la lumière parle un langage connu!
Car je cherche le vide, et le noir, et le nu!***

Bir gün Hartmut'u yeni evinde ziyarete gittim. Bir otobüse bindim, şoför bana nerede inip başka bir otobüse bineceğimi anlattı ama ben yanlış yöne doğru yürüdüm. Trafik lambası yeşil yanıyordu ama şoför otobüsten indi, beni kolumdan yakaladı, güldü ve "Âşık mısın kızım? Sola yürüyeceksin," dedi.

Bir sonraki otobüs durağından önce bir Çin lokantası vardı. Otobüs geldi, şoför indi ve Çin lokantasına girdi. Geri geldiğinde, "Çin yemeği mi yediniz?" diye sordum. "Evet, çing çong. İşemek istedim, o ufaklık beni içeri almak istemedi. Bütün Almanya'da işemeye izin olduğunu söyledim. O zaman aldı. Fakat güzel bir yerdi, tertemiz, güzel aynalar; oldu yani."

O adreste Hartmut diye biri yoktu. Birisi bana, Hartmut'un eskiden orada oturduğunu söyledi. Eve döndüm. Maymun "fyu fyuuu" diye ısıklık çaldı, ben de "fyu fyuuu" diye karşılık verdim.

Ölmüş olan annemi artık arayamayacağım için İstanbul'daki yaşlı bir şairi, Can'ı aradım.

"Can, Hartmut kayıplara karıştı, bana verdiği adres eski adresi çıktı."

* "Kömür ateşiyle aydınlanan akşamlar / Balkonda akşamlar, pembe buğularla örtülü / Ne tatlıydı bana göğsün! Ne iyiydi bana kalbin [...] Sanırdım içime çektiğimi kokusunu kanının / Ne güzeldir güneşler sıcak akşam saatlerinde!"

** "Ne hoşuma gidecektin, olmasa şu yıldızlar, ey gece! / Ki malûm bir dil konuşur ışıkları! / Zira ben arıyorum boşu, karayı, çıplağı!" (Charles Baudelaire'in "Taciz" şiirinden, *Elem Çiçekleri*, Çev.: Vasfi Mahir Kocatürk, Buluş Yayınevi 1957)

Can, "O zaman adamın evi yok. Muhtemelen utanmıştır, o yüzden de sana eski adresini vermiştir," dedi.

Sonra benim için bir dize okudu: "Sen karnında güneşi taşıyorsun." Ve bana bir yemek tarifi verdi: "Patlıcanları fırında pişir, kabuklarını soy, süte batır. Kıyma, domates, karabiber, tuz, hepsini bir tavada çevir..."

Bir gün Can da öldüğünde, aynada yaşlı kasap kadınla birbirlerine tarif verebilirler, annem de yemeğin tuzu fazla kaçmasın diye kontrol eder. Can bana, bir keresinde arkadaşlarıyla Romanya'ya gittiğini anlattı. Bir Romen tavuğu kanat çırparak gelip arabanın penceresinden içeri girmiş, bir yumurta bırakmış ve tekrar uçup gitmiş. Macaristan sınırında gümrük memuru, "Deklare edecek bir şeyiniz var mı; silah, cephane, tütün, alkol?" diye sormuş. Sosyalist olan Can, gümrük memuruna yumurtayı göstermiş: "I have only this egg, but this is a Rumanian egg."⁶

Aşağı, televizyon tamir eden iki adamın yanına indim.

"Hartmut'tan haber aldınız mı, bana adresini vermişti ama o da eski adresiymiş."

"Çok sefil olmuş bir adamdı. Çekip gitti ama şimdi de fareler burada. Bugün bizim buraya küçük fareler geldi. Herhalde vaktiyle Hartmut eve yerleşirken onlar da peşinden yerleşmişti."

"Onu nasıl bulabilirim?"

"Bilemeyiz. Çok ilginç bir adamdı ama televizyonu yoktu, o yüzden onun hakkında hiçbir şey bilmiyoruz."

Yukarı çıktım. Aynada, Hartmut'un terk edilmiş odasında hâlâ yanan ışığı gördüm. Ev sahibi kollarını kırdığı için buraya uğramıyordu. Uyudum, uyandım, aynada ışığı gördüm, balkon kapısını açtım ve avluya doğru bağırdım:

"Hartmut, neredesin?"

Sonra yatakta, Marx Kardeşler'in fotoğraf kitabına baktım ve ışık açık olarak uyudum. Ansızın göğüslerimden ve bacaklarımdan hızla bir şey geçti. Küçük bir fare gördüm; şimdi yatağımın yanında, açık Marx Kardeşler kitabının üstünde, Harpo Marx'ın fotoğrafının yanında oturuyordu. Hartmut'un farelerinden biri.

6 "Bir tek bu yumurta var ama o da Romen yumurtası." (ç.n.)
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Onu bir bezle tutup Hartmut'un evine götürdüm. Kapı açıktı, oda bomboştu, içeride tek bir gazete kâğıdı bile yoktu. Fareyi boş oda-ya bıraktım, o da tıpkı Hartmut gibi odada bir sağa bir sola koş- turdu.

Ertesi akşam sokağa çıktım. Evin karşısında birkaç bar var- dı. Bar sahiplerinden birine, Hartmut'u tanıyıp tanımadığını sor- dum. O sırada bir bira bardağı yıkıyordu. "Hayır." Bir sonraki bara geçtim; bir kadın, iki erkek arkadaşıyla tezgâhın kenarında oturuyordu. Üçü de çakırkeyiftiler. "Barın sahibi nerede?" Ka- dın bana baktı ve "Neeeeee!" diye bağırdı. Hemen dışarı çıktım, yüreğim ağzıma gelmişti ve dışarıda, gecenin ortasında kendi kendime, o andan itibaren bir daha hiçbir Alman'la konuşmama- ya yemin ettim. Evdeyse, aynada ikinci kez yemin ettim: "Yemin ederim, bir daha hiçbir Alman'la konuşmayacağım."

İstanbul'daki şair Can'ı aradım. "Can, kendi kendime, bir daha hiçbir Alman'la konuşmamaya yemin ettim." Can şöy- le dedi: "Hayatım, şimdi dışarı çık ve on farklı yerde on farklı Alman'la görüş. İçlerinden biri sana kötü davranırsa, bir daha hiçbiririyle konuşmazsın." Sonra bana bir yemek tarifi daha verdi.

Ertesi sabah çeşitli mağazalara gittim; satış elemanlarıyla, otobüs şoförleriyle vs konuştum ve aralarında beni incitene rast- lamadım.

Eve döndüğümde, merdivenlerde iki farklı erkek parfümü kokusu vardı. Merdivende Bay Volker'in gülüşünü duydum. Bu akşam merdiveni yalnız çıkmamıştı. Bay Volker bazen, yaşlı ra- hibe odasının ışığını açtıktan sonra gelirdi. Belki de rahibe hâlâ yaşıyordu ve *Alice Harikalar Diyarında* kitabının sayfalarında şu anda parmaklarının sıcaklığı vardı; ya da belki kirpiklerinden birkaçı sayfaların arasında duruyordu.

Ben sokak kapısını kapatırken telefon çaldı. Can. "Sana kötü davranan birini bulabildin mi?" diye sordu.

"Hiç kimseyi bulamadım."

Can bir şiirini okudu:

İşte böyle, dedim, Reis Bey

Başınızı ağrıtmayayım

Yoksa bunlara ginceye dek daha ne haltlar karıştırmadım

*Biliyorum suçluyum, razıyım cezama
Çalmadım, öldürmedim ama
Daha kötüsünü yaptım
Na'aptım biliyor musunuz Reis Bey
Tuttum insanları sevdim*

"Şimdi bana Almanca bir kelime söyle."

"Sehnsucht: Hasret iptilas, Can, başka hiçbir dilde bu kadar güçlü bir kelime yok. Hasret iptilas. Sehnsucht. Biliyor musun Can, babaannem bana İstanbul'da, 'Gece aynaya bakma, yoksa yabancı bir ülkeye gidersin' demişti. O zamanlar dokuz yaşındaydım. Şimdi sadece aynanın içinde yaşıyorum. Seninle aynada konuşuyorum."

Can, "Aynada gördüğün güzel kadına benden selam söyle," dedi. "Yaşlı rahibenin ışığı ne âlemde?"

"Yanmıyor."

*Baktıkça çoğalır yıldızlar gecede
Parmaklarıyla sayılmaz;
Kimi duyulur, kimi duyulmaz,
Dinledikçe çoğalır gecede,
Sesler gelir,
Ya hızlıdan, ya yavaştan.*

Can bana telefonda şiirlerini okurken, aynada yaşlı rahibenin ışığı yandı. "Dur dur, Can, ışık yandı."

Ahizeyi telefonun yanına bırakıp balkona çıktım. Gerçekten de yaşlı rahibenin ışığı yanmıştı. Birkaç gölge gördüm.

Hemen ardından, aşağıda televizyon tamir eden iki adam rahibelerin evinden çıktılar. Bir televizyon taşıyorlardı; yukarı, balkonuma baktılar ve aynı anda kafalarını salladılar.

Koşarak merdiveni indim. Televizyonu hâlâ kollarında tutan iki adam "Öldü," dediler, "Rahibeler, Alice Harikalar Diyarında kitabını bize verdiler. Almak ister misiniz?"

Kitabın içinde bir kuştüyü buldum; herhalde yaşlı rahibe bunu ayraç olarak kullanmıştı. Tüy, 103. sayfada duruyordu. O sayfayı okudum:

*Hızlıca yürü!’ dedi bir mezit salyangoza,
Gelmiş domuz balığı basıyor kuyruğuma,
Bak kaplumbağalarla ıstakozlara hele,
Kıyıda dansa hazır, verir miyiz el ele?
Verir miyiz vermez mi, verir miyiz vermez mi?**

O sayfadaki son cümleler şöyleydi:

“Nasıl olsa karşı yakada da kıyı vardır! Buradan ne kadar uzaklaşsaksak, Peru o kadar yakındır.”

Eve döndüm, ahizeden Can’ın ve İstanbul’daki çocukların seslerini duydum.

“Can, yaşlı rahibe ölmüş... Alice Harikalar Diyarında’yı 103. sayfaya kadar okumuş, o sayfada bir kuştüyü duruyor.”

Can dedi ki:

*Sevda Tepesinde geçen gün
Karşiki masanın altında
İki tane tavuk gördüm
Toprakla yıkamıyorlardı
Eşeledikleri çukurda
İnsanlar için de belki ölüm
Toprakla bi tür
Yıkanmaktır diye düşündüm*

*Her şey kendi dilince konuşur;
Karanlık örtse de üstünü
Gecede devam eder renk renk...*

Sonra da Can şöyle dedi: “Benim de bu dünyada günlerim sayılı, hemen gel, yarın ya da öbür gün gel, seni görmek istiyorum.”

“Tamam, Can.”

* Alice Harikalar Ülkesinde, Çev.: Kısmet Burian, MEB Yayınları 1993.

Gece rahibeler duvarın ardında şarkı söylediler; bense *Alice Harikalar Diyarında*'yı elimde tutuyordum. Rüyamda yaşlı rahibeyi gördüm. Annem, babam ve babaannem bir tepeden kırmızı gökyüzüne uçuyorlardı. Ve yaşlı rahibe geceliğiyle orada durmuş, gökyüzüne bakıyordu. Üşüyordur diye düşündüm ve ona kürk mantomu giydirdim. Uçmadan önce *Alice Harikalar Diyarında* kitabını aldı ve sırtında kürk manto, okuya okuya annemle babamın ve babaannemin peşi sıra o da uçtu. Kitap ellerinin arasından düştü ve gökyüzünde süzölmeye başladı. "Alice, Alice, Alice..." diye bağırdım. Uyandığımda, yatağımın yanında genç bir kedi gördüm. Balkon kapısından içeri girmiş, kaşlarını çatarak bana bakıyordu. Ben de kaşlarımı çattım, kedi bana bir şeyler söyledi. Ben de ona şöyle dedim:

*Komşunun yaşlı kedisi
Sık sık gelirdi ziyarete;
Ona reveranslar yapardık
Ve iltifat ederdik yeterince.*

*Dostça ve nazikçe sorduk
Halini hatırmı;
O gün bu gündür kimi yaşlı kedilere
Söyledik aynısını.*

Kedi, Heinrich Heine'nin şiirini dinledikten sonra odada turlamaya başladı. Geri döndü, köşedeki büyük aynada kendini gördü ve aynadaki kediyle meşgul olmaya başladı. Arkasında aynadan Hartmut'un penceresinde bir gölge fark ettim. Hemen balkona çıktım ve daha önce Hartmut'un oturduğu, zemin kat-taki dairede yeni bir kiracı gördüm. Güzel jaluzilerin arkasında, profilden görünecek şekilde bir masanın başında oturuyor ve bir silueti andırıyordu. Profili genç Goethe'ye benziyordu, saçlarını arkadan toplamıştı. Aşağı, televizyon tamircilerine indim. "Kim oturuyor şimdi orada?"

"Yeni bir kiracı, modern bir fotoğrafçı. Fotoğraflarını bilgisayarda yapıyor. Bir de kedi getirmiş yanında."

İstanbul'daki Can'ı ararken, yeni kiracıyı Goethe'nin gölgesi gibi aynalarda üç farklı perspektiften görüyordum.

"Can, avluya yeni bir kiracı geldi. Adam fotoğrafçı ve bir kedisi var. Tıpkı genç Goethe'ye benziyor. Sanırım sigara içmiyor."

Can, "Ben şu anda sigara içiyorum," dedi.

Aynada birkaç kuş gördüm; toprakta, eskiden yaşlı rahibenin hep mutfak bezini silkelediği yerde ekmek kırıntısı arıyor ve sonra yine gökyüzüne doğru uçuyorlardı.

Can, "Ne zaman geliyorsun?" diye sordu.

"Yarın."

Sırılsıklam bir gökyüzü çıktı ağlardan

Masmavi bütün balıkçılar

Karagöz Almanya'da¹

İlk tiyatro oyunum, 1982'de yazdığım *Karagöz Almanya'da*'ydı. Bunun Almancası, *Schwarzauge in Deutschland*'dır.

Bu oyunu yazdım çünkü bir misafir işçinin² mektubunu bulmuştum. Ben bu işçiye hiç tanımadım. Türkiye'ye, köyüne kesin dönüş yapmıştı.

"Misafir işçi" kelimesi: Bu kelimeyi severim; gözümün önünde hep iki kişi belirir, biri orada öyle misafir olarak oturur, diğeriye çalışır.

Mektubu daktiloda yazılmıştı. İkinci olarak dikkatimi çeken, mektubun hiçbir yerinde Almanya hakkında kötü konuşmamasıydı. "Bir işçinin vatanı yoktur; iş neredeyse vatan orasıdır," diyordu. Ne Türkiye'ye ne de Almanya'ya tahammül edebilen karısından bahsediyordu. Kadın bir oraya gidiyor, bir buraya geliyordu ve her seferinde hamileydi.

Karısı bir keresinde Almanya'da adama, Türkiye'deki köyde onun amcasıyla aynı ağaçtan kiraz yediğini anlatmıştı.

Adam, karısını Almanya'da yalnız bırakıp 3000 kilometre uzağa, Türkiye'ye gitmişti; sırf akrabalarına kiraz ağacının altına önce kimin geldiğini sormak için. Karısı mı, yoksa amcası mı? Kim ağaca doğru yürümüştü, kim orada kiraz yiyene doğru?

1 Bu metin, Almanya'da yabancı düşmanlığının çok yoğun olduğu bir dönemde yazılmıştır. (ç.n.)

2 Yazar burada, Almanya'da gurbetçi işçiler için kullanılan "Gastarbeiter" kelimesini kullanmıştır. Gastarbeiter, kelime anlamıyla "misafir işçi" demektir. Metnin devamında bu kelime anlamı üzerinden yapılan oyun gözetilerek, Türkçe çeviride de "misafir işçi" ifadesi korunmuştur. (ç.n.)

Bunu köyde akrabalara ve komşulara sordu. Mesele büyü-
dükçe büyüdü.

Almanya'da, Maocu Türk öğrenciler tarafından politize edildi. Bir fabrikanın önünde onlarla birlikte, Türk faşistlere karşı broşür dağıttı. Faşistler geldiler, Maocu öğrenciler tüydüler, onu tek başına bıraktılar. Türk faşistler onun yüzüne vurdular; yüzünün yarısı felçliydi.

Mektubundaki Türkçesini pek iyi anlayamamıştım.

Onun üzerine bir dram yazmak, sahnelemek ve onu Almanya'daki galaya davet etmek istedim. Ona hayatının bir roman olduğunu göstermek istiyordum; tıpkı kendisinin de mektubunda öne sürdüğü gibi.

O yüzden trenle Almanya'dan Türkiye'ye doğru yola çıktım.

Avusturya'da trene Yugoslavyalılar da bindi; inşaat işçileri. Bazıları, rapor alabilmek için kasten çekiçle parmaklarını kırmışlardı ve sargılı elleriyle Yugoslavya'daki karılarına gidiyorlardı.

Yunanlılar, Türkler ve Yugoslavyalılar hep beraber aynı trende oturuyorlardı, ortak dilleri Almancaydı.

Yugoslavya'da trene birkaç Türk baba da bindi; yaşlı adamlar. Arabalarıyla Almanya'dan gelirken Yugoslavya'da bir cadde-
de trafik kazasında ölen oğullarını ve kızlarını alıp Türkiye'ye götürmek için, boş tabutlarla Türkiye'den Yugoslavya'ya gelmişlerdi. Babalar sigara içiyor, trenin koridorunda ayakta duruyor ve alçak sesle, yoldan ve ölen çocuklarından bahsediyorlardı. "Bu yol beş canımızı aldı," dedi bir tanesi.

Yugoslav adamlar, geri döndükleri karıları üzerine hasret ve aşk şarkıları söylüyor ve kırık dökük Almancalarıyla bunları bize çeviriyorlardı. Ağladık ve güldük. Günlerce; böylesi bir yolculuk.

Tabutlarda ölümler, biz kompartımanda sekiz kişi, ortak dil Almanca. Ortaya çıkan, neredeyse bir oratoryoydu ve Alman dilinde yaptığımız hatalar kimliğimizdi; hatalarımızdan öte bir şeyimiz yoktu.

Karagöz Almanya'da adlı oyunumda Karagöz (Schwarzauge) Türk bir çiftçidir. Konuşan eşiyle köyünden Almanya'ya doğru yola çıkar ve karısını geride, köyde bırakır. Karagöz ve eşek,

Almanya'ya varana kadar bir sürü yere uğrarlar. Eşek bir entelektüel haline gelir, Marx'tan ve Sokrates'ten alıntılar yapar, şarap ve Camel marka sigara içer. Karagöz'ün karısı sürekli Türkiye'yle Almanya arasında yoldadır çünkü hiçbir yere tahammül edemez. Eşek, Karagöz'ün Opel karavanıyla yaklaşan savaş hakkında konuşur. Araba sinirlenir ve sahibi Karagöz'ü çağırır. Karagöz eşeğine vurur; eşek kalp krizi geçirir ve yola Karagöz'ün gençlik haliyle –ki Karagöz artık o halini tanımamaktadır– devam eder.

Karagöz ise yine Opel karavanına atlayıp gider. Bitmeyen bir yolculuk.

Karagöz Almanya'da'yı 1986'da Frankfurter Schauspielhaus Tiyatrosu'nda sahneye koydum. Oyundaki karakterlerim, hikâyeleri ve başlarından geçen heyecan verici olaylarla birer yıldız olduklarını iddia ettikleri için ben de yıldız oyuncular ve amatörler arıyordum. Mesela yaşlıca bir Türk işçi bulmuştum, Nihat; eskiden bir kebab salonu vardı ve yüzü çok iyiydi, tıpkı bir mafya karakteri gibi. Harika bir Yunanlı opera sanatçısı kadın, Alman, Türk, İspanyol film ve tiyatro yıldızları. Harika yüzler, iyi oyuncular. Bunlara ek olarak gerçek bir eşeğimiz, bir koyunumuz ve üç tavuğumuz vardı. Koyun provalar sırasında sahnede kara bir kuzu doğurmuştu.

Provaların başında sahnede neredeyse kutsal bir atmosfer vardı. Özel bir şey yapıyoruz! İlk kez Türkler üzerine bir tiyatro oyunu. Alçak sesler, sevgi dolu bakışlar. Yavaş hareketler. Hayvanlar da birbiriyle arkadaş olmuştu. Eşek, koyun ve kuzu aynı ahırda yan yana uyuyordu. Onlara bakan oyuncu, "Hayvanlar birbirini nasıl da seviyor!" diyordu.

Bu, bir hafta sürdü. Bir hafta sonra prova çalışmasının normal zorlukları ortaya çıktı.

Oyuncular birbirlerine kızmaya başladıklarında, bir süre sonra hayvanlar da başladı. Eşek koyunu tepiyor ya da ona dişlerini gösteriyor, koyun eşeği ısırtıyor, kuzu ikisinin arasında meeee diye bağırıyordu. Gece kapışmaya devam etmesinler diye ahırda hayvanları birbirinden ayırdık.

Türk yıldız, Türk karakteri canlandıran Alman yıldıza bir gurbetçi işçinin nasıl oynanacağını göstermek istedi. Alman yıl-

dız ona, "Seni kimyon Türk³, sen önce doğru dürüst İngilizce öğren," dedi. Türk yıldız da, "Seni SS subayı, you are SS-man⁴," diye karşılık verdi.

Bir keresinde, hayvanlara bakan Alman kadın oyuncu provaya gelirken yanında koyunla kuzuyu da getirdi ve bağardı: "Sahne arkasında koyunun kafasına tüküren kim?" Bunun üzerine İspanyol erkek oyuncu, "Aman senin de şu Alman usulü hayvan sevgin... Dünyada insanlar açlıktan ölüyor," dedi.

Alman kadın oyuncu, İspanyol erkek oyuncuya tokadı yaptırdı ve "Seni kibirli İspanyol," dedi.

Bir Alman yıldız beni her sabah "Günaydın Bayan Humeyni," sözleriyle selamlıyordu.

Yalnızca, bir zamanlar kebab salonu olan Nihat oyuncuların arasında bir sağa bir sola koşuyor ve "Ne oluyor burada? Ne oluyor burada?" diye bağırıyordu.

Bir başka Türk yıldız, bir sabah reji masasına bir mektup bıraktı. Bana, eğer o eşcinsel Alman yıldızı kendisinden daha çok sevmeye devam edersem yakında bir Türk gazetesine duyularını açıklayacağını yazmıştı.

Onu yemeğe davet ettim ve onun için Türk yemekleri yaptım. Yedi, beni eleştirdi, "Tuzu az" vs dedi ama zevkle yedi, şekerli kahve içti. Sonra bana, babasının, sürekli hissettiği aşağılanma duygusu yüzünden 36 yaşında öldüğünü anlattı. Alman yıldız, ona yemek yaptığımı duyunca benimle buluşmak istedi. Bana akşam 11'de bir restoranda randevu verdi ve iki saat geç geldi. Güldü ve "Ooo, beklemiştin beni," dedi.

Bir gün, bir Türk kadını canlandıran bir oyuncu provada başörtüsü taktı. Ona bunun nedenini sordum. Bir Alman erkek oyuncu ona, Türklüğüne ayak uydurması gerektiğini söylemiş. Bir keresinde eşek, Türk başrol oyuncusunun⁵ ensesini ısırıldı. Oyuncu eşeğin kafasını, sanki şakalaştığı bir arkadaşımı gibi kolunun altına sıkıştırmıştı. Alman sahne tasarımcısı, oyuncunun ensesini bıraksın diye eşeğin üzerine atladı. Oyuncuyu hastaneye götürdük, kuduz iğnesi yapıldı. Diğer Türk yıldızlardan

3 Almanların Türkleri aşağılamak için kullandıkları bir söz (ç.n.)

4 "Sen bir SS subayısın." (ç.n.)

5 Tuncel Kurtiz (ç.n.)

biri, "Bir Türk eŖeđi asla böyle bir Ŗey yapmazdı," dedi. (Bizim eŖek, Frankfurt eŖeđiydi.) Bir Alman yıldız, "Ben eŖekle iyi anlaŖıyorum, böyle bir Ŗeyi bana asla yapmazdı," dedi. Fakat sonra eŖek onu da tepti. Adam bana geldi ve "Ya ben, ya eŖek. EŖek bu oyunda varsa ben yokum," dedi. Ben de "Olur, eŖekle konuŖurum," dedim.

Provalar sırasında Yunanlı kadın Ŗarkıcının babası, annesi ve büyükannesi, bir Alman yıldızın ise yüz yaŖındaki teyzesi öldü. Böylece, bir sürü l ve eŖek tarafından yaralananlarla gala gününe geldik.

Mektubu beni bu oyunu yazmaya iten iŖŖiyi galaya davet etmek istiyordum. Fakat o da lmŖt; bir iskemlede, köyünde, dükkânının önünde. Kalp krizi, 41 yaŖında.

Tiyatronun müdürü iyi bir adamdı, iŖi seviyordu. Bir kadın oyuncunun:

*Ben kalmak geride
Kocam Alamanya
Alaman karı sikmek – kalmak,*

demesi gerektiğinde mdr, "Lütfen o kelimeyi kullanmayın; yoksa bütün Almanlar Türk Ŗiirinin böyle müstehcen kelimelerden oluŖtuđunu dŖnecekler," dedi.

Bunun zerine kadın oyuncu genel provada, "Kocam, Alamanya, Alaman karı tikmek – kalmak..." dedi.

Galadan önce tiyatro yönetimi, baŖtan bana sormadan, bu oyuna olan sevgisinden ötürü, oyunu seyircilere aklamaya alıŖan bir broŖr dağıttı: "Oyunu izlerken bazen kendinize soracaksınız: Ne nerede? Türkiye'de miyiz, yoksa Alamanya'da mı?.. Belki sahneleri sıraya dizmek için çaba göstereceksiniz; çünkü bu sahneler, bizim alıŖık olduğumuz oyunlardaki gibi bir mantık düzeni içinde ilerlemiyor..."

Bu, altı yıl önceydi; hâlâ o oyunda rol alan oyuncularla buluŖuyorum ya da beni arıyorlar. O zaman, bana diğerlerinden bahsediyorlar:

- Çocuğu oldu, biliyor muydun?
 - Onunla Berlin'de karşılaştım.
 - Şimdi Milano'daki Scala Operası'nda şarkı söylüyor.
 - Ondan haber aldın mı hiç?
 - Kış geliyor. Acaba yine uzun mantosunu giyecek mi?
- Birbirlerini âşıklar gibi takip ediyorlar.

Benim Berlin'im

1976'da, dokuz yıl sonra Berlin'e geri döndüm. Türkiye'de askerî darbeden sonra polisin eline düşmüştüm. Berlin'deki arkadaşlarım Theo ve Kati, beni Berlin'e aldırabilmek için Uluslararası Af Örgütü'nü devreye sokmuşlardı. Steglitz'te bir villanın birinci katında oturuyorlardı. Altlarında Kati'nin annesi oturuyordu. Kati, "Bir hafta onun evinde kalabilirsin. Şu anda kaplıca küründe," dedi. Ev soğuktu, kalorifer yoktu, sadece çini bir soba vardı. "Annem doğru düzgün bir kalorifer yaptırmadı," dedi Kati, "nasıl olsa Ruslar gelecek, neden Ruslar için kalorifer yaptırayım, diye düşünüyor." Kati ve Theo genç sosyalistlerdi.

Daha önce, 1965-1967 arası Berlin'de yaşamış ve İstanbul'a iki plakla dönmüştüm: Lotte Lenya / Ernst Busch: Brecht Şarkıları. İstanbul'da oyunculuk okuluna gitmiş ve yıllarca, tekrar tekrar bu şarkıları dinlemiştim. Babaannem de dinliyor ve "Şarkının sözleri nasıl?" diye soruyordu. Tercüme ediyordum: "Ve köpekbalığının / Dişleri var / Taşır onları yüzünde..." "İnşallah köpekbalığı cennete gitmez," diyordu. Kendisinin ise cennete gideceğine inanıyordu çünkü çocuklarından sekiz tanesi ölmüştü. "Kıyamet gününde, cennetle cehennem arasındaki köprüde duracağım. Bu köprü kıldan ince, kılıçtan keskindir. Günahlar çok fazla olursa, köprü günahkârı keser ve günahkâr cehenneme düşer. Ama benim sekiz oğlum ve kızım daha çocukken öldükleri için onların henüz günahı yoktu ve melek oldular. Onlar uçarak gelecek, beni köprüden sırtlarına alıp cennete götürecekler."

Bu kez oradan ayrılırken babaannem bana, "Birkaç gün içinde geri geleceksin, değil mi? Kirlendiğim zaman beni yine yıkayacaksın, değil mi?" diye sordu.

"Babaanne, ağlama, ağlama!"

"Bak, ağlamıyorum ama ne olur iki gün sonra geri gel!"

Babaannemin tekrar yıkanması gerektiğinde, ben Berlin'e giden trendeydim. Arkamda birçok öldürülmüş arkadaş bırakmıştım. Asılarak idam edilen genç bir adam için artık akşam yoktu, kedi yoktu, sigara yoktu.

Zoo tren istasyonunda, yoldan geçen bütün otobüslere selam verdim. Özgürlüğe kavuşmuştum ve yağmura seviniyordum. Düşündüm: Berlin dokuz yıl beni bekledi. Sanki Berlin o zamanlar, İstanbul'a geri döndüğümde, beni beklemek üzere bir fotoğraf karesi halinde donmuştu; uzun, yüksek ağaçları, Gedächtnis Kilisesi, iki katlı otobüsleri, sokak köşelerindeki barlarıyla. Berliner Kindl birası, bira bardağı altlıklarındaki amblemler. Duvarlar. Checkpoint Charlie. Metro. Banliyö treni. Steinplatz Sineması. Düne veda. Alexander Kluge. Sucuk. Brecht tiyatrosu Berliner Ensemble. Arturo Ui. Kanallar. Tavuskuşu Adası. Tren istasyonu evsizleri. Bezelye çorbası. Café Kranzler'deki yalnız kadınlar. Karaorman pastası. Başka ülkelerden gelen işçiler. Spagetti. Yunanlılar. Kimyon Türkler. Café Käse. Telefon Tanz lokali. Evlerin duvarlarındaki kurşun delikleri. Parke taşı kaldırımlar. Körili sosis. Wannsee kıyısında güneşi bekleyen beyaz vücutlar. Polis köpekleri. Doğu Berlin polisinin projektörleri. Aralarında ot biten ölü tren rayları. Ev tabelaları: "Tüm kiracıların menfaati icabı, çocukların oyun oynaması yasaktır." Doğu Berlin'de kalan ve Batı Berlin metrosunun önünden geçerken durmadığı istasyonlar. Tren raylarında yalnız bir Doğu polisi. Solinka çorbası. Stuyvesand sigarası. Rothhändle sigarası. Tabelalar: "Dikkat Amerikan bölgesini terk ediyorsunuz." Doğu Berlin'deki Yahudi mezarlığı. Wannsee Gölü kıyısındaki ördekler. 40'lı yılların müziklerini çalan bir mekân, yaşlı kadınlar kadınlarla dans ediyorlar. Piliç kızartması.

İstanbul'da Türk bir opera sanatçısı hanımla tanışmıştım, Berlin'i çok seviyordu. Genç bir kadinken Berlin'de şan eğitimi almıştı; Tristan ve Isolde'yi söylemekten bilhassa hoşlanıyordu.

Berlin’de hamile kalıp zor bir doğum yaptığında, Berlinli doktor ona, “İsolde’nin aryasıyla deneyin,” demişti. Böylece, sonradan benim en yakın arkadaşım olan kızı dünyaya gelmişti. O da oyuncuydu, İstanbul’da aynı tiyatrodaki oynuyorduk. Kimliğinde, “Doğum yeri: Berlin” yazıyordu. Askerî yönetim döneminde sık sık kimliğine bakardım: “Doğum yeri: Berlin”.

Zoo tren istasyonundan, Doğu Berlin’de yaşayan Brecht oyuncusu ve şarkıcı Ernst Busch’u aradım. “Siz gerçekten Ernst Busch musunuz? Dokuz yıl boyunca her gün sesinizi duydum. Sizi görebilir miyim?” – “Gelin. Karımla bir gün kararlaştırırsınız.” Mutlu oldum ve uçuyorum sandım.

Bir müddet sonra, Rosa Luxemburg Meydanı’ndaki Volksbühne Tiyatrosu’nda Benno Besson’un asistanı olarak çalışmaya başladım. Dolayısıyla gündüzleri Doğu Berlin’de tiyatrodaki geçiriyor, geceyse Batı Berlin’e, Kati’yle Theo’nun evine dönüyordum. Metrodan her çıkışımda hayrete düşüyordum: “Aaa, burada, Batı’da da kar yağmış. Aaa, burada da yağmur yağmış.”

Doğu’dan Kati ve Theo’nun villasına çok geç geldiğim bir gece bina kapısını açtım ama evinkini açamadım. O yüzden de merdiven boşluğunda uyudum. Ertesi sabah Theo’nun ayağı bana takıldı. “Kati, yine kapıyı kilitlemişsin, Sevgi içeri girememiş!” – “Kusura bakma,” dedi Kati. “Bazen uykumda kalkıp kapıyı iki kere kilitliyorum. Neden olduğunu bilmiyorum ama galiba bazen ben de annem gibi Ruslardan korkuyorum.”

Daha sonra DDR makamlarından üç ay geçerliliği olan tek seferlik bir vize aldım. Böylece artık her gün para bozdurmam gerekmiyordu ama bunun karşılığında üç ay boyunca Batı Berlin’e geri dönemeyecektim, aksi takdirde vize geçersiz sayılıyordu.

Doğu Berlin’e taşınmadan önce bir kez daha Batı Berlin’de dolaştım; ev ve sokak duvarlarında yazan sözleri okudum: Neden bu kadar umutsuzsunuz... Unutulan her şey rüyada imdat diye bağıırır... Tanrı öldü, cellatlar ölmedi... Gözyaşı gazına ihtiyacımız yok, ağlamak için yeterince sebebimiz var... DDR: Deutscher DReck...⁶ Attention! You are entering the Axel Springer

6 Demokratik Alman Cumhuriyeti’nin kısaltması olan DDR ile yapılan bir kelime oyunu. Deutscher Dreck, “Alman pisliği” anlamına gelir. (ç.n.)
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

sector...⁷ Bütün Kızılar gaz odasına... Yaşamamızın vakti geldi – Önce git çalış... USA-Army go home...⁸ Yazık ki beton yanmıyor... Geber Almanya... Millet, pineklemeyi bırakın – Vakti geldi hükümeti parçalamanın... Ortayolculara ölüm... Kadınlar direniyor... Plansız isyan olmaz... ICK liebe dir...⁹ Polis olmak, oh ne âlâ... Bu hükümete ateş+alev... Barışı öğrenin... Kapa çeneni Almanya...

Sınırdaki Doğu Alman polis memuruna, "Doğu Berlin için üç aylık vizem var," dedim. "DDR'in başkenti için," diye düzeltti.

Orada bir oyuncu kadının yanında yaşadım; her sabah mutfağında İspanyolca öğreniyor ve hayatı boyunca bir kez olsun İspanya'yı görüp göremeyeceğini bilmiyordu. 40 yıl içinde emekli olup oraya gitmeyi umuyordu. Ona, "Karl May da odasında seyahate çıkarmış," dedim. Volksbühne Tiyatrosu'nun oradaki durağın adını her gördüğümde seviniyordum: "Rosa Luxemburg Meydanı". "Marx-Engels Meydanı" metro durağı da beni mutlu ediyordu. Marx, Engels ve Luxemburg'un kitapları yüzünden Türkiye'de insanlar tutuklanıyordu. Ayrıca bir salatalığın fiyatının her dükkânda aynı olmasına da seviniyordum: 40 groşen. Batı Berlin'in aksine, ev ve sokak duvarlarında birtakım sözler yazmıyordu. İnsanın gözü bazı eski dükkânların tepesinde, silinmiş eski yazılar seçiyordu:

Yakacak odun – patates kabukları. Pastacı. Çocuk saç kesilir, ondüle yapılır. Ekşitilmiş lahana. Her keseye uygun tabutlar. Usta işi tamir yapılır.

Volksbühne'de dramaturg olarak çalışan Heiner Müller, "Doğu'da kelimenin Batı'ya göre çok daha fazla etkisi vardır," dedi. Besson için Hamlet'i çeviriyordu. Galada, "Danimarka devletinde bir çürümüşlük var" cümlesinde Doğu Berlinli se-yirciler gülmeye başladılar. Fakat bazıları "psst" yapınca, ortalık sessizleşti. Heiner, "Çok gülerlerse oyunun yasaklanacağını biliyorlar. O yüzden gülmüyorlar; gülmeme konusunda aralarında anlaşıyorlar," dedi.

7 "Dikkat! Axel Springer bölgesine giriyorsunuz." (ç.n.)

8 "Amerikan ordusu evine dön!" (ç.n.)

9 "Seni seviyorum" anlamına gelen "Ich liebe dich" cümlesinin Berlin ağzıyla söylenişi (ç.n.)

Bazen, cumartesi ya da pazar günü Friedrich Caddesi Tren Garı'na gidiyordum. İçinde Batı Almanların olduğu trenler o gar-
da biraz duruyor ve sonra Batı Berlin'e doğru yola devam ediyor-
du. Orada ben bile Batı'ya büyük bir özlem duyuyordum. Kati'yi
arıyordum. "Sizde de kar yağıyor mu?" Trenler hareket ettiğinde
insanlar tekrar istasyonun barına dönüyor fakat Batı'ya giden ve
kapılarının kapalı kalması zorunlu olan bir sonraki tren geldi-
ğinde hemen tekrar yukarı çıkıyorlardı. İstasyonun alt katında
bir sigara büfesi vardı. Bir ince puro çeşidinin adı "Dilsiz"di.

Tiyatronun kantininde bir oyuncu kaçış hikâyeleri anlatıyor-
du. Bir keresinde bir adam, kuğu kılığına girip Batı'ya kaçmayı
denemiş. Kendine bir kuğu kafası yapmış, onu takmış ve Spree
Nehri'nde yüzmeye başlamış. Gerçek kuğular yanına gelmiş,
yapma kuğu kafasını gagalamış ve onunla Batı'ya yüzmüşler.

İstasyondan, Chaussee Caddesi kenarındaki mezarlığa gidi-
yordum. Orada bazı mezar taşları dev kitaplar gibi yerde durur-
du. Her seferinde, Bertolt Brecht'in mezar taşına yöneliyordum.
Brecht, kendi mezar taşı konusunda birtakım kararlar almıştı.
"Kenarına her köpeğin işemek isteyeceği", basit bir taş olmalıydı.

Mezarının üzerinde, benim babaannemin de Türkiye'de hep
ektiği çiçekler büyümüştü. KÜPELİ. Mezar taşında şöyle yazı-
yordu: "Önerilerde bulundu ve bunlar kabul edildi." Brecht'in
yakınında Heinrich Mann'ın mezarı vardı; sık sık üzerinde bir
Doğu Alman kedisinin oturduğunu görürdüm. Akşam bir rüya
gördüm: Büyük, yamuk yumuk bir salondaydım. Brecht bir ya-
takta yatıyordu. Karısına, Helene Weigel'e, "Onunla konuşmak
istiyorum," diyordum. – "Ama o öldü." – "Hayır, ölmedi, sade-
ce uyuyor. Lütfen, bana onun bir şeyini verin. Kravatını ya da
yastık kılıfını." Weigel bana Brecht'in yastık kılıfını veriyordu.
Sonra kendimi birden, hareket halindeki bir geminin merdiven-
lerinde buluyordum.

Arkamda Türkiye'den faşistler vardı.

Hegel'in mezarı da oradaydı; mezar taşı kırmızı granitti.
Bir keresinde onun mezarının başında sekiz-dokuz yaşlarında
bir oğlan çocuğuyla karşılaştım. Bana, "Georg Wilhelm Fried-
rich Hegel, Johann Gottlieb Fichte'nin yanına gömülmek isti-
yordu. Fichte tifüsten öldü, Hegel koleradan," dedi. Hegel'in

mezarından Brecht'inkine doğru yürüdüm, çocuk da benimle geldi ve ben alçak sesle şarkı söylemeye başladım: "Ve köpek balığının, dişleri var..." Sonra ona, "Babaannem, köpek balığının cennete gitmesinden korkuyordu," dedim. - "Neredensiniz?" - "Türkiye'den." - "Türkiye nerede?" - "Bulgaristan'a yakın."

Bir süre Brecht'in mezarının başında oturduk. Sonra çocuk, evime dönerken bana eşlik etmek istedi. Evin önünde durduğumuzda, "Babamın bir atlası var. Eve gittiğimde bana Türkiye'nin yerini gösterebilirsin," dedi. "Belki tekrar görüşürüz." - "Evet, cumartesi günü saat 2'de mezarlığa geleceğim." - "Cumartesi görüşmek üzere."

Uli'nin Ağlayışı¹

1977 yılında, iki Berlin'de birden yaşıyordum. Doğu Berlin'deki Volksbühne Tiyatrosu'nda yönetmen Benno Besson ve Matthias Langhoff'la çalışıyor, Doğu Berlin'de oturuyor ve bazen Batı Berlin'e gidiyordum. Friedrich Caddesi'nde banliyö trenine biniyor ve Batı Berlin'de Wedding-Gesundbrunnen'e varıyordum. Sokakta her defasında hayrete düşüyor ve "Aaa, burada da Doğu Berlin'deki gibi yağmur yağıyor," diyordum. "Aaa, burada da kar yağıyor." Doğu'dan, Batı'daki arkadaşlarımla telefonda konuşurken soruyordum:

"Klaus, bugün sizin orada, Wedding'de de güneş var mı?"

Duvar yıkıldığında ben de birçok Doğulu insan gibi Ku'damm'da² yürürken, bir otobüste Doğu Berlin'den bir kadınla karşılaştım. Pencereden Batı Berlin göğüne baktı ve kendi kendine yüksek sesle, "Burada güneş ne şahane," dedi.

Duvarın yıkılışından sonraki ilk günler Berlin'i seviyordum: Trenlerde –ben çok tren yolculuğu yapardım– Batı'dan insanlar ilk kez birbirleriyle yüksek sesle konuşmaya başlamışlardı. Tiyatrodaki sahneye çıkış repliklerine benzer konuşmalar oluyordu. Bir adam, trenin restoranında garsona bağıırıyordu: "Bir kahve lütfen, ben kadın düşmanıyım, tıpkı Oscar Wilde gibi."

Bütün Almanya bir anda bir sahneye dönüşmüştü; gerçi hangi oyunun sahnelendiği bilinmiyor ama herkes bu oyunda rol almak istiyordu. Batı Berlin'deki Ku'damm'da, Doğu Berlin'den

1 Bu yazı Berlin Duvarı'nın yıkılışının hemen ardından yazılmıştır. (ç.n.)

2 Batı Berlin'in merkezi sayılan Kurfürstendamm Caddesi. (ç.n.)

bir sürü insan göze çarpıyordu; giyim kuşamları Batı Berlin'e uymuyor, kıyafetleri şık Batı Berlin sahnesi dekorunda son derece eski püskü görünüyordu. Doğulu insanlar, bir Maxim Gorki oyununun oyuncularını gibi görünüyorlardı; sanki birdenbire kendi sahnelerini kaybetmiş ve bambaşka bir oyunun oynandığı, bambaşka bir sahneye düşmüşlerdi.

Ku'damm'da iki Fransız arasında geçen bir konuşmayı duy-dum: "Pourquoi il y a beaucoup de clochards aujourd'hui dans la rue?"³

Şehrin ritmi yavaşlamıştı; kapitalizm Zoo semti kılığında, KDW⁴ başrolde. Wertheim mağazasının girişi osuruk kokuyordu. Doğulu insanlar yabancı şeyler yiyip içmişlerdi; McDonald's, döner kebab, Coca Cola. Türkiye'de şöyle denir: Komşunun tavu-ğu komşuya kaz, komşunun karısı komşuya bakire görünür. Bir otobüs durağında duruyordum, dört Doğu Alman adam karşı-dan bana doğru geldi ve bir tanesi çok alçak sesle arkadaşlarına, "Burada kadınlar çok güzel," dedi.

Otobüs durağında, park etmenin yasak olduğu yerde birkaç Trabant⁵ duruyordu. Bir kadın, "Bak, bir de Trabant'larını oto-büs durağına park etmişler. Neden, biliyor musun? Çünkü bu-nun özgürlük olduğunu düşünüyorlar," dedi. Sonra da Marx'tan alıntı yaptı. Yani Batı Berlinli değil, Doğu Berlinliydi.

Ku'damm'dan, KDW'nin yakınlarından artık araba geçmi-yordu. Her taraf Doğu'dan gelen insanlarla doluydu. Sokaklarda duran ve eskiden Batı Berlinli berduşlar tarafından eşelenen çöp kutuları şimdi muz kabuklarıyla doluydu. Bir entelektüel gibi görünen, Batı Berlinli bir Ku'damm berduşu, bu çöp kutuların-dan birine gitti, muz kabuğu yığınınını gördü ve aşağılama ifadesi olarak abartılı bir sessiz film jesti yaptı. Ayakkabısının altına bir muz kabuğu koydu ve üzerinde Charlie Chaplin misali kayıyor-muş gibi yaptı.

Doğu'dan insanların ilk kez Türk kebabı yedikleri bir kebab-

3 "Neden bugün sokakta bu kadar çok berduş var?" (ç.n.)

4 Batı Berlin'de bulunan KDW (Kaufhaus des Westens – Batı'nın Alışveriş Merke-zi), Avrupa'nın en büyük alışveriş merkezidir. (ç.n.)

5 Günümüzde eski Doğu Almanya'nın simgelerinden biri haline gelen bir araba modeli. (ç.n.)

çıya girdim; McDonald's gibi orası da tıklım tıklımdı, sadece tek bir boş sandalye vardı. "Yanınıza oturabilir miyim?" diye sordum. Kadın sandalyesinden iki kez kalktı: "Buyurun, buyurun" ve sanki bütün sandalyeler bana aitmiş gibi kendininkini de bana vermeye kalkıştı.

Sonra bir otobüse bindim ve Ku'damm'dan yukarı çıkmaya başladım; üzerimde bir kürk manto vardı. Şişman bir Doğu Alman kadın yanıma, mantomun üzerine oturdu. Hemen tekrar ayağa kalktı ve "Özür dilerim, vizon kürkünüzün üzerine oturdum," diye bağırdı. "Vizon değil bu," diye karşılık verdim. "Tanrı'ya şükür, vizon olsa yazık olurdu," dedi.

Bir Batılı berduş, elinde yanan bir sigarayla otobüse bindi. Şoför ona, "Doğu Alman kimliğinizi gösterirseniz para ödemeniz gerekmiyor," dedi. Berduş bir bilet aldı ve otobüsün içine doğru, "Doğu Alman vatandaşı mı? Öyle bir halim mi var?" diye bağırdı.

Dahlem'deki evime gittim. Yandaki villada, hemşireleriyle birlikte deli zenginler oturuyordu. Bir tanesi yüksek sesle ağlıyordu, ben de hemşireye sordum: "Uli neden ağlıyor?" Hemşire, "Ah, Sevgi, Eric Honecker yakında buraya taşınacağı için evden çıkmak zorunda kalacağını düşünüyor," dedi.

Bir villanın zemin katında, her tarafı camla kaplı bir atölyede yaşıyordum. Komşular arasında yaşlı bir Nazi olarak tanınan bahçıvan bana, "Bugünden itibaren perdeleri kapatın, hepsi buraya geliyor, kadın geberecek," dedi. Elini bıçak gibi yapıp boğazından geçirdi; sanki şimdi boğazımı kesebilirlerdi.

Benim İstanbul'um

Bir keresinde İstanbul'dan Türk bir filozof beni Berlin'de ziyarete geldi. Sadece birkaç günlüğüne oradaydı. Sokağa baktı ve alçak sesle, "Sanırım burada yaşayamazdım," dedi.

Sadece yaz uçakları değil, kış uçakları da Türkiye'de baba veya anneleri öldüğü için ağlayan birçok insanı Avrupa'dan İstanbul'a taşır. Ben üç yıl önce bir kış uçağındaydım. Birdenbire önlerde bir kadın yerinden kalktı, kendini yere attı ve bağırmaya başladı. Herkes ayaklandı.

"Ne oluyor?"

Bu kadının iki çocuğu İstanbul'da bir trafik kazasında ölmüştü ve kadın onların cenazesine gidiyordu. Hostesler onu tekrar yerine oturtular, elini tuttular. Kadın bağırıyordu: "Kapıyı açın. Beni dışarı atın. Onları gökyüzünde aramak istiyorum." Sanki ölülerini gökyüzünde görebilecekmiş gibi sürekli pencereden dışarı bakıyordu.

"Kapıyı açın."

Sonra arkasındaki diğer yolculara, sanki hepsi ölülerini aramak için onunla birlikte gökyüzüne koşmak zorundaymışlar gibi bir bakış attı. Uçak tıpkı bir araba gibi sola, sağa, arkaya, öne hareket etmeli ve ölüleri aramalıydı. Fakat uçak, bir değnekle çekiliyormuşçasına gökyüzünde dümdüz ilerliyordu...

Henüz İstanbul'da yaşarken, yirmi beş yıl önce, bir yaz gecesi beni Avrupa yakasından Asya yakasına taşıyan bir vapurdaydım. Çaycılar insanlara çay götürüyor, çantalarında bozuk para-

lar şingirdiyordu. Ay o kadar büyüktü ki sanki sadece İstanbul göğünde yaşıyor, sadece İstanbul'u seviyor ve her gün sadece bu şehir için parlıyordu. Baktığı her yerde, onu içeri almak için bütün kapılar hemen açılacak gibiydi. İnsan nereye elini sürse, beraberinde aya da dokunmuş oluyordu. Herkesin ellerinde birazcık ay vardı. Şimdi ay, vapurda yanımda oturan iki yüzü aydınlatıyordu. Bir oğlan, bir kız. Oğlan, "Demek Mustafa'ya da anahtarını verdin. Ben gidiyorum. Hoşça kal," dedi. Vapurun güvertesinden denize atladı ve ayışığına daldı. Vapur, Asya'yla Avrupa'nın tam ortasıydı. Kız hiçbir şey söylemeden, ayışığında yerinde kaldı. Diğer herkes küpeşteye koşmuş, insan yığılması yüzünden vapur yamulmuş, çay bardakları da tabaklarıyla birlikte küpeşte yönünde kaymıştı. Çaycı bağıırıyordu: "Çay parası. Çay parası." Kıza sordum: "İyi yüzebiliyor mu?" Evet anlamında başını salladı. Vapur mürettebatı oğlana iki can simidi attı ama o, can simidi istemiyordu. Vapur döndü ve oğlanın arkasından gitmeye başladı, bir kurtarma botu onu denizden çıkardı. Ay, olup biten her şeyi takip ediyordu ve oğlan ıslak giysileri ve saçlarıyla kaptana gitmek zorunda kaldığında, onu sirkteki bir palyaço gibi yuvarlak bir ışıkla aydınlattı. Vapur tekrar Asya yakasına doğru döndü, çaycılar müşterilerini bulup bozuk paraları topladılar. Ayışığı boş çay bardaklarına vuruyordu fakat birdenbire vapur Avrupa yakasına doğru döndü çünkü can simitleri denizde unutulmuştu. Ve ay hâlâ orada, Avrupa'yla Asya'nın üzerindeydi.

İstanbul'daki havalimanında insanlar bekliyorlardı, insanlardan oluşan uzun bir koridor; bazıları ağlıyordu.

Şimdi İstanbul'da kaç kapı vardı? On iki milyon insan; bunlar kaç kapıyı açıyorlardı? Peki, ayışığı bütün bu kapıların altından içeri sızabilir mi? Ay bunu yapabilir mi?

Ben çocukken İstanbul'da bir milyon kişi yaşıyordu.

İstanbulu bir Rum olan komşumuz Madam Atina ("Athena") o zamanlar, yaşlanan yanaklarını kulaklarının arkasına kadar grip seloteyle yapıştırırdı. Bunu yaparken ona yardım ederdim. Bana, "Ben bir Bizanslıyım; tıpkı Bizans imparatoru Büyük Konstantin zamanında, M.S. 326'da, taş duvarları ve ahşap çatısıyla bir bazilika olarak inşa edilen Ayasofya Kilisesi gibi. Bizanslılar

Ayasofya'da Tanrı'ya başka herhangi bir yerdekinden çok daha yakın olduklarına inanırlardı; ben de Konstantinopolis'te aya dünyanın başka herhangi bir yerindekenden daha yakın olduğuma inanıyorum," derdi. Madam Atina, kulaklarının arkasında selo-
teyplerle manava giderdi. Ben de onunla giderdim, arkaya doğru gerilmiş yanaklarıyla genç görünürdü, o yüzden hızlı yürürdüm. O da benim kadar hızlı yürümek ister ve bazen sokakta düşerdi. Manavın sahibi Müslümandı ve Madam Atina'yla şakalaşırdı: "Madam, Müslüman bir melek geldi, parmağını sütunlardan birinin deliğine soktu ve Ayasofya Kilisesi'ni Mekke'ye doğru çevirdi." Ayasofya'yı seviyordum, zemini yamuktu ve duvarlarda haçsız İsa freskleri göze çarpıyordu; bir müezzin minareden ezan okuyor, ayışığı geceleri İsa'nın ve müezzinin yüzlerine vuruyordu.

Bir keresinde Madam Atina benimle vapura binip Asya yakasına geçti. Yedi yaşındaydım. Annem, "Bak, İstanbul'daki Rumlar şehrin tuzu biberidir," dedi. Ve Madam Atina bana kendi Konstantinopolis'ini gösterdi. "Denizdeki şu küçük kuleye bak. Kızının bir yılan tarafından ısırılıp öleceği kehanet edilen bir Bizans imparatoru, Üsküdar'ın önüne Kızkulesi'ni yaptırmış ve kızını oraya saklamış. Kızın canı bir seferinde incir istemiş ve ona şehirden bir sepet incir getirmişler, sepete saklanmış olan bir yılan onu ısırmış ve kız ölmüş." Madam Atina yüzümü ellerinin arasına aldı ve "Kızım, bu güzel gözlerle çok erkeğin kalbini yakacaksın," dedi. Güneş, arkalarından denizdeki Kızkulesi'ni gör-
düğüm kırmızı ojeli tırnaklarını ışılatıyordu.

Sonra Madam Atina benimle Haliç Köprüsü'nü geçti. O zamanlar, dalgalarla hareket eden alçak köprüde yürürken, Leonardo da Vinci'nin -Osmanlılar ona Lecardo derlerdi- vaktiyle, 3 Temmuz 1503'te, sultana bir mektup yazdığını bilmiyordum. Sultan ona Haliç'te bir köprü yaptırmak istiyor ve Leonardo mektubunda sultana tekliflerini sunuyordu. Bir diğer teklif, 1504'te Michelangelo'dan geldi. Fakat Michelangelo'nun bir sorusu vardı: "Bu köprüyü yaparsam, sultan benim Müslüman inancını benimsememi bekleyecek mi?" Sultanın önerisini Michelangelo'yla tartışan Fransisken başrahip, "Hayır, oğlum, İstanbul'u Roma kadar iyi tanırım. Bilmem bu şehirlerin hangisinde daha fazla günahkâr yaşar... Osmanlı sultanı senden asla böyle bir şey

beklemez,” dedi. Fakat Michelangelo yine de köprüyü yapamadı çünkü Papa sanatçıyı dinden aforozla tehdit etti. Yüzlerce yıl boyunca Osmanlılar, İstanbul’un iki Avrupa yakası arasında bir köprü inşa edemediler çünkü bir yakada Müslümanlar, diğerindeyse Yahudiler, Rumlar ve Ermeniler yaşıyordu. Sadece balıkçı tekneleri bu insanları götürüp getiriyordu. Nihayet, Sultan II. Mahmud (1808-1836) İstanbul’daki Müslümanlarla gayrimüslimleri bir araya getirmek istedi ve meşhur köprüyü yaptırdı. Köprü bittiğinde, balıkçılar sopalarla ona vurdular, çünkü işleri ellerinden alınmıştı. Köprü âdeta bir sahne gibi olmuştu: Yahudiler, Türkler, Rumlar, Araplar, Arnavutlar, Ermeniler, Avrupalılar, Persler, Çerkesler, kadınlar, erkekler, atlar, eşekler, inekler, tavuklar, develer, hepsi bu köprüden geçiyorlardı. Bir ara, bir kadın bir erkek, iki deli ortaya çıktı; ikisi de çıplaktı. Adam köprüünün bir ucunda, kadınsa diğer ucunda duruyordu. Kadın bağırdı: “Buradan itibaren İstanbul benim.” Adam da bağırdı: “Buradan itibaren Konstantinopolis benim.”

Havaalanında bir taksiye bindim. İstanbul on iki milyonluk bir şehir olduğundan beri taksiciler adresleri bulamıyor ve sinirleniyorlardı. “Hanımefendi, nereye gideceğini bilmiyorsan neden arabama bindin?” Bir arkadaşşıma gitmek istiyordum; artık öncelikle gidebileceğim bir babam, bir annem yoktu.

Yıllar önce, üç gün içinde arka arkaya ölen annemle babamı gömmek için bir kış uçağıyla İstanbul’a gelmiştim. Önce annem gitmişti. Babam koltuğunda oturuyordu, karşısındaki koltuk boştu. Kenarına yapışmış olan beyaz peynirin hâlâ durduğu takma dişleri eline aldı ve “İşte, annenizin takma dişleri,” dedi. İki gün sonra o da öldü; caminin avlusunda tabutu yüksek bir musalla taşının üzerinde duruyordu. Diğer taşlarda iki tabut daha vardı ve cami idaresi tabutları birbirine karıştırmıştı. Hangi ölünün hangi aileye ait olduğunu bilmiyorlardı. O yüzden mezarlıkta ölü gömücüler kefene sarılı ölüleri tabutlardan çıkardılar ve her aileden bir erkek-kadınların, mezarın yakınında durmaları yasaktı- hangi ölünün kendilerine ait olduğuna bakmak durumunda kaldı. Ağabeyim üç ölünün yüzüne baktı ve “Bizim babamız bu,” dedi.

Şimdi taksiyle, annemle babamın gömüldükleri mezarlığın yanından geçiyordum. Babamın hangi mezarda yattığını unutmuştum. Yalnızca, mezarından denizin görüldüğünü biliyordum. İstanbul on iki milyonluk bir şehir olduğundan beri, mezarlık idaresi geride kalanlardan mezarı satın almalarını talep ediyordu, aksi takdirde ölülerin üzerine yeni ölüler konulacaktı. Ağabeyim o zaman beni Almanya'dan aramıştı: "Ne yapalım? Mezarı satın alalım mı, başka ölülerin arasında kaybolup gitsin mi?" "Sen ne düşünüyorsun?" "Bırakalım başka ölülerle bir araya konsun, bu ona daha çok yakışır." İstanbul'da mezarlık ziyareti yapılmadığı için ölülerin nerede yattıkları çok önemli değildi. Mezarlıklar bomboş; bunlar İstanbul'daki tek sessiz yer. Genç bir kızken bazen bir şairle mezarlıklara giderdim. Mezar taşlarının üzerinde yazanları not ederdi. "Bunlar insanların son cümleleri. Burada yalan yok," derdi. Bu cümleleri şiirlerinde kullanmak istiyordu.

Gerçi İstanbul'da mezarlıkları ziyaret eden yoktu ama her mezarlığın bir delisi vardı. Bu deliler orada mezar taşları arasında dolaşırlardı ve kediler de onların peşinden giderdi çünkü kedilere peynir ekmek verirlerdi. Annemle babamın yattıkları mezarlıkta yıllardır iki deli yaşıyordu. Bir tanesi diğerine hep 1 lira verirdi. Bir gün, 1 lira yerine 3 lira verdi. Diğeri kızdı ve "Neden bana 3 lira veriyorsun, ben 1 lira istiyorum," dedi. "Oğlum, enflasyondan haberin yok mu? 3 lira şimdi 1 lira oldu."

Diğeri ağlamaya başladı, arkadaşı ona bir mendil verdi.

Taksi şoförü arkadaşımın adresini bulamıyor ve terliyordu. Ona bir kâğıt mendil verdim ve "Beni şehir merkezine götürün," dedim. Otuz yıl önce İstanbul'da, sadece acıklı hikâyelerin filmini çeken bir film yapımcısı vardı ve bütün seyircilerin ağlayacaklarından emin olduğu için, halis pamuktan mendiller yaptırdı. Bizzat sinemanın önünde durur ve mendilleri gelenlere dağıtırdı. Bunu yaparken gülerdi. O dönem İstanbul'da ünlü bir sinema delisi vardı; bir Türk oyuncuya özellikle tapıyordu. O oyuncu bir rolde öldürüldüğü için, deli bir akşam tabancayla sinemaya geldi ve katil ateş etmeden önce kendisi onu vurmak istedi – ve beyazperdeye altı kurşun sıktı. İstanbul delileri sever. Şehir onları

emzirip doyurur. Vaktiyle, bir sürü deli sultan tarafından yönetilmiştir. Bir deli geldiğinde, İstanbul ona yer açar.

Tam delinin beyazperdeye ateş ettiği sinemanın önünde tak-siden indim. Yirmi iki yıl evvel Berlin'e gitmeden önce sık sık bu sinemanın önünde durup arkadaşlarımı beklerdim.

Şimdi yine burada duruyor ve yanımdan geçen insanların yüzlerine bakıyorum. Sanki dünyanın çok farklı ülkelerinden filmler aynı anda oynuyormuş gibi görünüyor. Humphrey Bogart Arap bir kadınla konuşuyor, ona saati soruyor. Rus bir fa-hişe, hareketleri Woody Allen'ı andıran bir adamla konuşuyor.

İnsanların yüzlerinde eski arkadaşlarımı arıyorum ama on-ları, bugünün genç yüzlerinde arıyorum; sanki arkadaşlarım o yirmi iki yılda yaşlanmamışlar, sanki o zamanki yüzleriyle beni beklemişler gibi. Sanki İstanbul, Avrupa'ya gittiğim anda, beni beklemek üzere bir fotoğraf karesi halinde donmuş gibi – büt-tün hamamları, kiliseleri, camileri, sarayları, çeşmeleri, kuleleri, Bizans surları, çarşıları, ahşap evleri, yokuşları, köprüleri, incir ağaçları, gecekondu-ları, sokak kedileri, sokak köpekleri, kenele-ri, eşekleri, rüzgârı, denizi, yedi tepesi, vapurları, delileri, ölüleri, dirileri, orospuları, şairleri, hamallarıyla. Sanki İstanbul, evlerde sabahı bekleyen milyonlarca ayakkabısı, tıraş sabunu lekeli ay-naların önünde duran milyonlarca tarağıyla beni beklemiş gibi.

İşte buradayım, şimdi bütün pencereler açılacak. Kadınlar pen-cereden pencereye, arkadaşlarına seslenecekler. Saksılardaki fesleğenlerin kokusu etrafa yayılacak. Yoksulların çocukları, yı-kanmak için uzun pamuklu donlarıyla Marmara Denizi'ne atla-yacaklar. Asya'yla Avrupa arasında gidip gelen bütün vapurlar düdü-k çalacak. Kediler damlarda aşk için bağırarak. İstanbul'un yedi tepesi uyanacak. Çingeneler, daha sonra şehir merkezin-de satmak için o tepelerden çiçek toplayacaklar. Çocuklar incir ağaçlarına tırmanacaklar. Kuşlar incirleri gagalayacak.

"Anne, incir reçeli erkek incir ağacından mı, yoksa dişi incir ağacından mı yapılır?" "Erkek incir ağacından. Bak, onun mey-veleri küçük ve sert olur."

Sarayın lale bahçelerinde, sırtlarında yanan mumlarla kap-lumbağalar dolaşacak, laleler rüzgâr-la başlarını denize doğru

eğecekler, kaplumbağaların mum ışıkları da aynı yöne doğru titreyerek yanacak. Rüzgâr bugün vapurları itecek ve daha hızlı gitmelerini sağlayacak, yolcular evlerine daha erken varacaklar. Erkekler eve geldiklerinde, yedi tepede ışıklar yanacak. Babalar ellerini yıkayacaklar. Su sesleri. "Kızım, bana bir havlu verir misin?" "Olur baba."

Sinemanın tam karşısında birkaç dükkân vardı, bazı dükkân sahipleri beni tanıdılar ve selam verdiler, hepsinin saçları ve kaşları beyazlamıştı.

Sinemanın yanında fakir bir adam duruyordu, belki bir çiftçiydi; bir polaroid fotoğraf makinesiyle gelip geçenlerin fotoğrafını çekmeye çalışıyordu.

"İstanbul hatırası, İstanbul hatırası."

Fotoğrafı çekttirdim, bulanık çıktı. "Bir tane daha çekin."

"Filmim kalmadı."

Bir dilenci kadın fotoğrafı elimden aldı ve fotoğrafçıya, "Sanatçı olan sensin, neden bu hanımın fotoğrafını McDonald's'ın önünde çekmedin?" dedi.

Fotoğrafa dikkatle baktı ve bağırdı: "Ah, ne güzel benim tatlım, ne güzel."

Beni kastettiğini sanmıştım ama fotoğrafta, arkamdaki duvarın üzerinde bir kedi oturuyordu. Ben bulanıktım ama kedi netti.

Sonra, Berlin'de yaşamak istemeyen Türk filozofa telefon ettim.

"Neredesin?"

"İstanbul'da."

Vapurla onun oturduğu tarafa, İstanbul'un Asya yakasına geçtim. Vapurun yanında, iki at taşıyan bir balıkçı teknesi gidiyordu. Ayışığı, sakın sakın duran atların yüzüne vuruyordu. Biraz ayışığı tutmak için ellerimi denize soktum, ay gözüme birden çocukluğumdaki gibi göründü; sanki sadece İstanbul göğünde yaşıyor, sadece İstanbul'u seviyor ve her gün sadece bu şehir için kendini parlatıyordu.

Buzun Üstündeki Bisiklet

Yirmi yıl önce ilk kez birkaç günlüğüne Amsterdam'a geldim. Kanallar buz tutmuştu ve bir bisiklet, ters dönmüş vaziyette kanalda duruyordu. Bu erkek bisikletine uzun uzun baktım; kanal, üniversite yakınlarındaydı. Belki de bisikletin sürücüsü sınavlarını verememişti ya da belki sevgilisi öfkeden bisikleti donan kanala atmıştı. Belki, Van Gogh resmini yapsaydı, bu bisikletin hikâyesini öğrenebilirdik.

John Berger, Van Gogh üzerine şunları yazmıştı:

Bir sandalye, bir yatak, bir çift ayakkabı alalım. O, resmetme sürecinde, bunları yapan marangozun ya da ayakkabıcının işine başka herhangi bir ressamdan çok daha fazla yaklaşırdı. Nihai ürün için gereken tek tek parçaları bir araya getirirdi: bacaklar, çapraz kirişler, taşıyıcılar, oturma yeri. Ya da: taban, saya, topuklar— sanki onları da birleştirmek istiyormuş ve bu birleştirilme sayesinde gerçek olacaklarmış gibi.

O zamanlar, yirmi yıl önce, buzun üstündeki bisikleti gördükten sonra Van Gogh Müzesi'ne gittim. Otoportrelerinden birinin karşısına oturdum ve resme değil, müze bekçisine bakmaya başladım. Bir erkek. Bekleyişin bekçisiydi. Salonun tam ortasında, âdeta dümdüz çekilmiş bir çizginin üzerinde yürüyor, ayak tabanları çok ses çıkarıyordu; kimseye bakmıyor, yalnızca kendi tabanlarından gelen sesi dinliyor, arkasını dönüyor ve tastamam aynı yolu, aynı sesleri çıkararak geri yürüyordu. Onun için ağla-

dım ve Van Gogh'un her gün bir resimden ona baktığını düşündüm.

On yıl sonra, bu müze bekçisini ve ilk kez Van Gogh'un orijinal resimlerini gördükten sonra, annem İstanbul'da öldü. Berlin'de kasım ayıydı. Bir atölye-dairede yatakta yatıyordum ve çok üzgündüm; yemiyor, içmiyor ve ben de ölmek istiyordum. Yatağın yanında, Van Gogh'un erkek kardeşi Theo'ya tüm mektuplarını içeren altı cilt kitap vardı. Yataktan bahçeyi görüyordum. Bir ay boyunca o bahçe bir resim gibi solgun kasım ışığında asılı kaldı; ve sanki gökyüzü her an yerle bir olacakmış gibi göründü. Van Gogh'un bütün mektuplarını okudum, onun sesi bana yardım etti. Tekrar ağlamaya başladığımda, bu kitaplardan birine sarıldım ve bir mektubu yüksek sesle okudum. 100. mektup, Amsterdam, 4 Haziran 1877:

Buitenkant'a ve orada, doğu demiryollarındaki yapım çalışmalarına gittik. Orası alacakaranlıkta ne kadar güzeldi, anlatamam. Rembrandt, Michel ve diğerleri, vaktiyle bunun resmini yapmışlardı; yeryüzü karanlık, gökyüzü batan güneşin kor aleviyle hâlâ aydınlık, sıra sıra evler ve üzerlerinde yükselen kuleler, her tarafta pencerelerde ışıklar, her şey suda yansıyor. İnsanlar ve arabalar, bazen bir Rembrandt resminde görülen küçük siyah figürler gibi. Ve öyle bir ruh hali içine girdik ki, her türlü konuda konuşmaya başladık.

Bir on yıl daha sonra, Van Gogh'un mektuplarının olduğu ciltlere sarılıp okumamın ardından, Hollanda-Almanya Kültür Alışverişi Vakfı'ndan bir burs ve bir ev kazandım; üç-dört hafta Amsterdam'da yaşayacak ve Hollanda şehir kültürüyle ilgili izlenimlerimi Nordrhein-Westfalen gazetelerine ve diğer yayın organlarına yazacaktım.

7 Ekim'de Amsterdam'a vardığımda hemen, yirmi yıl önce bunun üstündeki bisikleti gördüğüm kanala gittim. Bisiklet artık orada değildi. Kanala yağmur yağıyordu. Belki de o bisiklet, buz eridikten sonra dibe gitmişti ve yirmi yıldır aşağıda duruyordu. Ve ben şimdi tekrar orada olduğum için düşünüyordum ki bir-

denbire yüzeye çıkacak, hatta sudan sokağa sıçrayacak ve sahibi olmaksızın gitmeye başlayacak, virajları alacak; ben de arkasından koşacağım. Bana kanalları, köprüleri gösterecek; ta ki ben hepsini öğrenene dek. Bana soracak: "Goedemorgen. Spreekt u Duits?"¹ Arkasından koşacağım. "Evet."

Bisiklet gidiyor ve anlatıyordu:

Amstel Nehri'nin Zuiderzee'yle birleştiği yerdeki bataklık alan, cazip bir bölge olmaktan alabildiğine uzaktı: Kuzey Denizi taşkınlarında burası sık sık sular altında kalırdı. Söylendiğine göre, bu bölgeye ilk yerleşenler ve günümüze dek uzanan set kurma, kanal açma, nehirleri ve denizlerin kimi kısımlarını kurutma geleneğini başlatanlar, ortası oyulmuş ağaç gövdeleriyle Ren Nehri boyunca sürüklenen Batavilerdi.

Amsterdam'a gelmeden önce, Almanya'da Alman bir arkadaşımı sordum: "Amsterdam hakkında bir şeyler yazmam gerekiyor, sence ne üzerine yazayım?"

"Amsterdam'da Van Gogh, orospular, Anne Frank Evi var. Beckmann orada göçmendi," dedi.

İstanbul'daki Türk bir arkadaşımı aradım; yıllarca Amsterdam'da yaşamıştı.

"Amsterdam büyüleyicidir. Fakat orada yaşamak için genç olmak lazım. Şehir, sevişmeyi sever," dedi.

Utrecht'teki Hollandalı bir arkadaşımı aradım.

"Sık sık, dünyanın birçok yerine seyahat ediyorum, her seferinde Hollanda'ya dönmek hoşuma gidiyor. Bizim için, Hollandalılar fazla rahattır, hareket etmek için fazla ağırdır, liberaldir, denir."

"Çocuğun bu konuda ne düşünüyor?"

"Oğlum yarı Endonezyalı, Hollanda tarihi onun umurunda değil. Amsterdam'da Belmer'e git; siyahların yaşadıkları semttir. Türkler iyi entegre oldular; ufak tefek kriminal olaylar nedeniyle Faslı gençlerle biraz problem yaşanıyor."

1 "Günaydın. Almanca biliyor musun?" (ç.n.)

Amsterdam'da yazarlara ayrılmış olan misafir evine vardığımda, iki saat pencerede durdum. Karşıdaki üç evin pencerelerinde perde yoktu. Bir odada büyük bir ayna duruyordu; siyah jüponlu bir kadın bir an için aynada göründü ve gözden kayboldu. Benim kaldığım evde de perde yoktu.

Dolaplara baktım. Sıvıyağ, tereyağı ve deterjandan artanlar duruyordu. Birisi, bir bardakta tuzla şekeri karıştırmıştı. Açık bir telefon defterinin içinde iki tane kirpik vardı. Buzdolabında yarım paket kahve. Buzdolabından dışarı cılız, zavallı bir sinek uçtu. Bu bana, Van Gogh'dan resim dersi alan Herr van de Wakker'in bir anekdotunu hatırlattı.

Bir gün Vincent'la birlikte açık havada resim yaptığı sırada, Vincent'ın çalışırken bir yandan da kâğıdın üzerine vurarak arka arkaya sinek öldürdüğünü fark etti. Vincent'a, "Neden öyle kâğıdını kirletiyorsun?" diye sordu. Vincent cevap verdi: "Böylece en azından, resmin açık havada yapıldığını görürler."

Sinek hiç vızıltısız, üzerinde bir Hint işi kilimin serili olduğu kanepenin altında kayboldu. Solda pencereden, suda yansıyan bir ev görüyordum. Yağmur yağmaya başladı. Yağmurun suda oluşturduğu halkaları saydım. Sanki yağmur, suyu bir yerlere gitmek için gemi olarak kullanıyordu. Sonra kediye gördüm; açık pencereden içeri girmişti ve kanepenin tam ortasında, Hint işi kilimin üstünde oturuyordu. Benden önce burada oturan Katja bana telefonda, "Orada bir de kedi var," demişti.

"Azla yetinmek" ve bundan böyle Belçika'da bir Protestan olmak istiyor... Ağustos sonunda, Brüksel'de kısa süre önce kurulan ve sadece üç öğrencisi olan okula geldiğinden beri Öğretmen Bokma'nın dersinde en fazla ilerleyen kuşkusuz o ama doğru yerde değil ve bizzat söylediği gibi, kendini "yabancı bir ambardaki kedi" gibi görüyor; giyim ve davranışlarındaki sıradışılık yüzünden oldukça fazla alay konusu olacak.

"Kedi, ben şimdi alışverişe gidiyorum, sen burada kal."

Katja bana bir bardan söz etmişti.

Oraya oturdum, alışveriş torbalarıyla; bira içtim. Yarı esmer biraydı. New York'ta olduğu gibi, içkinin parası hemen ödeniyordu. Barın arkasında üç yakışıklı adam. Bir tanesi kasetleri düzenliyordu. Kendimi bir gemideymiş gibi hissettim. Bir barmen, plastik bir torbadan büyük bir tabağa limon dilimleri boşaltıyordu. C vitamini eksikliği, uzun deniz yolculuklarında bir sürü denizcinin ölümüne neden olmuştu. Bunu nerede okuduğumu hatırlamıyorum. Yanımda bir adam, genç bir kızla konuşuyordu. İkide bir "waansinnich"² diyordu. Sonra Jakarta, Hongkong gibi isimler geçiyordu; ardından yine waansinnich kelimesi. Erkekleri çok uysal bulmuştum. Zarif ve yakışıklı görünüyorlar. Özellikle de grup halinde dururken. Su çocukları. Hollandalı denizciler yabancı ülkelerdeki kızlarla da bu kadar uysalca mı konuşmuşlardı, yoksa bunun sebebi Hollandalıların hâlâ bir krallarının olması mıydı? Belki de her erkek ve kadın, sabah kalkıp aynaya baktığında kendini kralla ve kraliçeyle özdeşleştiriyor, bir kralın ya da bir kraliçenin insanların arasında nasıl hareket ettiğini hayal ediyorsa o da öyle hareket ediyordu. Düşündüğüm bu saçmalığı kediye anlatmalıyım.

Fakat kedi gitmişti. Yağmur yağmaya devam ediyordu ve kadını siyah jüponuyla aynada gördüğüm komşu evde şimdi bir adam oturmuş, klavyede yazı yazıyordu. Sonra kadın, mavi bir tişört ve etekle koridor boyunca yürüyerek geldi, peşinden de büyük bir köpek geliyordu ve ikisi birden adamın arkasında durup omzunun üstünden bilgisayara baktılar. Önce kadın ellerini yazı yazan adamın omuzlarına koydu. Kadın onun yanındaki sandalyeye oturunca, büyük köpek patilerini adamın omuzlarına dayadı.

Sabah evin üzerinden art arda uçaklar geçti. Bütün şehirlerdeki bütün güzel semtler gibi, buranın da yakınında havaalanı vardı. Dışarıda, merdivenlerde bir adam genç bir kızla konuşuyordu.

Van Gogh, 1877'de bir kitapçıda çalışıyordu. Bir yazı kürsüsünün başında duruyor ve teslim makbuzları yazıyordu. Erkek kardeşiyle birlikte kitapçının üst katında oturan Bayan Braat, Van Gogh'u hatırlıyordu:

2 manyak (ç.n.)

Onun, o Van Gogh'un özel bir yanı olduğu aklımın ucundan geçmezdi. Açık söylemek gerekirse, onun tam bir ahmak olduğunu düşünürdüm. Hiçbir zaman yukarıda bizim aileyle bir araya gelmediğini, ben genç bir kızken kitapçıya girdiğimde benimle asla tek kelime konuşmadığını hesaba katacak olursanız...

Amsterdam'da hiç kimseyi tanıımıyordum. Elimde bir tek, son kitabım Amsterdam'da yayımlandığında okuma gününe gelmiş olan Amsterdamlı bir kızın telefon numarası vardı. O zaman benimle Türkçe konuşmuş; kız arkadaşının Türk olduğunu, kendisinin de İstanbul'da altı ay Türk kadınlar futbol takımında oynadığını ve Türkçeyi orada öğrendiğini söylemişti. Onu aradım ve akşamüstü saat beşte buluşmak üzere sözleştik.

Tıklım tıklım insan dolu olan Leidseplein'e gittim, ikinci ve üçüncü kuşak yabancıların yüzlerinde Hollandalılığı aradım. Bunu Almanya'da öğrenmişim. İnsan orada, 18-19 yaşındaki bazı Türklerin yüzlerinde Almanlık bulabiliyor. Bu yüzler, Almanların ifadeleriyle özdeşleşiyor ve bazen Almanlığı, bir Almandan da fazla yansıtıyor. Bir Türk çifti takip etmeye başladım. Bir prensle prensesi andırıyorlardı. Şehir onların sahnesiydi ve sanki her an fotoğrafçılar tarafından fotoğrafları çekilebilirmiş gibi öne bakıyorlardı. Fotoğrafın adı, "Ben güzelim, ben bu şehirde iyiyim" olabilirdi.

Amsterdam'daki evler, sanki vaktiyle çocukken el ele tutuşup yan yana duruyormuş ve bu çocuklardan bazıları birdenbire işemeye başlamış gibi görünüyor. Diğerleri onların ellerini bırakmış ve bu çocukların işedikleri yerlerde kanallar oluşmuş. Bazı evler, sanki sürekli suyun içinde durmaktan romatizma olmuş gibi iki büklüm.

Bir sürü dükkâna gittim. Satıcılar soruyorlardı: "Where are you from?"³ New York'ta da hep "Where are you from?" diye sorarlar. Thomas Brasch, "New York'ta herkes yabancıdır," der. Liman şehirleri. Gemilerin merdivenlerinden sürekli yeni yabancı insanlar iniyordu. Bir şehir yabancı bağımlısı olabilir mi?

3 "Nerelisiniz?" (ç.n.)

Bu evlerdeki bütün çocuklar yüzlerce yıldır, yabancı ülkelerden gelen oyuncak ve nesnelerle büyüdüler. Bir çocuk, porselen bir zenci kafasındaki kalın dudakların arasından içeri, biriktirmek üzere para atıyor ve parayı tekrar o kafadan çıkarıp alıyor. Erkeklerden biri, üç yüz yıl önce Hindistan'dan gelirken yanında bir fil getirdiğinde de şimdiki gibi yağmur yağıyordu. O zamanlar fil ne görmüştü?

Bir meyve suyu barında taze sıkılmış portakal suyu içiyordum. Yanımda genç bir kız oturuyordu.

"Where are you from?"

Adı Isis'ti. Bana telefon numarasını verdi.

"Do you like your city?"⁴

"Şehir güzel ama tarihimiz güzel değil. Ve gençlik, sömürgecilik dönemimizle ilgili hiçbir şey bilmiyor. Gençlik, başından beri servetimiz olduğunu sanıyor."

"Isis, Amsterdam'da nereyi görmeliyim?"

"Çiçek pazarını."

4 Haziran 1877. Van Gogh, kardeşi Theo'ya şöyle yazmıştı:

Bugün Singel'deki çiçek pazarına gittim, orada çok hoş bir şey gördüm. Bir çiçekçi, yığınlarca saksı ve kovanın arasında duruyordu, çeşit çeşit çiçek ve yeşillik, en arkada bir duvar sarmaşığı vardı ve bütün bunların ortasında küçük bir kız oturuyordu, Maris'in resmini yapacağı türden bir çocuk, başında küçük siyah bir başlık, ateş gibi ve bir yandan da öylesine cana yakın bakan bir çift göz; orada oturuyor ve örgü örüyordu. Adam çiçeklerini övdü ve eğer yapabilseydim, oradan bir şey almayı çok isterdim. Adam kendisi bile, elinde olmadan küçük kızını göstererek "Güzel görünmüyor mu?" dedi.

Çiçek pazarının yakınlarında bir kafe vardı. Sokakta bir masa ve iki sandalye duruyordu. Sandalyelerin birine oturdum ve belki kafasında siyah başlığıyla küçük bir kız kanal boyunca koşar diye bekledim.

4 "Şehrinizi seviyor musunuz?" (ç.n.)

Ayağa kalktım, etrafta dolaştım ve yarım saat sonra tekrar kafeye dönüp oturduğum sandalyeye baktım. Boştu. Diğerinde yalnız bir adam oturuyordu. Yine yarım saat şehirde dolaştım ve tekrar kafeye döndüm. İki sandalye de boştu. Bu sandalye, benim kişisel şehir haritamın bir parçasına dönüşmüştü. Dört ay New York'ta yaşamıştım, orada yalnızdım, İngilizceyi iyi konuşamıyordum, evimle dil okulu arasını hep aynı sokaktan geçerek yürüyordum. Orada zenci bir adam oturuyor ve benden 1 dolar istiyordu. Ona her defasında 1 dolar ve bu kadar mutlu olduğu için 1 dolar daha veriyordum. Her gün dolarları önceden hazırlıyor ve bazen orada oturmadığı zaman üzüliyordum. Bu adam benim için, kişisel şehir haritamın merkeziydi. İnsan yabancı bir şehirde herhangi bir noktaya tutunmak zorunda. Ben yüzme öğrenirken bir arkadaşım, "Denizde hep bir hedefin olmalı. Bir tekne ya da bir duba, hep aynı yerde duran bir şey; ve yüzerek hep o noktaya gidip gelmelisin. Böylece denizden korkmazsın," demişti. Sandalyelerin önünde durursam, şehirde kaybolabilirim ama o sandalyeleri tekrar bulduğum zaman, sonuçta o sandalyelerin yanında olurum.

Akşamüstü beşte, çok iyi Türkçe konuşan Hollandalı kıza gittim. Christany. Türk kız arkadaşı o sırada orada değildi. Christany bana duvardaki iki fotoğrafı gösterdi. Bir tanesinde öpüşmek üzereydiler, diğerinde öpüşüyorlardı. Christany'nin babası küçük bir köpeklerle yukarı geldi ve gururla, "Christany çok iyi Türkçe konuşuyor. Harika bir Türkçe. Neredeyse aksansız, öyle değil mi?" dedi.

Eğri duvarda Amsterdam şehir haritası asılıydı. Nal şeklindeki kanallar, yarıya kadar örülmüş bir örümcek ağı gibiydi; sanki bir örümceğin canı, ağı sonuna kadar örmek istememişti. Christany'nin babası, "Çünkü biz eski sömürgeciler olarak örümcek ağının kalan yarısını yabancı ülkelerin başına ördük. O yüzden," dedi.

Christany, baba, köpek ve ben, işçilerin yaşadıkları bir semte gittik. Bazı balkonlara uydu anteni takılmıştı. Christany, "Bak işte, orada Türkler oturuyor ve antenleri Türk televizyon kanallarını alıyor," dedi.

Christany kadınlarla futbol oynadı, babası ve ben izledik. Babasına, "Hollanda'daki erkekler uysal mıdır?" diye sordum.

“Uysal mı?” diyerek güldü. “Atalarımızı düşünecek olursan, değiller. Hollandalı erkekler 17. yüzyılda kolonilerde her şeyi sömürdüler. Umarım artık Hollanda’da her şey birleşir. Surinamlılar, Türkler ve Hollandalıların iç içe yaşamamaları iyi değil. Tek bir din olsa, daha kolay olurdu. Burada yaşayan insanların yüzde 45’inin annesi babası Hollandalı değil. Hollanda’da, Surinam’dakinden fazla Surinamlı yaşıyor. Hollanda dünyanın en zengin ülkelerinden biri. Sporda insanlar daha iyi kaynaşmış durumdalar. Ben gençken spor muhabiriydim. O zamanlar, bütün gazeteciler sigara içiyor, o halde ben de içmeliyim, diye düşünürdüm. Annem her cumartesi sadece iki tane sigara içerdi. Sigara içmek onun için sinemaya gitmek gibiydi. Ben de çalışma masamın başında oturup sigara içiyordum; sonra baktım pantolonumda bir delik, gömleğimde bir delik, bir haftada iki pantolon ve bir gömlek kaybettim, bunun üzerine sigarayı bıraktım. Biz Hollandalılar futbol izlerken kendimizi kaybederiz.”

Christany duştan çıktı ve “İstersen pazar günü Anne Frank Evi’ne gidelim,” dedi.

“Oraya üç kere gittim.”

“Ben daha hiç gitmedim,” dedi Christany.

“Biliyor musun Christany, on iki yaşındayken Türkiye’de Anne Frank’ı oynamıştım. O zamanlar göğüslerim yeni yeni geliyor ve özellikle geceleri sızlıyordu. Anne Frank Evi’ne ilk gidişimde, onun küçük odasında dururken, Anne’nin göğüslerinin orada büyüdüğünü, üstüne üstlük bir de âdet gördüğünü ve gidip pamuk alamadığını düşünmek beni neredeyse delirtecekti.”

Christany, “Ben Amsterdamlıyım ama oraya hiç gitmedim,” dedi. “Bak bu benim en iyi arkadaşım; kendisi Yahudidir.”

“Hollanda’da kaç Yahudi yaşıyor?”

“Bilmiyorum,” dedi Christany’nin arkadaşı, “sadece Almanca mı biliyorsun, Fransızca bilmiyor musun?”

“Oui, très bien.”

“Laisse-nous parler français.”⁵

5 “Evet, çok iyi biliyorum.” “O zaman Fransızca konuşalım.” (ç.n.)

Van Gogh, 21 Mayıs 1877 tarihli mektubunda kardeşine şöyle yazmıştı:

Bu hafta yürüyerek Zuiderzee'ye gittim; setin üzerinden geçerek Zeeburg'a kadar. Orada bir Yahudi mezarlığı var; ben de uğradım. Çok sade bir mezarlık; üzerlerinde İbranice yazılarla dimdik duran eski mezar taşlarıyla dolu, sağda solda mürver ağaçları ve etrafları uzun, koyu renk çimenlerle örtülü.

Christany'nin Yahudi arkadaşı, "Bizimle Fas lokantasına gelse-ne, Fas yemeği yiyeceğiz. Benim erkek arkadaşım Faslı ama şu anda burada değil, Fas'ta," dedi.

Fas lokantasında sadece biz altı kadın vardık. Christany bana, "Packhuis'imizi gördün mü?" diye sordu.

"Pastaneyi mi?"

"Hayır. Packhuis. Gemiler sömürgelerden döndüklerinde karabiber, tuz, baharatlar, ipek, her şey bu packhuis'lerde depolanırdı."

"O halde o evler mis gibi kokuyor olmalı."

"Bilmiyorum, artık baharat kokmuyor."

"Christany, biliyor musun, Amsterdam'da bugün bana sömürgecilik döneminden bahseden üçüncü kişisin. Bu bazen Almanya'da da oluyor. Orada da bazen günde üç kez arkadaşlarımdan 'Kahrolası Naziler' lafını duyuyorum. Amsterdam'a ilk geldiğimde ben de 'Amsterdam, Amsterdam, sömürge dükkânı' diyordum. Sence bu konu bize okul zamanımızı hatırlattığı için mi bundan söz ediyoruz?"

Bir tramvay, restoranın dibinden geçerek köşeyi döndü, Christany'nin cevabını duyamadım. Tramvay durdu, içindeki insanlar bize baktılar, biz onlara baktık. Sonra tramvay, yoluna devam etti. Christany'nin Yahudi arkadaşı beni ertesi gün öğlen on ikide, arkadaşlarından birinin kitabının çıkışını kutlayacakları bir kitapçıya davet etti. Onlarla vedalaştım ve tekrar, önünde iki sandalyenin durduğu kafeye gittim. Sandalyelerde iki berduş oturuyordu; yanlarında bisikletleriyle, aynı şişeden şarap içiyorlardı.

Kar yağmaya başladı. Mevsim kış. Size kefen hediye ediyorum; yani kar. Yoksullar acı çekiyor, ev sahipleriye çoğunlukla bunu anlamıyorlar. Bu aralık günü yayalar itişe kakışa, güzel şehrimiz Paris'in Lepic Sokağı'nda her zamankinden daha büyük bir aceleyle ve isteksizce yürüyorlar. Aralarında soğuktan titreyen biri var, giyimi nedeniyle dikkat çekici, dış caddeye varmak için acele ediyor. Keçi derisine sarınmış, kürk mantosu var, muhtemelen adavşanı, kırmızı sakalı kabarmış; bir öküz terbiyecisi böyle görünür.

Ona göz ucuyla bakmakla yetinmeyin ve soğuğa rağmen, beyaz, biçimli elini, mavi, öylesine parlak, çocuksu gözlerini dikkatle incelemekten geçmeyin. Belli ki zavallı bir adam.

O adamın adı, Vincent Van Gogh.

Denizaşırı ülkelerden okların, eski silahların ve ucuz yağlıboya resimlerin satıldığı dükkâna telaşla giriyor.

Zavallı sanatçı! Şimdi sattığın o resmi yaparken ona ruhundan bir parça vermiştin.

Resim, küçük bir natürmort: pembe bir kâğıt üzerinde pembe yengeçler.

"Bana bu resim için biraz para vererek kiramı ödememe yardım eder misiniz?"

Eve giderken yanlış durakta indim. Bugün sabah durağın adını not etmiştim ama o, durağın adı değil, 'durak' kelimesinin Hollandacasıydı. Bir çifte benim sokağı sordum. Onlar da kral ve kraliçe gibi dimdik durmuş, beni dinliyorlardı. Kadın çok alçak bir sesle, "I am sorry, I don't know your street,"⁶ dedi. Bir kafeye girdim, içeride dört kişi vardı, onlara sordum: "Hangi dili konuşuyorsunuz?"

"Hangisini isterseniz; İngilizce, Almanca, Hollandaca, Fransızca, İspanyolca."

Almanca ve Fransızca'yı iyi bildiğim halde, derdimi İngilizce anlatmaya çalıştım; sanki İngilizce konuşmakta çektiğim zorluk, sokağımı bulmakta çektiğim zorluğu daha iyi ifade edecekti.

6 "Üzgünüm, sizin sokağı bilmiyorum." (ç.n.)

ti. Bana bir bira ısmarladılar ve masadaki bir kız cep telefonuyla hemen benim için bir taksi çağırıldı.

Evde pencereden karşı eve baktım. Geçenlerde mavi tişörtle gördüğüm kadın bu kez yine siyah jüponuyla, bilgisayarda yazı yazan adamın yanında oturuyordu.

Adam ne yazıyor? Gecenin geç bir saati.

Suzanne Valadon, Van Gogh hakkında şunları anlatıyordu:

Geldi, yanında güçlkle taşıdığı ağır bir resim getirmişti, onu iyi ışık alan bir köşeye yerleştirdi, sonra da kendisine azıcık dikkat bahşedilsin diye bekledi. Fakat kimse oralı değildi. Resminin karşısına oturdu, diğerlerinin bakışlarını izledi, biraz sohbete katıldı; en sonunda yorgun argın çıkıp gitti, eserini de yanında götürdü. Fakat ertesi hafta yine geldi ve aynı oyun baştan başladı.

Pencereyi açık bıraktım ve kedinin geri gelmesini bekledim. Yattığım yerden, yazı yazan adamı ve siyah jüponlu kadını görmeye devam ediyordum. Bir ara kadın koridor boyunca yürüdü ve gözden kayboldu. Gözden kaybolduğu yerde büyük köpek belirdi, adama doğru koştu ve ona yakın bir yere uzandı. Aynı anda kedi pencereden yanıma, yatağa atladı.

Ertesi gün cumartesiydi. Dışarıda merdivenlerde bir çocuk başka bir çocukla konuşuyordu. Kedi evde değildi. Yatakta roman okudum, ağladım ve gözyaşlarımı yatak örtüsüyle kuruldum. Ve akmaya devam eden gözyaşlarının arasından bulanık olarak, komşu evdeki adamı gördüm. Çıplak halde pencerede durmuş, bana bakıyordu. Ağladığımı gördü. Hareketsiz kaldı. O yüzden ağladığımı görsün diye, kitabımı havaya kaldırıp birkaç kez ileri geri sayfa çevirdim.

Şehre indim. Bütün küçük restoranlar doluydu, herkes yiyip içiyordu; ortam, Paris'teki Quartier Latin'e benziyordu. Tren istasyonunun olduğu yere yürüdüm, yarı çıplak kızlar insanlara servis yapıyorlardı, tuvaletler çok dardı; Paris'teki gibi. Metrekare fiyatı Amsterdam'da da çok yüksek olmalı; Paris'teki gibi. Saat on ikide, Christany'nin arkadaşı tarafından davet edildiğim

kitapçıya gittim. Çok kalabalıktı, yemek kokuyordu. Tepsilerde Japon suşileri vardı. O gün, futbol üzerine iki kitabın tanıtımı yapılacaktı. Christany'nin Yahudi arkadaşı, "Seni amcamla tanıştırayım," dedi. Amcası Almanca biliyordu ama Fransızca konuştuk. Ünlü futbolcu Cruyff da oradaydı.

"Özür dilerim, Hollandaca bilmiyorum."

Cruyff, "Almanca konuşuruz," dedi.

Dışarı, sokağa çıktım. Bir sürü insan butiklere girip çıkıyordu, ben de o iki sandalyenin durduğu kafeye gittim, sandalyelerden birine oturdum. Birçok turist kafenin önünde durup kara tahtaya tebeşirle yazılmış olan yemek isimlerini okuyordu. Alman bir anne ve kızı da durdular. Kızın karar vermesi gerekiyordu.

"Eee? Hoşuna giden bir şey var mı?"

"Beni rahat bırakamaz mısın? Önce hepsini okumam lazım."

Yürümeye devam ettiler. Yaşlıca bir adam geldi, yemekleri okudu ve o da yürümeye devam etti.

Paul Gauguin, Van Gogh'u şöyle hatırlar:

Akşama doğru yemeğimi hazırladım ve çiçek açan zakkum ağaçlarının kokusu eşliğinde tek başıma birazcık yürümeye ihtiyacı hissettim. Tam Victor Hugo Meydanı'nı geçmiştim ki arkamda tanıdık, hafif, hızlı ve telaşlı adım sesleri duydum. Tam arkamı döndüğüm anda, Vincent elinde açık bir usturayla üstüme atlamak üzereydi. Bakışımın etkisi o anda çok güçlü olmalı çünkü birden durdu ve başı önünde, evine doğru yürümeye başladı.

O zamanlar korkak mıydım, usturayı elinden almam ve onu sakinleştirmeye çalışmam gerekmez miydi? Sık sık vicdanımı sorguladım ve kendimde suç bulamadım. Bana ilk taşı kim isterse o atсын.

Ani bir kararla bir Arlesheim Oteli'ne gittim, saati sordum, bir oda tuttum ve yatağa uzandım.

O heyecanla ancak sabah üçe doğru uyuyabildim ve oldukça geç bir saatte, yedi buçuğa doğru kalktım. Meydana geldiğimde büyük bir kalabalık gördüm. Evimizin önünde jandarmalar ve melon şapkalı, ufak tefek bir bey olan polis

şefi vardı. Olay şuydu: Van Gogh eve dönmüş ve bir anda kulağını keserek kafasından ayırmıştı. Şiddetli kanamayı durdurması zaman almış olmalı, çünkü ertesi sabah aşağıdaki iki odanın karolarında kanla ıslanmış bezlerden oluşan bir öbek duruyordu. İki odada ve yatak odalarımıza çıkan küçük merdivende kan lekeleri vardı.

Tekrar dışarı çıkacak duruma geldiğinde, kafasında iyice aşağı çektiği bir ressam beresiyle dosdoğru, insanın bir sevdiğini kaybettiğinde iletişime geçtiği yerlerden birine gitti ve özenle temizleyip bir zarfa koyduğu kulağını bekçiye verdi. "Benim anıma," dedi, sonra hemen çıktı, eve gitti, yatağa uzandı ve uykuya daldı. Bununla beraber, dükkânları kapatacak ve pencerenin yakınına, masanın üzerine yanan bir lamba koyacak kadar dikkatliydi. On dakika sonra, fahişelere teslim olan bütün sokak ayaklanmış, olayın dedikodusunu yapıyordu.

Packhuis'ler boyunca yürüdüm, burnumu duvarlarına ve kapılarına dayayıp hâlâ karabiber, kakule ve köri kokuyorlar mı diye baktım. O zamanlar Hollandalı çocuklar, parayla dolu odasında zıplayan Dagobert Amca gibi tuz ya da köri dolu bir odada zıplıyor olabilirler miydi? "Anne, gözlerim yanıyor!"

Bir müzeye gittim ve hiçbir resme değil, müze bekçisi kadına bakmaya başladım. Bana gülümsedi; sık sık saatine bakıyordu. Evde beni, Hollanda-Almanya Vakfı'ndan genç bir Alman aradı.

"Bu akşam Goethe Enstitüsü'nde Heinrich Böll'ün bir filmi gösteriliyor. Bir roman uyarlaması. Gelmek ister misiniz? Orada buluşabiliriz." Sesi hoşuma gitmişti. Sanki yardımına ihtiyacı varmış gibi geliyordu kulağa.

Salon dolu ve havasızdı. Adı Rudi olan delikanlı bana karanlıkta elini uzattı.

"Sizsiniz, değil mi? Biliyordum."

Siyah beyaz kameranın uzun uzun insan yüzlerini çektiği bir altmışlı yıllar filmiydi. Bir sürü Hollandalı filmi izliyordu. Birlikte dışarı çıktığımızda, hemen konuşmaya başladılar.

"Rudi, Hollanda dilini seviyor musun?"

"Evet, bu dile âşığım."

"Böll'ü otuz yıl önce İstanbul'da Türkçe okumuştum. Ve O Hiçbir Şey Demedi. Kitabı okudum ve 'O ülkenin bir dramı var' diye düşündüm."

Rudi ve ben bir bara gittik. İki Hollandalı adam ve garson, bar tezgâhının kenarında biftek ve patates kızartması yiyorlardı. "Lezzetli mi?" diye sorduk. Garson cevap verdi: "Hayır."

"Rudi, burada yaşamaktan memnun musun?"

"Evet, çok memnunum. İnsanlar içten ve mesafeli."

"Bana erkekler çok uysal geliyor. Deniz kenarında durmuş ve dünyanın büyük olduğunu görmüşler. Almanya ise bir orman. Onlar yollarını bulup dışarı çıkıncaya kadar sömürgecilik dönemi sona ermiş. Almanların bu yüzden sömürgeleri kendi ülkelerinde kurdukları söylenir: Göçmen işçiler."

"Hollandalılar dillerini uzun zaman önce sömürgelere taşıdılar, o yüzden bu kadar yabancı doğal olarak Hollandaca konuşuyor."

"Almanya'da ise, yabancıların konuştukları, Almancanın uzun bir yol gitmesi, eğilip bükülmesi, kırılması ve tekrar dik durması gerekti. Buraya geldiğinde ilk ne hissettin Rudi?"

"Soğukluk."

"Bazen düşünüyorum da, Hollandalılar kralları ve kraliçeleriyle özdeşleşiyorlar. Bir keresinde Londra'da lüks bir otelde kalmıştım. Kahvaltıda, on bir yaşında İngiliz bir oğlan ağır bir sürahidenden bardağıma portakal suyu koymuştu. Küçük, nazik bir prens rolünü oynuyordu. Kendini prensiyle özdeşleştiriyordu."

Rudi güldü ve, "Bu mümkün. Peki Almanlar kendilerini kiminle özdeşleştiriyorlar?" dedi.

İsimler aradık: Kohl, Schmidt, Strauß.

"Daha ziyade, Millowitsch'le."

"Daha ziyade, Karl Valentin'le."

Sonra bir eşcinsel barına gittik. Çok kalabalıktı. Rudi bana, "Burası yeni bir bar. Bu sokaktaki diğer üç eşcinsel barı kan ağlıyor çünkü buradakiler üç aydır bedava içki veriyorlar. Şimdi herkes buraya geliyor. Kahretsin, cömertlik bağımlılık yaratıyor," dedi.

"Evet, aşkta olduğu gibi."

"Aşkta da mı?"

Aşk acısı çekiyordu. Beni telefonla aradığında, sesinde bu acı vardı.

Diğer eşcinsel barlarının önünden geçtik. Gerçekten de hep-
si boştu. Rudi ve ben onlara acıdık.

"İçeri bakma," dedi Rudi.

"Rudi, sandalyelerime giderken bana eşlik eder misin? Eve gitmeden önce o iki sandalyeye uğramam lazım. Ayrıca sana Van Gogh'un 28 Mayıs 1877'de, kardeşi Theo'ya yazdığı bir mektubundan alıntı yapayım."

Bugün fırtınalı bir gündü; bu sabah derse giderken köprü-
den Zuiderzee'ye baktığımda, ufukta beyaz bir çizgi (Doğu
Kilisesi'yle birlikte evlerden oluşan uzun sıra bu çizgiyle te-
zat oluşturunuyordu), onun üzerinde de içlerinden yağmurun
uzakta eğri yollar çizerek yere indiği karanlık, gri bulutlar
vardı.

Sandalyeler, bir başlarına orada duruyorlardı. Rudi ve ben otu-
rup sigara içtik. Yağmur yağıyordu. Masada bir kül tablası var-
dı; üzerine şakır şakır yağmur damlaları iniyor ve küller dışarı
sıçırıyordu. Şehir uyuyordu, pencereler karanlıktı, bisikletler yor-
gun argın yan yana duruyordu, sadece yağmur damlaları kanalı
hareketlendiriyor ve bir kez daha, yağmur kanalı bir yerlere git-
mek için gemi olarak kullanıyormuş gibi görünüyordu. Gündüz
vakti bana bazen kahverengi, küf tutmuş saksılar gibi gelen ev-
ler şimdi alacakaranlıkta duran, büyük din kitapları gibi görü-
nüyor. Erkekler karılarını bu din kitaplarının içinde bırakıyor
ve gemilerle kanallardan geçerek çok uzaklardaki fahişelerine
gidiyorlardı. Rudi'nin ve benim sigaralarımız ıslanmıştı. Çatı ni-
yetine ellerimizle sigaraların üzerini kapattık. Rudi ıslak saçlarla
çok yakışıklı görünüyordu.

"Rudi, sen bu gecenin en yakışıklı delikanlısısın. Rudi, 'ay'
kelimesinin Hollandacası nedir?"

"De maan."

"Bana Hollandacada çok sevdiğin bir kelime söyle."

"Leuk, gewoon leuk. 'Tek kelimeyle harika' anlamına geli-
yor."

“‘Son mektup’ nasıl söyleniyor?”

“De laatste brief.”

“Van Gogh’un Gauguin’e son mektubunu biliyor musun?”

Bana gelen son mektubuna attığı tarihin altında Pontoise yakınlarındaki Auvers’in adı vardı. “Sizi Bretanya’da ziyaret edecek kadar iyileşmiş olmayı dilerdim,” diye yazmıştı. Fakat artık, herhangi bir iyileşmenin imkânsızlığını fark etmek durumunda kalmıştı.

“Pek sevgili usta,” (bu kelimeyi yalnızca bir kez, burada kullandı), “insan sizi tanıyıp sonra da incittiye, sefil bir halde ölmesindenense sağlıklı olarak ölmesi daha onurludur.”

Kendini bir tabanca kurşunuyla karnından vurmuş ve bir-iki saat sonra yatağında ölmüş; piposunu içerek, tam bir ruhsal berraklık içinde, sanat aşkıyla dolu olarak, başkalarına nefret beslemeksizin.

“Rudi, Gauguin, ‘Vincent’ derken sesi çok yumuşaktı.”

Rudi, “Sana inanıyorum,” dedi.

Sustuk; şimdi yağmurun sesi de çok alçaktı. Kanal, mektubu dinlemişçesine hareketsizdi. Birdenbire kanaldan ıslak martılar havalandı, bir kez bizim çevremizde döndü ve sanki Van Gogh’la Gauguin’in kelimelerini başka yerlere taşımak istercesine gökyüzüne doğru uçtu. “Biliyor musun Rudi, Van Gogh iki sandalye kullanıyordu. Birine kendi oturuyor, diğeriniyse tam karşısına koyup oraya, o anda üzerinde çalıştığı resmi ya da çizimi yerleştiriyordu.”

“Belki de onlar, bu üzerinde oturduğumuz sandalyelerdi.”

Evde pencereden karşı eve baktım. Adam yine sandalyesinde oturmuş, klavyede yazı yazıyordu. O gece köpeği ve siyah jüponlu kadını görmedim.

Sabah Rudi’yi aradım.

“Rudi, bildiğin bir sauna var mı, masaj yaptırmam lazım. Boyun ve bel ağrılarım var.”

“Nasıl becerdin bunu?”

“Uzun süre pencereden baktım. Komşum gecenin yarısını

masa başında oturup bilgisayarda yazı yazarak geçiriyor. Belki de onun konsantrasyonuyla özdeşleştim."

"Tren istasyonu yakınlarında şehrin en şahane saunası var. Adı, 'Oibibio'."

Saunanın terasından bütün şehir görünüyordu. Şimdi evler sıra sıra durmuyordu, biri sağa bakıyordu, yanındaki sola; farklı yönlere giden gemileri görebilmek için sürekli bir oraya bir buraya dönmüş gibi bir halleri vardı. Buhar banyosunun iki penceresinden, istasyona giren trenler görünüyordu. Masör geldi ve beni masaja aldı.

"Are you from Israel?"

"No, from Turkey. But I thank you. I find Israelian women very expressive."

Van Gogh'un resmini yaptığı adamlara benziyordu. Acaba bunu biliyor muydu? Adı, Harry'ydi.

"Ben bu masajı bilmiyorum. Nedir bu?"

"Shiatsu. Ben Hindistan'da, Japonya'da, Çin'de bulundum, sonra tekrar Hindistan'a gittim. Bu ülkelerin bütün masajlarını birleştiriyorum."

Harry cümlesini bitirdikten sonra, kendini fazla övmüş ve şimdi bu övmeyle dalga geçiyormuşçasına güldü. Oysa yalnızca yaptığı işi tarif etmişti.

Van Gogh, Theo'ya 24 Eylül 1880'de şöyle yazmıştı:

O gezide bir şey daha gördüm: Dokumacı köylüler.

Dağ insanları ve dokumacılar kendine has bir insan türü, diğer işçilerden ve zanaatkârlardan farklılar, onlara büyük bir yakınlık duyuyorum ve eğer bu henüz bilinmeyen ya da pek bilinmeyen tipleri, bilinmelerini sağlayacak şekilde çizebilirsem, kendimi şanslı sayacağım.

Derinliğin en derinlerinden gelen adam, "de profundis", bu dağ adamıdır; diğeriye dalgın, neredeyse hayal âleminde gezen, neredeyse uyurgezer çehresiyle dokumacı. İki yıldır onların arasında yaşıyorum ve kendine has tabiatlarını öğrendim; en azından maden işçilerinininkini. Ve bu zavallı, adı

7 "İsraili misiniz?" "Hayır, Türküm. Ama teşekkürler. İsraili kadınları çok etkileyici bulurum." (ç.n.)

sanı bilinmeyen işçilerde her gün biraz daha yürek burkan, hatta yürek parçalayan bir yan buluyorum.

"Harry, size kitaplarımı göndertebilir miyim?"

"Bu çok hoşuma gider."

Saunanın barında insanlar havlulara sarınmış, uzun bir masanın başında oturuyorlardı, ortalık Hint tütsüsü kokuyordu ve onlar meditasyon yapıyormuş gibi görünüyorlardı. Ayak banyosu yaptım. Yanımda iki adam oturuyordu. Sessizce. Bir tanesinin gözlüğü vardı ve neredeyse kendi içine bakıyordu. Daha sonra onu buhar banyosundaki sisin arasında gördüm. Başının arkasında pencereden yine istasyona giren trenleri fark ettim. Adamın büyük bir seyahate çıkmak istiyormuş gibi bir hali vardı ve "Kitaplarınızı okudum. Harika," dedi.

Daha sonra, giderken, resepsiyonda çalışan kadına kitaplarımı tavsiye etti.

Gece komşu eve baktım. Adam oturmuş, klavyede yazı yazıyordu. Yatakta, Almanya'daki arkadaşlarıma telefon ettim.

"Amsterdam'ı nasıl buldun?"

Bir tanesi, "Amsterdam Avrupa'nın en güzel şehridir," dedi.

Bir diğeri, "Şehir çok güzel ama Hollandalıların şu anda domates konusunda yaptıkları iyi değil," dedi.

Ertesi gün yine sokaklarda dolaştım. Dükkânlar hep doluydu, insanlar butiklere girip çıkıyorlardı, dükkân olmayan paralel sokaklar boştu. Birkaç gün şehirde dolaştıktan sonra, Amsterdam'ın bir gemi olduğunu düşünmeye başlamıştım. İnsanlar büyük bir seyahat için alışveriş yapıyorlar ama gemi bir türlü yola çıkamıyor. Yemek salonu sürekli insan dolu, barlar dolu ve odalara giden koridorlar boş. Amsterdam, bir Nuh'un Gemisi minyatürü olabilirdi. Tufan geldiğinde, burada bütün ırklar ve diller bulunacak. Fakat gemi yola çıkamayacak.

Akşam Rudi'yle sinemaya gittim. Antrede, büyük deri koltuklarda oturan adamlar filmi bekliyorlardı, masalarda kilimler seriliydi. Burası da sanki adamlar bir gemide oturuyorlarmış gibi görünüyordu. Ya da Frans Hals'ın resmi *Subayların Ziyafeti*'ndeki gibi.

Kim bu adamlar? Tahmin ettiğimiz üzere, asker değiller. Halk muhafız kıtaları esasen savaş birlikleri olduğu halde, çoktandır salt tören kulüpleri haline gelmiş durumdalar. Bu adamlar, tekstil üretiminin merkezi Haarlem'deki en zengin ve en güçlü tacir ailelere mensuplar.

Haarlem, Amsterdam'a yalnızca on sekiz kilometre uzaklıkta; ve yirmi yıl önce Amsterdam birdenbire, dikkat çekici bir biçimde dünyanın finans başkenti haline geldi. Burada her cins hububat, değerli maden, döviz, köle, baharat ve ticari mal alışverişi, Avrupa'nın geri kalanının yalnızca nefesini kesmeyip aynı zamanda onu Hollanda sermayesine bağımlı kılacak miktarda ve başarıyla yapıyor.

Yeni bir enerji açığa çıktı ve bir tür para metafiziği doğdu. Para, kendi namusunu yaratıyor; ve aynı zamanda, şartları doğrultusunda, günümüze kendi hoşgörü anlayışını da getiriyor. (Hollanda, Avrupa'da kimsenin dini yüzünden kovuşturulmadığı tek ülke.) Bütün geleneksel değerler ya tedavül-den kalkıyor ya da sınırlandırılıyor ve böylece mutlaklığını kaybediyor. Hollanda Birleşik Devletleri, banka vurgunları konusunda kilisenin hiçbir söz hakkı olmadığını resmen

açıkladı. Hollandalı silah tüccarları düşüncesizce silah satıyorlar; üstelik sadece Avrupa'daki bütün gruplara değil, acımasız savaşların ortasında kendi düşmanlarına da.

Haarlem halk muhafız kıtasına bağlı St. Georg okçular birliği subayları, serbest girişimciliğin modern ruhuyla dolu olan ilk kuşağa mensupturlar.

Subaylar neşeli, gürültücü ve şamatacıdırlar. Askerî görünüşleri, görev başındaki askerler için fazla uysal olan yüz ifadelerinden ve jestlerinden ziyade, karılarının olmamasından ve üniformalarından kaynaklanır. Ve meseleye daha yakından bakıldığında, üniformalar da tuhaf bir biçimde pek giyilmemiş görünür. Askerler karşılıklı olarak sonsuz dostluğa ve güvene içerler. İyi giden ortak işlerine.

Sinemadan sonra yine eşcinsel barlarına gittik ve o akşam kaç müşteri geldiğini saydık, sonra da hep dolu olan bara gittik. Yukarıda, tuvaletlerin önünde hep aynı sarışın, gözlüklü kadın oturmuş gazete okuyor ve tabağa 1 gulden bırakıldığında bir kraliyet sekreteri tavrıyla teşekkür ediyordu. Rudi bana barda, çektiği aşk acısını anlattı. Barda ve duvarlarda küçüklü büyüklü bir sürü ayna asılıydı. Sohbet ettik ve kendimizi aynı anda birçok aynada birden gördük. Aşk acısı hikâyeleriyle dolu kırk ayna.

Ardından, iki sandalyenin durduğu kafeye doğru yürüdük. O akşam sandalyeler sokakta değildi.

Evde, yataktan komşu evi gördüm. Her zaman klavyede yazı yazan adam o gece orada değildi. Işık açıktı ve büyük köpek oradan oraya dolanıyordu.

Ertesi gün önce sandalyelere gittim. Yine orada yoktular. Mağazaların olduğu caddelere doğru yürüdüm; kör, genç, yakışıklı bir adam, insanların arasında koşuyor ve yüksek sesle şarkı söylüyordu. Bir süre, berduşu andıran ama şehirden değil köyden gibi görünen üç adamın peşinden yürüdüm. Van Gogh onlara benziyordu.

Sandalyeler artık orada durmadığı için, yine saunaya gittim ve Harry'nin masaj yatağına uzandım. Harry, "Teşekkürler, kitaplar geldi. Okuyorum. Bu, kadar hayal gücünü nereden buluyorsunuz?" dedi.

"Harry, nasıl bir hayatınız vardı, güzel miydi?"

"Evet, çok güzel bir hayatım vardı. Ailemin sekizinci çocuğuydum. Sonuncu. Kardeşlerimin oyuncak bebeğiydim. Köyde, evimizin yanında bir kale vardı. Eskiden orada bir marki yaşamış. Yaşlı bir adam."

"İki yüz yaşında mı?"

"Senin kitabında öyle olurdu. Adam yaşlıymış ve çok genç bir kadınla evlenmiş. Annemle babam bana, bu genç kadının her akşam Almanya'ya gittiğini anlatırlardı. Köyümüz Almanya sınırına çok yakındı. Kadın orada bütün gece dans edip ertesi sabah kaleye dönermiş. Bu o zamanlar annemle babama sinema oluyormuş."

"Ve bu genç markiz, Hollanda takunyalarından birini Almanya'da dans ederken kaybedip köye topallaya topallaya dönmüş."

"Arabası varmış."

"Bu mesleği daha ne kadar sürdüreceksiniz Harry?"

"İnsan yaşlandığında da masaj yapabilir. Yaşlı ustalardan başka yöntemler öğrenmek için yine Hindistan'a ve Japonya'ya gideceğim."

"Ne yaptığınızı bedensel olarak öğrenmek için meslektaşlarınızdan size masaj yapmalarını istiyor musunuz?"

"Evet, birbirimize masaj yapıyoruz."

"Van Gogh ve Gauguin de birbirlerinin resmini yapmışlar. Biliyor musunuz Harry, siz Van Gogh'un yaptığı bir resim gibi görünüyorsunuz. Amsterdam'dan ayrılırken, bu şehirden bir-iki yüzü yanımda götüreceğim. Bu yüzlerden biri de siz olacaksınız. Amsterdam'ı seviyor musunuz?"

"Genellikle."

Daha sonra, ayak banyosu yaparken, Harry yukarı geldi. İnsanlar meditasyon yapıyor, Japon minderlerinde uzanıyorlardı. Hamile bir kadın tartılıyordu. İki eşcinsel adam hayranlıkla onun göbeğine bakıyorlardı. Harry, "Yarım saat molam var. Bir çay ister misin?" dedi.

"Harry, bana ailenden bahset."

"Ben doğduğumda annem 46 yaşındaymış. Doğumdan üç gün sonra annem hâlâ yatıyormuş, o zamanlar kadınlar öyle ya-

parlarmış, sonra babam beni vaftiz için kiliseye götürmüş. Markinin at arabasıyla. Çok eski bir arabaymış, annem çok utanmış."

"Atlar yaşlı mıymış?"

"Bilmiyorum. Belki de atlar çok yaşlıydı. Babamın da atları varmış; savaş sırasında markizin kalesinde Alman subaylar kalıyormuş. Oradan ayrılırken, babamın üç atını da yanlarında götürmüşler. Babam atları aramak için Almanya'ya gitmiş ama onları bulamamış. Sonradan babam, atları aramasını komik bulmuştu. Almanya'da ilk kez bir zenci görmüş. Bir Amerikalı."

"O kale hâlâ duruyor mu?"

"Evet ama markizin iki oğlu vardı, ikisi de yoksul düştüler. Biri alkolik, diğeri amcamın evinde oturuyor ve kale şimdi seks değiştirme kulübü oldu."

"Eş değiştirme mi?"

"Evet, evet. Evet, başka ne anlatayım? Bir büyükannem vardı, o da medyumdu, şifacıydı."

Saunanın resepsiyonunda çalışan kadın benden para almadı ve "Gel sana bir sarılayım. Kitaplarını Harry'den alıp okuyacağım," dedi.

Bana sarıldı; ve Harry beni bir caz kulübüne davet etti.

"Woody Allen psikiyatrina gidiyor, sense masörünle caz dinlemeye gidiyorsun," dedi.

"Harry, tanıdığım Katalan bir yazar var. Juan Goytisolo. Benim arkadaşım. Kitapları Türkçeye çevrildi. İstanbul'a gittiğinde, Türk yayıncısına hep yanında arkadaşlarıyla, Türk pehlivanlarla uğruyor. Birdenbire bir yayınevinde pehlivanlar beliriyor. Hep onlarla birlikte, yazarlarla değil."

Zenci Amerikalılar caz müzik yapıyor, Hollandalı bir kız trompet çalıyordu.

"Güzel kız," dedi Harry. Karşımdaki boş bar taburesine bir adam oturdu.

"Aşkın yakınına oturabilir miyim?" diye sordu.

Harry kendi kendine, "Biz aşk mıyız? Evet, belki de," dedi.

Adam bana, "Sen Cizvitlisin, ben Yahudiyim," dedi.

"Ben Cizvitli miyim?"

"Yes, you are a beautiful woman."⁸

Sonra bize küçük parmağını gösterdi. Parmağı büküktü.

"Arabistan'da pilottum. Kullandığım uçak düştü. Almanca konuşmak istemiyorum. Hollandaca bilmiyor musun?"

"Hayır, ne yazık ki henüz bilmiyorum. Yalnızca İngilizce ya da Fransızca."

Adam birkaç kez daha "Almanca konuşmak istemiyorum," dedi ama Almanca konuşmaya devam ediyordu.

"Kafka da Almanca konuşuyordu."

Adam beni ertesi gün kendisiyle birlikte Arabistan'a uçmaya davet etti.

Burada bir limandayım, diye düşündüm, erkekler kızlarla ne kadar da rahat konuşuyorlar. Pilot, "Kusura bakmayın, aşk acısı çekiyorum," dedi. Ve gitti.

"Sen de aşk acısı çektin mi Harry?"

"Evet, defalarca, en son bir Fransız kız yüzünden. Hangi dilde olursa olsun, aşk acısı aynı."

"Arkadaşım Rudi de aşk acısı çekiyor."

Bir taksiye bindim, Harry evine bisikletle gitti.

Kanalda yirmi yıl önce buzun üstündeki bisikleti gördüğüm yere gitmeli miydim? Sandalyeler artık sokakta değil.

"Burada biraz durur musunuz?"

Kanala doğru eğildim, sokakta kimsecikler yoktu, su karanlıktı, taksinin şoförü sigara içiyordu. Birden yanımda bir bisiklet durdu. Harry.

"Yarın benimle birlikte Van Gogh Müzesi'ne gitmek ister misin? Yarın boşum."

"Evet, çok isterim."

Tekrar bisikletine binip gitti. O bisiklet, benim şu anda burada aradığım bisiklet mi?

Ertesi gün Harry bana Van Gogh'un bir otoportresinin önünde ilk olarak, "Aşk acısı çeken arkadaşın Rudi nasıl?" diye sordu.

"Sanırım iyi."

"Ben de iyiyim. Çok iyi uyudum."

8 "Evet, sen güzel bir kadınsın." (ç.n.)

“Bak Harry, müze bekçisi. Bu beni hüzünlendiren bir meslek. Bekçiler bulanık bir resim gibiler. Burada bir sürü insan var ve kimse onlara bakmıyor.”

“Ben hep bakarım, onlarla konuşurum.”

“Harry, bekçiye Frans Hals’ın resimlerinin nerede olduğunu sorsana.”

Bekçi bize eşlik etti, bir sandalyeye oturdu ve bizi izlemeye başladı. Ona gülümsedim, o da bacaklarını gererek ileri uzattı. Harry, “Ressam Vermeer’i seviyorum,” dedi.

Bekçiye onu sorduk. Bizimle geldi ve bizimle birlikte Vermeer’lere baktı. Harry ona, “Bir tiyatro, bir mizansen gibi,” dedi. Adam, evet anlamında başını salladı.

“Harry, sokaklarda hâlâ Vermeer resimlerindeki benzer kızlar görüyorum.”

Harry akşamın saat onuna kadar benimle Amsterdam sokaklarındaydı, fahişelerin olduğu dar yollara girdik; önce Harry’ye gülümsediler, sonra da bana. “Gördün mü, ne güzel kız, bana gülümsedi.”

“Bana da, Harry. Biliyor musun Harry, Amsterdam bazen bana gerçek dışı geliyor. Bazen bir şehir, bazen suyun üzerinde duran ve insanın elleriyle dokunamayacağı ya da tutamayacağı bir gemi, bazen bir oyuncak bebek odası kadar küçük ve biz iki deviz. Bak, burada Çin, Tayland, Surinam ve fahişeler arasında dolaşıyoruz. Denizciler neredeler?

Harry, biliyor musun, benim için Paris soğuk bir şehir, sanki lüks mezar taşlarından yapılmış; tıpkı Père Lachaise gibi. Amsterdam ise bazen güzel görünüyor, bazense küf tutmuş bir saksı ya da dinî bir gemi gibi.”

“Babamın annesi çok dindarmış. Kocasını çok erken ölmüş. Babam annemle evlendiğinde, babamın annesi yan odada yatar ve annemle babamın odasına açılan kapıyı gece açık bırakmış. Buna rağmen sekiz çocuk yapmışlar. Babaannem, annemi hep işe, tarlaya ya da ineklere, domuzlara, atlara yollarmış. Annem hiç çocuklarını kucağına alamamış. Ben dünyaya geldiğimde, babaannem kısa bir süre önce ölmüştü. Böylece annem beni kucağına alıp sevebildi. Ben neredeyse onun ilk çocuğu oldum.”

“Anneni seviyor musun Harry?”

“Evet, seviyorum. Bir yıl Hindistan’da kaldım. Herkes sokakta yaşıyordu. Orada düşündüm: Bir anne, bir baba, güzel bir çocukluk ve yaşamak için çok paraya ihtiyaç yok. Hindistan sokaklarında ölümle hayat yan yana; sanki hayat ışıktan yapılmış-çasına hafif.”

“Harry, ben Berlin’e geldiğimde 17-18 yaşındaydım. Şehri seviyordum ama gündüzler yavaş yavaş akşama dönerken ortalığı kaplayan ışık benim için dayanılmazdı. Çocukken, annemle babaannemin nasıl karanlıkta oturup babamın eve dönüşünü beklediklerini görürdüm, o gelince hemen ışıkları açarlardı. Tekrar her şey canlanmaya başlardı; musluk açılırdı, tabak çatal sesleri, çorbanın dumanı tüterdi, üzerine kekik serpilen et kızartılırdı. Bir keresinde Berlin’de akşam vakti bir evin önünden geçiyordum ve evden gelen tabak çatal seslerini duydum. Bir aile yemek yiyordu. Yüksek sesle ağlamaya başladım. Akşam saatlerine dayanmak bana hâlâ zor geliyor.”

Harry’nin harika gözleri vardı ve ağlamaya başladı.

“Harry, annene benden selam söyle. Kendi annem öldüğünden beri arkadaşlarımdan annelerini seviyorum. Benim yarın Almanya’ya dönmem gerekiyor.”

Harry bisikletine gitti, ben tramvaya doğru yürüdüm, Harry dönüp tekrar yanıma geldi ve bana iki öpücük verdi. Tramvayın kapısından bağırdım: “Harry, bisikletini nereden buldun?”

“Satın aldım.”

Eve giderken yol üzerinde son olarak, ilk gün alışveriş torbalarımla oturduğum bara uğradım. Bar kalabalıktı; çünkü o akşam Hollanda futbol takımı Ajax’ın maçı vardı. Bardaki üç büyük televizyonun üçünde de maç gösteriliyordu. Erkekler yine Frans Hals’ın resimlerindeki gibi gruplar halinde ayakta durmuş, oyunu izliyor, içiyor, gülüyorlardı. Bar tezgâhının kenarına oturdum, bira içtim, Ajax kazandı, televizyonlar kapatıldı. Yarın Amsterdam’dan ayrılmak zorundayım. Son gecem.

Anton Hirschig, Van Gogh’u şöyle hatırlıyordu:

Biz yemekte onu beklerken, elini karnına bastırarak içeri girmişini asla unutamam.

"Fakat Mösyö Vincent, nerelerdesiniz, neyiniz var?"

"Her şey canımı sıkıyor, ben de kendimi öldürdüm!"

Onu küçük yatağında görüyorum; tavan arasında bulunan ve en korkunç acıların ona eziyet ettiği küçük odasında.

"Peki ama karnımı deşecek hiç kimse yok mu?"

Orada, çatının hemen altında yakıcı bir sıcak vardı.

Bar tabureleri tekrar boşalmıştı. Barın kapısı açılıp kapanıyor, içeri taze nehir havası giriyor, sonra yine kulağıma müzik sesi geliyordu. Mantom, yanımdaki bar taburesindeydi; biri üzerine iki elini birden koydu.

"Oturun, mantomu alırım."

Mantomu kaldırdım ama adam oturmadı. Önüne baktı, sonra sigara paketinden bir sigara aldı ve kendininkinden bana bir tane verdi.

"Hollanda tütününü mü? Where are you from?"

Benimle, Humphrey Bogart'vari bir Hollywood sesiyle konuşuyordu. Ben de ona, Lauren Bacall'vari bir sesle cevap verdim.

"From Turkey."

"I'm from here. Have you got a boyfriend?"

"Two."

"I have one girlfriend, but tonight she said to me: 'You are a farmer.' Are you cynical? No, you are ironic."

"What is your name?"

"Bartje."

"What is the meaning?"

"There is no meaning. Only Bartje. And you?"

"My name means love."

"You are beautiful, you are lovely. How old are you?"

"Two hundred years old."

"Do you know my grandfather?"

"Yes, he was my teacher. Bartje, do you love Amsterdam?"

"Sometimes."¹⁰

Bartje ayakta dururken biraz sallanıyordu ve çok güzel bir yüzü vardı. Belki de kız arkadaşı haklıydı. Biraz köylüye benziyordu; Steve McQueen'i andıran bir yanı vardı.

"You look like Steve McQueen."

"Big compliment."¹¹

Ona yalan söyledim ve şöyle dedim:

"Steve McQueen also was the son of a farmer. Maybe your girlfriend thought that you are like Steve McQueen."

"That would be nice."¹²

Bartje sigarasından bir nefes çekti, sonra da hemen yenisini yakmak için onu fırlatıp attı. Yanında üç paket sigara vardı; önce birinden, sonra diğerinden, ardından benimkinden aldı ve bar-mene purosunu olup olmadığını sordu. Kalın purolar içtik, dumanı havaya üfledik; ta ki neredeyse göz gözü görmez hale gelene kadar.

Bartje de aşk acısı çekiyordu; tıpkı Harry, Rudi ve parmağı bükük pilot gibi.

Bar kapanınca, dumanla birlikte dışarı, sokağa çıktık. İkimiz de ayakta sallanıyor ve gülüyorduk.

"Bartje, this is my last night in Amsterdam. Look, *de maan*. Beautiful", *leuk gewoon leuk*.

"You are beautiful, dark woman."¹³

Bartje bisikletine bindi; sallanıyordu.

"Are you sure, your bicycle will take you home?"

"Yes. I fished it from the frozen canal. Somebody had thrown it in there. No matter how drunk I am, it will take me home, like a donkey who finds his way back."

10 "Türküm." "Ben buralıyım. Erkek arkadaşın var mı?" "İki tane." "Benim bir kız arkadaşım var ama bu akşam bana 'Sen bir köylüsün' dedi. Sen kötümser misin? Hayır, alaycısın." "Adın ne?" "Bartje." "Anlamı ne?" "Anlamı yok. Yalnızca Bartje. Ya seninki?" "Benim adım sevgi anlamına geliyor." "Güzelsin sen, tatlısın. Kaç yaşındasın?" "İki yüz." "Büyükbabamı tanır mısın?" "Evet, benim öğretmenimdi. Bartje, Amsterdam'ı seviyor musun?" "Bazen." (ç.n.)

11 "Steve McQueen'e benziyorsun." "Büyük iltifat." (ç.n.)

12 "Steve McQueen de bir köylünün oğluydu. Belki kız arkadaşın senin Steve McQueen'e benzediğini düşünmüştür." "Bu güzel olurdu." (ç.n.)

13 "Bartje, bu gece benim Amsterdam'da son gecem. Bak, *ay*. Ne güzel", *tek kelimeyle harika*. "Güzel olan sensin, esmer kadın." (ç.n.)

"I believe you Bartje, your bicycle is a donkey."¹⁴

Bartje, kanaldan çıkarıp aldığı bisikletle gitti. Ben de arkasından eşek sesi çıkardım: "Aa-ii, aa-ii." Bartje de "Aa-ii, aa-ii," diye bağırdı, sonra da *Casablanca* filmindeki Humphrey Bogart gibi konuştu: "Look into my eyes babe."

"Good bye Bartje,
good bye donkey,
good bye Amsterdam,
Tut sins." ¹⁵

- 14 "Bisikletinle eve gidebileceğinden emin misin?" "Evet. Onu donmuş kanaldan çıkarıp aldım. Ne kadar sarhoş olursam olayım, beni evime götürür; dönüş yolunu bulan bir eşek gibi." "Sana inanıyorum Bartje, senin bisikletin bir eşek." (ç.n.)
- 15 "Gözlerimin içine bak bebeğim." "Hoşça kal Bartje / hoşça kal eşek / hoşça kal Amsterdam / Görüşmek üzere." (ç.n.)

Franz

Franz bir ay önce öldü. Öldüğünde 89, ben onu ilk kez gördüğümdeyse 79 yaşındaydı. Adımı doğru telaffuz etmek istiyordu. "Sevgi, Sevgi, Sevgi," diye alıştırma yapıyor, sonra yine "Sefti" diyordu. Kızının oturma odasında yaşıyordu, diğer kızı çok genç ölmüştü, çerçeveli resmi bir sehpanın üzerinde duruyordu, resmin yanında kurumuş bir çelenk asılıydı. Kız kanser olmuştu. O fotoğraf. Orada gülüyordu. Sanki tam o anda bir pazarcı kadının lafını çok komik bulmuş gibi. Kızın değil de, o çelengin kanser olduğunu düşünürdüm. Franz'ı ziyaret ettiğim zaman o resmin ve çelengin yanına oturdum ki çelengi görmeyeyim.

Oturma odasında fazla eşya yoktu. Franz hep aynı koltukta otururdu. Yağ lekeleriyle dolu, rahatsız, fazla uzun, fazla geniş. Saçları güzelce taranmış olarak orada öyle zarif bir oturuşu vardı ki sanki televizyon o anda kamerayla onu çekiyordu. Uzaktan kumanda da daima elinde olur, bir programdan diğerine atlar ve bana o anda televizyonda söylenenleri anlatırdı. Benimle televizyon arasında çevirmenlik yapardı.

Tanıştığımızda Franz'ın ilk sorusu, "İzmir şehrinin nerede olduğunu biliyor musunuz?" oldu. Bunu neden sorduğunu sonradan anladım. Bir keresinde Franz beni kahve içmeye davet etti, oturma odasında oturuyordum, kapı çaldı ve içeri Türk bir oğlan girdi. Franz kahve sırasında, Weigel firmasında yirmi yıl çalışan, yıllar önce birtakım belirsiz sebeplerle işten çıkarılan ve Türkiye'ye, İzmir şehrine kesin dönüş yapan bir iş arkadaşının oğlu olan çocuğa, firma sahibi Bay Weigel'in ölüm ilanını, Türk

babasına hediye olarak verdi ve verirken, "Alın, bunu Türkiye'ye, babanıza götürün, şu anda elimde daha fazlası yok, bunu babanıza hediye ediyorum, ona benden selam söyleyin, harika bir dosttu," dedi.

Franz bu cümleleri çok alçak sesle söylemiş ve Türk çocuğa ölüm ilanını neredeyse el altından vermiş, üstelik vermeden önce de televizyonu kapamıştı; sanki televizyonun, içindeki polislerle birlikte kendisini dinlemesinden korkuyordu. Bir keresinde Franz beni ziyaret etti, kuzu etinin tadını merak ediyordu. Ona kuzu pırzola yaptım; masanın başına, bir tiyatrodan çalışırken bir teknisyenin bana hediye ettiği kırmızı sandalyeye oturdu. Teknisyenin adı Hannes'ti. Hannes bana bir gün, "Guten Tag" sözünün Türkçesini sordu. Ben de, "Merhaba," dedim. Dekor parçalarının kenarına ve tiyatronun duvarlarına bir tebeşirle "Merhaba" kelimesini yazdı ve diğer teknisyenleri her sabah toplayarak, onlara beni bu kelimeyle selamlamaları için "Merhaba"yı öğretti. Bir keresinde Hannes bana tiyatronun kapıcısının önünde, "Çok zor bir kelime bulacağım, sen de bana onun Türkçesini söyleyeceksin," dedi. Ertesi gün bana gülerek sordu: "Söylesene, Endiviensalat'ın¹ Türkçesi ne?"

Franz, teknisyen Hannes'in hediye ettiği sandalyeye oturdu ve alçak sesle, "Büyüleyici güzellikte bir tablo bu," diye Mozart'ın bir ariasını söylemeye başladı. Yalnızca "iiii" ve "aaaa" seslerini duydum. Franz'ın gözleri kapalıydı; sanki bu sesleri bedeninden ancak gözleri kapalıyken çıkarabiliyordu. Orada, Hannes'in tiyatro sandalyesinde Franz bana ilk kez hayatından bir enstantane anlattı:

"Sefti, bir kışlaya vardık, ertesi gün Rusya'ya gitmemiz gerekiyordu, geceyi dışarıda, kışlanın avlusunda geçirmek zorundaydık, durumumuz iyi değildi Sefti, açtık; birisi 'Bir fıçı dolusu bal var,' dedi. Askerler dövüştüler. Ben ellerimi fıçıya daldırıp baldan yedim. Fakat o, bal değil, sinek yapışkanıydı. Birkaç asker öldü. Sefti, ne kadar berbat halde olduğumu bir görseydin... Beni o vaziyette, Rusya'ya giden bir trene tıktılar ve dediler ki -düşün Sefti, bunlar Alman subaylar- o fıçıdan gizlice sinek yapışkanı yediğim için beni vurmadıklarına sevinmeliymişim.

1 Türkiye'de bulunmayan bir salata çeşidi (ç.n.)

Trenden indiğimde sekiz kilo vermiştim. Beni ölülerin arasına attılar. Ölülerin arasında yatıyordum. Bir Rus kadın bana yardım etti, süt verdi." Franz, "Düşün Sefti," derken gözleri değil, bütün bedeni ağlıyordu. Franz'ın bedeni anlatan, soru soran bir bedene dönüşmüştü; sanki o eşyasız oturma odasında hiçbir zaman kendine bu konuda konuşma izni vermemişti. Benim evimdeyse, bir sahnede, bir tiyatro sandalyesinde gibiydi. Kendisi için tehlike teşkil etmeyen bir seyircinin karşısında.

Bazen bir gece treniyle, onun yaşadığı şehirden geçerken uyanır, Franz için ağlarım; çünkü belki de odasındaki televizyonun karşısında korku içindeydi.

Bir keresinde televizyonda şöyle denildi: "Yabancı vatandaşlarımızı, yabancı düşmanlığından korumalıyız," ya da buna benzer bir şey.

Ertesi gün sokağa çıktım. Önümden bir tramvay geçti. Düşündüm ki, şimdi bütün insanlar bana bakıyorlar ve şunu düşündüm: "Şimdi beni korumaları gerektiğini düşünüyorlar, şimdi korkuyorlar." O zaman ben de, onların korkmasından korktum.

Almanya'daki Yeni Mezarlıklar

Yaklaşık kırk yıl önce misafir işçiler Almanya'ya geldiler.

"Misafir işçi" kelimesini severim; gözümün önünde hep iki kişi belirir, biri orada öyle misafir olarak oturur, diğeryse çalışır.

İtalyanlar, Yunanlılar ve Türkler o zamanlar yirmi ya da otuz yaşındaydılar, çoğu çoktan öldü ve birçok kez, ölenin kendi ülkesine geri götürülemediği oldu. Almanya'daki Türkler sık sık birbirlerine şu anekdotu anlatırlar:

Almanya'da çalışan iki kardeş varmış. Babaları Türkiye'den ziyarete gelmiş ve burada ölmüş. İki kardeş düşünmüşler: Ta-butta bir ölüyle, iki kişi Türkiye'ye uçmak çok pahalıya patlar. Böylece büyük bir karton kutu bulmuş, ölü babalarını bu tele-vizyon kutusuna (Schaub-Lorenz) koymuş, kutuyu arabanın tepesindeki bagaj taşıyıcıya bantlarla tutturup yola çıkmışlar. Yugoslavya'da bir ormanda mola vermiş ve uyumuşlar. Sabah, Schaub-Lorenz kutusunun çalındığını görmüşler.

Günümüzde bazı Türkler, Almanya'da yapılabilecek mezar-lıklardan söz ediyorlar; bazı ölüler artık eve dönmek istemiyor-lar.

Bugün hâlâ, Almanya'da iş bulmayı uman bir Türk için en iyisi, çalışma izni alabilmek açısından Türkiye'den işçi pasapor-tuyla çıkış yapması. Fakat son kırk yılda birçok Türk de turist pasaportuyla Almanya'ya gitti. Turist pasaportları Alman sı-nırında şüphe uyandırıyor, o yüzden de bir gerekçe uydurmak gerekiyordu. Mesela bazı erkekler, Türk futbol takımı forması giyiyorlardı.

İlk tiyatro oyunum *Karagöz Almanya'da*'dan:

Almanya sınırı.

Pasaport memuru soruyor: "Bundesrepublik'e mi?"

Futbolcu: "Bunepislik."

"Seyahat amacınız ne?"

"Futbol, futbol. Fenerbahçe."

Pasaport memuru soruyor: "Misafir maçı mı?"

"Misafir yok, iş yok. Fenerbahçe."

Bir de turist pasaportlu dokuz Türk adamın hikâyesi anlatılır; sekiz tanesi İsveç sınırında frak giymiş. Sadece bir tanesi kendi kıyafetiyle kalmış. Pasaport kontrolünü geçebilen sadece o olmuş, diğerleri geri gönderilmiş.

Giovanni Scognamillo on yıl önce İstanbul'daki Levantenler (birkaç kuşak önce İtalya'dan İstanbul'a gelmişlerdi) üzerine şunları yazmıştı:

Bir Levanten, Türk polisinin kendisine gözdağı verdiğini hissettiğinde İtalyan pasaportunu polis memurlarının önünde yere atar ve bir ayağını üzerine koyardı. Bunun anlamı şuydu: Şu anda İtalya'da bulunuyorum. Pasaport, başka bir ülke demektir. Pasaportun üzerine konan ayağın yardımı olup olmadığını ise bilmiyorum.

Tanıdığım bir Türk, Alman bir kadınla evliydi; aşk evliliği yapmışlardı. Adam askerlikten korkuyordu ve Alman pasaportu alabilmek için yıllar önce Türk vatandaşlığından çıkmıştı. On iki yıldır Türkiye'ye gitmemişti. Ailesine duyduğu hasretten her ay iki gün kafa çekerekdi. Sonra ağlar, Türkçe şarkılar söyler ve bana şöyle derdi: Kadınlar gibi âdet günlerim var. Askerlik korkusu, Alman pasaportuna olan güveninden daha büyüktü.

Alman pasaportu almak için Türklerin, eğer Almanya'da yeterince uzun süre çalışmışlarsa, önce Türk vatandaşlığından çıkmaları gerekiyor. Fakat bu bir oyun. Almanya'daki Türk yetkililer çoğunlukla, "Vatandaşlıktan çıkın, başka türlü olmaz. Almanlar iki pasaportlu olmanızı kabul etmiyorlar. Sonuçta Al-

1 Bundesrepublik (Deutschland): Federal Almanya (ç.n.)

man olduğunuz zaman, biz sizi yine Türkiye'ye alırız," diyorlar. Alman yetkililer bu oyunu biliyorlar. Hatta bazı memurlar şöyle diyorlar: "Pasaportunuzu şu şu zaman alırsınız, sonra da kendi konsolosluğunuza gidip Türk pasaportunuzu geri alırsınız."

Süresi dolmuş Türk pasaportlarımın sayfalarını karıştırdığımda, her damganın bir hikâyeyle bağlantılı olduğunu görüyorum.

İlk pasaportum, turist pasaportuydu. Batı Berlin'deki Schaubühne Tiyatrosu'yla anlaşp bir çalışma iznine ihtiyacım olunca, sözleşmemle Berlin'deki Türk konsolosluğuna gitmem gerekti. Orada bir memur el yazısıyla pasaportuma, Berlin'de iş bulduğumu ve geçimimi bizzat sağlayacağımı yazmalı, sonra sayfaya damga vurup imzalamalıydı. Pasaportumda bu notla İstanbul'a gitmeliydim; oradaki Alman konsolosluğunun, Schaubühne'yle yaptığım sözleşmeyi onaylaması gerekiyordu. Sonra da "turist" ibaresini "işçi" olarak değiştirmek üzere bu onay belgesiyle Emniyet'teki pasaport dairesine müracaat etmek zorundaydım.

Turist pasaportumla Berlin'deki Türk konsolosluğuna gidip memura Schaubühne'yle sözleşmemi gösterdiğim sırada memurun odasında, bir konser için Berlin'e gelen ünlü bir Türk kadın şarkıcı oturuyordu. Boyalı sarı saçları vardı ve memur onunla cilveleşiyordu. Cilveleşmesi bölünmesin diye, bir yandan kadının gözlerine bakarken bir yandan da, aslında pasaportuma bizzat yazması gereken cümleleri bana dikte etti. Şarkıcının önünde, bilhassa kibar ve teferruatlı ifadeler kullanıyordu; dolayısıyla kendi el yazımıyla pasaportuma tam bir sayfa dolusu yazı yazdım. Ardından memur damga vurdu ve okumadan imzaladı.

İstanbul'daki Emniyet pasaport dairesinin, "turist" kaydını "işçi" olarak değiştirmesi gereken müdürü bana şöyle dedi: "Ama güzel hanımefendiciğim, siz işçi olamazsınız ki. Bu kaşlarla, bu gözlerle, bu saçlarla, bu ceylan yürüyüşünüzle..."

Yalvardım yakardım, sonunda pasaportuma "işçi" yazdı.

Bu olaydan kısa bir süre sonra Schaubühne'de bir arkadaşım, pasaportumda el yazımın olduğu sayfayı gördü ve "Pasaportunun aynı zamanda günlüğün olduğunu biliyordum," dedi.

Üç yıldır Alman pasaportum var. Kitaplarım nedeniyle sık sık yurt dışına gitmek durumunda kalıyorum ve eğer Türk pasaportum olsaydı, hemen her ülkeye vize almam gerekecekti. Türk pasaportunun sınırda ancak Türk lirası kadar değeri var. Alman pasaportuyla ise her ülkeye giriliyor.

Yıllar önce, Matthias Langhoff'un bir oyununun galası için arkadaşlarımla Almanya'dan İsviçre'ye gidiyordum. Altımızdaki araba, Hitchcock filmi Vertigo'dan fırlamışa benzeyen eski bir Jaguar'dı. Jaguar MK 2, 63 model. Oyunun başlamasına çok kısa bir süre kala vardığımız için, arabayı süratle bir yere park etmemiz gerekiyordu. Arabanın sahibi olan arkadaşım, İsviçre polisinin Jaguar'ı çekmesinden çok korkuyordu. Yönetmen Matthias Langhoff ona şöyle dedi: "Endişelenme, İsviçrelilere göre sen bir Jaguar sahibi olarak kötü bir insan olamazsın."

Alman pasaportu, Jaguar gibidir.

Fakat Alman pasaportunun her zaman yardımı oluyor mu? Mesela:

Bir yaz gecesi Berlin'deki sanatçı barı Florian'da, bar tezgâhının kenarında, en yakın arkadaşlarım olan iki Türk erkek oyuncunun arasında oturuyordum. Bana değişik değişik kadınlarla yatak hikâyelerini anlatıyorlardı ve öyle bir gülüyorduk ki oturduğumuz bar tabureleri sallanıyordu. Benim üzerimde derin dekolteli tafta bir elbise vardı. Solumuzda genç bir kız oturuyordu. Gülümsedi ve sordu: "Türk müsün?"

"Evet."

"Ben Kreuzberg'de oturuyorum; orası o kadar canlı, Türkler o kadar iyi ki... Ama biliyor musun, tek bir şeye üzülüyorum."

"Nedir o?"

"Türk kızlar evden çıkarken başörtüsü takmak zorundalar ve ancak anneleriyle babalarının onları göremeyecekleri bir yere geldiklerinde örtüyü çıkarıp çantalarına sokuyorlar. Eve döndüklerinde, kapıda tekrar takıyorlar. Bir dernek kurduk; bu tür sorunları olan Türk kızlara yardım etmek istiyoruz. Başörtüsü takmıyor musun, yoksa seninki de mi çantanda?"

"Evet, benimki de çantamda. Sonra tekrar takmak zorundayım."

Bu diyalogu unuttum ve iki arkadaşımla gülmeme devam ettim. Bir ara kız omzumu dürttü ve bana kartvizitini verdi.

"Yardıma ihtiyacın olursa ara beni. Bu oğlanlar senin ağa-beylerin mi?"

"Evet, bir tanesi öyle."

"Seni dövüyor mu?"

"Evet."

"Bir daha yaparsa beni ara."

Bana acımişti.

"Biliyor musun, beni düzüyor da."

"Ensest. Beni yarın ara."

Tekrar arkadaşlarıma döndüm, bir sigara içtim. Beni merhamet dolu bakışlarla süzmeye devam etti; öyle ki sonunda vicdan azabı duymaya başladım.

"Şaka yaptım. Çantamda başörtüsü filan yok, o çocuk ağa-beyim değil ve kimse beni dövmüyor."

Kız incinmiş ve öfkelenmişti.

"Anladım, yani bana biz Almanların Türk kadınlarıyla ilgili bir sürü önyargımız olduğunu göstermek istedin!"

Bugün kendime soruyorum: O zamanlar çantamda Türk pasaportumun yanında bir de Alman pasaportu olsaydı, bu hikâyede değişen bir şey olur muydu?

Belki de çok yakında, daha fazla göçmen çift pasaportlu olacak. Kendime soruyorum: Acaba kaç Türk, Türk sınır görevlilerinin önünde Alman pasaportunu gösterecek?

Tanıdığım bir Türk, Türk pasaportunu İsviçre pasaport kılıfına soktu. Bu kılıfı havaya kaldırdığında, bıyığı ve işçi elleri onu ele veriyor:

"Sen Türk değil misin?"

Türkçe bilen İsviçreli bir arkadaşım, İsviçre pasaportunu Türk pasaport kılıfına soktu; İsviçre sınırında onu havaya kaldırıyor, "Grüezi"² diyor ve sınırdan içeri giriyor.

Belki de dünya üzerindeki bütün insanların en az on dokuz pasaportu olmalı. Bir Türk, Yunanistan'a ya da Ermenistan'a gittiğinde Alman ya da Fransız pasaportunu gösterir, İsrail'e gittiğinde Türk pasaportunu. Bir Fransız, Cezayir'e gittiğinde İsveç

2 İsviçre Almancasında "merhaba" (ç.n.)

pasaportunu gösterebilir; bir Alman ise Hollanda'ya gittiğinde İrlanda pasaportunu. Fakat bu da zahmetli, önce tarih eğitimi almak gerekiyor. Kimin 400 yıl önce kime ne yaptığını nereden bileceğiz? Ya da sabahları televizyonda trafik durumu raporundan sonra pasaport raporu yayınlanabilir.

“Bugün hangi pasaportla, hangi ülkeye?”

Burada Nihal'in bir sözünü alıntılarım istiyorum; kendisi hayatını temizlikçi olarak kazanıyor ve iki çocuğu var.

“Çift pasaportlar konusunda ne düşünüyorsun?”

“Eğer mümkün olursa ben de Alman pasaportu almak için başvuracağım; çocuklarım nedeniyle. Onlar burada doğdular. Fakat hepimiz bu dünyada sadece misafiriz, hiçbirimiz bu dünyada kalmayacağız, hepimiz gideceğiz. Neticede herkes bu dünyada yabancı. Herkes için *tek* pasaport en iyisi. Dünya pasaportu.”

Almanca Kelimelerimin Çocukluğu Yok

Teşekkür

Uzun zaman önce, Chamisso üzerine bir kitapta şu cümleyi okumuştum: 1781'de Kont von Chamissot'nun oğlu olarak Champagne'da doğan şair, ittifak savaşları nedeniyle 1796'da anne ve babasıyla birlikte Berlin'deki Alman göçmen bölgesine yerleşti.

O zamanlar tek kelime Fransızca bilmiyor ve Fransa'yı tanımıyordu; Chamisso'nun doğduğu yer –Champagne– hemen, onun bir şampanya şişesinin içinde doğduğu çağrışımını yapıyordu.

Adelbert von Chamisso, güzel bir isim; ve Heinrich Heine ona çok saygı duymuş olmalı. Heinrich Heine'yi severim, o nedenle Adelbert von Chamisso'yu da sever ve sık sık, Heine'yle Chamisso'yu birlikte otururken gözümde canlandırırdım.

Heinrich Heine şöyle der:

*Çocuğum, biz çocuktuk,
Küçük ve neşe dolu iki çocuk;
Kümeslere daldık,
Samanların altına saklanırdık.*

*Horozlar gibi öterdik,
Ve insanlar geçerdik,
Ü-ürü-üüüüü! Onlara göre,
Bu bir horoz sesiydi.*

Chamisso şöyle der:

*Ben de gençtim, artık yaşlandım,
Gündüz sıcaktır, akşam soğuk başlar,
Git sen şimdi, git hadi,
Bunları aklından çıkar.*

*Sen yukarıya gidiyorsun, ben aşağıya,
Kim yürüyor, kim koşuyor?
Gerçi sen çiçekleri seversin ama,
Aslında tabut da fena olmuyor.*

Ve Heine cevap verir:

*Sürükler seni oradan oraya,
Nedendir anlamazsın;
Tatlı bir söz duyulur rüzgârda,
Şaşırp etrafına bakarsın.*

1975 yılıydı.

İstanbul'da gökyüzüne bakıyor ve Heine'yi düşünüyordum:

*Siz tepedeki bulutlar, beni de alın yanınıza,
Hangi uzak diyara gidiyor olursanız olun.
İster Lappland, ister Afrika,
İsterse Pommern; yeter ki gitmek olsun.*

O zamanlar Türkiye'de, sağ ve sol arasında büyük huzursuzluklar yaşanıyordu. Silah tüccarları Türkiye'yi keşfetmişlerdi; sağcılar solcuları öldürüyorlar, ara sıra da tam tersi oluyordu; anneler ağlıyorlardı. Kimse evinin kapısı önünde oturmaya cesaret edemiyordu. İçerisi de tehlikeliydi; çünkü kurşunlar kapıları delip içeri de giriyordu. Yengem hamileydi, geceleri köpekler havlıyordu. Artık kimse pencereden dışarı bakmıyordu ve ben, yengemin karnındaki çocuğun korktuğunu düşünüyordum. Şehir merkezinde aniden adamlar koşmaya başlıyordu. Bütün kadınlar ortadan kaybolmuşlardı; ortalığa büyük bir korku hâkimdi.

Mesela, insanlarla dolu bir otobüs: Ellerinde makineli tüfeklerle iki genç adam içeri dalıp üç kişiyi dışarı çıkarıyorlardı ve kimse buna engel olamıyordu.

10 yıl önce Almanya'ya ilk gelişimde, bir arkadaşım beni sık sık Berliner Ensemble'a götürürdü. O zamanlar Helene Weigel'i, Ernst Busch'u sahnede izlemiştim ve Arturo Ui oyununu. Benim için hâlâ çok güzel bir oyundur. Sahnedeki jestler bugün hâlâ gözümün önünde. Ardından Ernst Busch ve Lotte Lenya'nın plaklarını aldım –Brecht şarkıları– ve Türkiye'ye giderken yanımda götürdüm. İstanbul'da her gün bu plakları dinliyordum. Babaannemin okuma yazması yoktu ama beni çok sevdiği için o da dinliyordu. Bazen bana soruyordu: Ne diyorlar? Ne diyorlar? Ben de Türkçeye çeviriyordum:

*Ve köpekbalığının,
Dişleri var,
Taşır onları yüzünde...*

Türkiye'deki askerî darbe sırasında, röportajlar yaptığım için ben de 3 hafta içeri alındım. Darbe olunca her şey durur; inşaatlar, ithalat ve ihracat, insan hakları. Kariyer de durur. Hatta aşk da durabilir, büyük bir delik açılır.

Orada, İstanbul'da, o derin delikte bana Brecht'in kelimeleri yardım etti:

*Neyse ki her şey hızla geçip gidiyor,
Aşk da, hatta acı da.
Nerede dün akşamın gözyaşları?
Nerede geçen yılın kârı?*

İstanbul'da bana Brecht'in Almanca kelimeleri yardım etti; tıpkı 30 yıl önce de Paris'te Arapça bir dua kelimesinin yardım etmesi gibi: Bismillahirrahmanirrahim kelimesi.

Birçok Türk bu kelimenin ne anlama geldiğini bilmez ama eve girmeden, ekmek kesmeden ya da yatıp uyumadan önce söyler. Onlar için güvenebilecekleri, sihirli bir kelime. On sekiz yaşında bir genç kızken Paris'e gitmiştim. Birkaç arkadaşım, bana

oradaki bir arkadaşın adresini vermişlerdi. Cité Universitaire'de bir öğrenci yurdunda kalıyordu. Yurdun Cezayirli olan kapıcısı çocuğu bulamadı çünkü o akşam orada büyük bir parti vardı. Ben tek kelime Fransızca bilmiyordum; bekliyordum ve çok yorgundum. Kapıcının karısı beni iki odalı evlerine davet etti, kanepeye uzandım ve hemen uykuya daldım. Gece üzerime düşen bir gölge beni uyandırdı. Kapıcı, yatağımın yanında bir sandalyeye oturmuş, bana bakıyordu. Aklıma o Arapça dua kelimesi geldi ve "Bismillahirrahmanirrahim," dedim. Hemen ayağa kalktı, o da "Bismillahirrahmanirrahim," dedi ve gitti. O Arapça kelime belki de beni o zaman Paris'te kurtarmıştı; Brecht'in Almanca kelimeleri ise İstanbul'daki büyük delikte bana yardım ediyordu.

O zamanlar Türkiye'de kelime, ölüm demekti. İnsan kelimeler yüzünden vurulabilir, işkence görebilir, asılabilirdi. O tür yıllarda kelimeler kötü deneyimlere neden olabilir.

"Mehmet'in hangi cezaevinde olduğunu biliyor musun?"

"Evet, Selimiye'de. Asılmayı bekliyor."

"Bugün 8 öğrenci öldürüldü. Babaları tabutlarla geldiler ve oğullarının başlarını aradılar."

Yıllar boyunca böyle Türkçe kelimeler. Ben Türk dilinde mutsuz oldum.

O zamanlar hayalim, günün birinde bir Brecht öğrencisiyle çalışmaktı. İsviçreli arkadaşlarım bana Benno Besson üzerine bir kitap göndermişlerdi. Ben de trene binip Berlin'e gittim.

İlk Almanca kelimelerim, "Bay Besson, sizden Brecht sistemini öğrenmek için geldim," oldu.

"Hoş geldin," dedi.

İlk Almanca kelimelerim hemen olumlu bir etki yaratmıştı.

Brecht'in şarkısının bana İstanbul'da vadettiği şey Berlin'de gerçekleşti:

Neyse ki her şey hızla geçip gidiyor,

Aşk da, hatta acı da.

Nerede dün akşamın gözyaşları?

Nerede geçen yılın karı?

Dilin kemiği yoktur denir. Ben dilimi Almancaya çevirdim ve bir de baktım mutluyum; orada, trajik konuların insana dokunduğu ve aynı zamanda bir ütopya vadettiği tiyatroda.

Şöyle bir şey duymuştum: Demokrasilerde trajediler değil, sadece komediler ya da kabarecilere göre konular vardır. Fakat ben Alman tiyatrosunda trajediler gördüm. Sokakta Almanya, sanki hikâyesi yokmuş gibi görünüyordu ama tiyatroda hikâyeyi buldum. Kleist, Büchner, Lenz. Büchner o kadar genç ölmüştü ki bu bana acı veriyordu, Darmstadt güzel bir şehir değil ama orayı severim, her zaman bilmek istemişimdir: Büchner orada ne görmüş, nereye bakmıştı? Büchner'le, Kleist'la, Lenz'le o kadar mutlu oldum ki dondurduğum Türkçe kelimelerimi bile tekrar erittim.

Berlin'de Goethe'nin Bürgergeneral'ini sahneliyorduk. Bir erkek hindinin Jakoben şapkasıyla sahnede dolanması ve kabarması gerekiyordu. Fakat hindi hareket etmiyor, sahibi bile onu kıpırdatamıyordu. "Çocukluğumdan bildiğim bir Türkçe şarkı var. Evde bir hindimiz vardı ve bu şarkı onu o kadar kızdırıyordu ki uçup babaannemin omzuna konduğu bile oluyordu," dedim. Yönetmen Matthias Langhoff güldü. "Sahneye çık ve o Türkçe şarkıyı söyle," dedi.

*Kabaramaz kabaramaz
Kel Fatma
Annen güzel, sen çirkin
Kabaramaz kabaramaz
Kel Fatma
Annen güzel, sen çirkin*

Alman hindi yürümeye başladı.

Bana on yıldır soruyorlar: "Neden Almanca yazıyorsunuz?"

Yirmi yıldır Alman ve Fransız sahnelerinde tiyatro yapıyorum ve orada bana hiç kimse, "Neden Almanca tiyatro oynuyorsunuz?", "Neden Fransızca tiyatro oynuyorsunuz?" diye sormadı.

Kimse, "İnsan, duygularını sadece anadilinde doğru dürüst ifade edebilir," demedi.

Yazmaya başladığımda, hangi dilde yazacağım, diye düşünmemiştim. İlk romanım *Hayat Bir Kervansaray'a* başladığımda, onun bir roman olacağını bile bilmiyordum. O zamanlar Hamburg'da iki arkadaşımı ziyaret etmiştim; ikiz kız kardeşler Ursel ve Karin. İkisi de psikologdur. Her gün otoban üzerinden, çalıştıkları akıl hastanesine gidiyorlardı. Karin eve geldiğinde delilerin hikâyelerini anlatıyordu ve Ursel'in yeni bir daktilosu vardı. Bana daktilonun nasıl kullanılacağını gösterdi, ben de oturup yazmaya başladım; Almanca olarak. Akşamları onlara metinlerimi verdim, iki ikiz yüz okudular. Hoşlarına gitti. Sonra yemek yaptık, sohbet ettik ve ben ertesi gün yine yazdım. Böyle başladı. Harika bir atmosferde, iki Alman kadın, en yakın arkadaşlarım, çok güzel kadınlar, ikisi de sarışın...

Bir Japon atasözü der ki: Güzel olan yalnızca yolculuktur, varış değil. Belki de insan yabancı bir dilde tam da bu yolculuğu seviyor. Yolculuk boyunca birçok hata yapıyor ama dille mücadele ediyor, kelimeleri sağa sola çeviriyor, onlarla çalışıyor, onları keşfediyor.

Almanca kelimelerimin çocukluğu yok ama Almanca kelimelerle yaşadığım deneyim son derece bedensel. Benim için, Almanca kelimelerin bedeni var. Ben onlara, harika Alman tiyatrosunda rastladım.

Tiyatro, zihinler değil, bedenler arasında kurulan bir diyalogdur, orada kelimeler de beden bulur. Almanca kelimeler; ister onları tiyatrodaki bizzat oynamış, ister oyuncu arkadaşlarımdan duymuş olayım... Mesela, Benno Besson'la Paris'e gitmiştim. Orada Festival d'Avignon kapsamında Brecht'in *Kafkas Tebeşir Dairesi*'ni sahnelemek istiyordu. Ben tek kelime Fransızca bilmiyordum ve önümde yalnızca Brecht'in Almanca metni vardı. Daha Fransızca konuşarak ekmek almadan önce ağzımdan çıkan ilk Fransızca cümle şu oldu: "C'est pour ça que je boite maintenant." (Bu yüzden topallıyorum.)

Ya da şu cümle: "Jeune femme, je veux un enfant de toi." (Genç kadın, senden çocuğum olsun istiyorum.) Bu cümleleri öğrendim; çünkü onlar, o oyuncunun beden dilinin bir parçasıydılar.

Sahnede söylenen kelimenin muazzam bir yoğunluğu vardır. Fakat insan oyunun sonuna geldiğinde, tıpkı kostümler gibi kelimeleri de üzerinden çıkarıp gardıroba asabilir. Işıklar söner.

Yirmi iki yıldır Almanya'da bir sürü tiyatro gardırobuna Almanca kelimelerimi bıraktım ve ertesi akşam onları yeniden buldum.

Arkadaşım, editörüm Helge Malchow bana bir keresinde şöyle demişti: "Belki de Alman dilinde mutlu olduğun için Almanca yazıyorsun."

Kaynakça

- "Aynadaki Avlu": 1999 LiteraTour Nord Ödülü aldı.
- "Karagöz Almanya'da": Yabancı düşmanlığı teması üzerine, 26.2.1993 tarihli *Die Zeit* gazetesinde yayımlanmıştır.
- "Benim Berlin'im": 13.6.1999 tarihli *Tagesspiegel* gazetesinde yayımlanmıştır.
- "Uli'nin Ağlayışı": Berlin Duvarı'nın yıkılışı vesilesiyle, "Vorwärts" Doğu-Batı Buluşmaları 3/2000'de, "Uli Ağlıyor" adıyla yayımlanmıştır.
- "Benim İstanbul'um": 6.8.1998 tarihli *Weltwoche* dergisinde yayımlanmıştır.
- "Franz": "Almanya'yı Düşünüyorum...", Frankfurt, 1993.
- "Almanya'daki Yeni Mezarlıklar": Çift pasaport teması üzerine, 6.3.1999 tarihli *Frankfurter Rundschau* gazetesinde yayımlanmıştır.
- "Almanca Kelimelerimin Çocukluğu Yok": Adelbert von Chamisso Ödülü'nün teşekkür konuşması, Münih 1999.
- "Aynadaki Avlu"da yer verilen alıntılar şu yayınlardan alınmıştır:
- Joseph Conrad, *Herz der Finsternis* (Karanlığın Yüreği), Zürih 1977.
- Köfte Şarkısı: *The Unknown* (Bilinmeyen), Kurt Weill. 1982 by European American Music Corporation. Int. Copyright. Edited by Lys Simonette.
- Heinrich Heine, "Warnung" (Uyarı): *Heine'nin Eserleri*'nden, Cilt 1, Berlin/Weimar 1976, s. 131.
- "In der Fremde" (Yabanda), *age*, s. 139.
- "Klagelied eines altdeutschen Jünglings " (Bir Eski Alman Delikanlısının Ağıdı), *age*, s. 77.
- "Alabama Song" (Alabama Şarkısı): *Über die irdische Liebe und andere gewisse Weltenrätsel in Liedern und Balladen von Bert Brecht* (Bert Brecht'in Şarkılarında ve Baladlarında Cismani Aşk ve Dünyanın Diğer Belli Başlı Bilmeceleri Üzerine), Berlin 1972.

Charles Baudelaire, "Les Fleurs du Mal" (Kötülük Çiçekleri), Paris 1972, s. 52 ve 203.

Can Yücel, *The Poetry of Can Yücel* (Can Yücel'in Şiirleri), İstanbul 1993, s. 31, 53, 67, 97.

Lewis Carroll, *Alice im Wunderland* (Alice Harikalar Diyarında), Frankfurt 1963.

"Buzun Üstündeki Bisiklet"te yer verilen alıntılar şu yayınlardan alınmıştır:

John Berger, "Das Sichtbare & das Verborgene" (Görünen ve Gizlenen), Münih 1999, s. 289.

a.g.e., "Das Leben der Bilder" (Resimlerin Hayatı), Berlin 1989, s. 101.

Van Gogh, "Sämtliche Briefe" (Bütün Mektupları), Cilt I ve VI, Bornheim-Merten 1985.

Berlitz Gezi Rehberi Amsterdam, 1998.

"Almanca Kelimelerimin Çocukluğu Yok"ta yer verilen alıntılar şu yayınlardan alınmıştır:

Heinrich Heine, "Klagelied eines altdeutschen Jünglings" (Bir Eski Alman Delikanlısının Ağıtı): "Heines Werke" (Heine'nin Eserleri), Cilt I, Berlin / Weimar 1976, S. 81 ve "In der Fremde" (Yabanda), a.g.e., s. 139.

Can Yücel'in şiirlerini Türkçeden çeviren: Recai Hallaç, Bonn.

© S. 101'deki çizim: Frans Hals, "Maaltijd van Officieren van de St. Jorisdelen te Haarlem", 1627, Frans Hals Müzesi, Haarlem.

TÜRKÇE BASKIYA EKLENENLER

Aradaki Hayat

Trenin ne zamandır açık arazide durduğunu bilmiyordum. Kimseye de sormazdım, loş ışıklı tren koridorunda o saatte benim dışında tek bir kişi yoktu. Herkes uyuyordu.

Tren çok eskiydi. Yola çıktığı Türk sınır şehri Edirne'den itibaren üzerinde gittiği raylar da çok eskiydi. Tren dünden beri yorgun rayların üzerinde sarsıla sarsıla Türkiye, Bulgaristan ve Sırbistan'dan geçmişti. Fakat raylara iyice kulak verildiğinde, o eski rayların insanları Türkiye'den Avrupa'da göç ettikleri yerlere götürmek için nasıl çaba harcadığı fark ediliyordu.

Yarın, diye düşündüm, hepimiz Villach şehrine varmış olacağız, Ingeborg Bachmann'ın doğum yeri olan Klagenfurt oraya çok yakın. Şu anda altı yataklı kompartımanlarında uyuyan bütün insanlar Villach'tan ya trenlerle ya da bizim bu eski trenin arkasına bağlı daha da eski vagonlarda bulunan arabalarıyla Hollanda'ya, Fransa'ya, Almanya'ya devam edeceklerdi. Bugün hepsi trenin koridorlarında komşularına, Villach'tan nereye gideceklerini sormuşlardı. Nerede yaşıyorsunuz ya da nereden geliyorsunuz, diye sormuyorlardı, "Hangi ülkede çalışıyorsunuz?" diye soruyorlardı. "Rotterdam'ın yirmi kilometre uzağında. Villach'tan on bir saatlik yolumuz daha var. Ya siz?" "Biz trenle Berlin'e devam edeceğiz." "Ooo, orası uzak." "Rotterdam'la aynı uzaklıkta." "Evet, ama Berlin yukarıda, Danimarka'ya yakın." "Ona bakarsanız, Rotterdam da İngiltere'ye yakın." "Neticede hepsi Avrupa."

Avrupa.

Tren gece herhangi bir istasyonda durmadığı için, Avrupa Birliği üyesi olmayan Sırbistan'da mı, yoksa yakında Avrupa Birliği üyesi olacak olan Hırvatistan'da mı olduğumuzu bilmiyordum. Fakat nerede olduğumuz umurumda değildi; ister yakında Avrupa olacak Hırvatistan, ister Avrupa olmayan Sırbistan. Bir sivrisinek beni uykumdan uyandırmıştı ve bacaklarımı sokmaya devam ediyordu. Dün kapılardan ve açık pencerelerden trene girmiş olan sivrisinekler hâlâ içerideydiler, kimbilir kaç tane vardı. Daha tren Edirne'den, yani Avrupa olmayan şehirden yola çıkarken yolcular ilk Türk sivrisineklerini fark etmişlerdi, sonra Avrupalı-Bulgar sivrisinekler gelmişti, ardından da Avrupalı olmayan-Sırp sivrisinekleri trene binmişlerdi. Sivrisineklerin bize Villach'a kadar eşlik edecekleri kesindi. Fakat acaba Edirne'ye nasıl geri döneceklerdi ya da Belgrad'a ya da Sofya'ya?

Yolculuğun başında bütün insanlar sivrisineklerden kurtulmak için dört numaralı yataklı vagonda kompartıman pencerelerini ve koridorda tam karşısına denk gelen pencereyi açmışlardı. Trenin hareketinden kaynaklanan rüzgâr saatlerce pencerelerin perdelerini havalandırdı ya da yatakların üzerinde duran gazetelerin sayfalarını karıştırdı ama sivrisinekler treni terk etmeme konusunda kararlıydılar.

Sivrisineklerin soktuğu bacaklarıma sabun sürmek için lavaboya gittim. Faydası olacak mıydı? Sanmıyordum. Ama kanının tadını almamalıydılar. Sabun kaplı bir bardaktan bira içmek gibi. Lavaboda, duvardaki ayna iki yerinden çatlamıştı ve önünde bir sivrisinek uçuyordu. Onu aynada çift gördüm ve öldürdüm. Aynada bir kan lekesi. Bu kan kesinlikle bana ait değil, diye düşündüm. Belki de sivrisinek trene Sofya'da binmiş ve öncesinde Avrupa vatandaşı-Bulgar bir insanın kanını emmişti ve şimdi tren Avrupa olmayan Sırbistan'da dururken ben, çatlak aynada o kişinin intikamını alıyordum. Edirne'den Avrupa'ya giden bu trende kan uzmanına dönüştüğüm için kendime güldüm.

Lavabodan yataklı kompartımana döndüm, Karl uyanıktı; yatağında oturmuş, topuğunu kaşıyordu. Karşısındaki yatağa oturup bacaklarımı kaşımaya başladım. Karl güldü ve "Sırp sivrisinekleri en saldırgan, en güçlü olanlarıdır," dedi. "Fakat onların Sırp sivrisinekleri olduğunu nereden biliyoruz?" Karl

cevap verdi: "Bilmem. Sırbistan sınırından beri beni çorabın üzerinden bile soktular. Şu anda neredeyiz?" "Bilmiyorum ki, belki hâlâ Sırbistan'dayız, belki de Hırvatistan'a vardık." "Ama o zaman Hırvat sınır polisleri trene gelirlerdi." "Aaa, doğru. Hâlâ Sırbistan'dayız. Dışarıdaki köy evlerinin balkonları var ama parmaklıksız, yarısı yapılmış yarısı kalmış, Sırp köy evleri böyle olur."

"Yan kompartımandaki üç kız uyuyorlar mı, yoksa onlar da mı uyanık?" "Sanırım uyuyorlar. Zavallılar, sivrisinekler kesin onları da sokmuştur." "O başörtüsü takana neden taktığını sordun mu?" "Hayır, kesinlikle sormamaya karar verdim. Üç kedi gibiydiler. Koridorda arka arkaya benimle konuşmaya geldiler. Anneleri ölmüş. Yanında biraz ısınabilecekleri bir kadına ihtiyaçları var." "O zaman iyi yapmışsın." "Karl, trenlerde, özellikle de böyle eski trenlerde insan hep bir ölüye rastlıyor." "Ve sivrisineklere." "Evet, onlar Avrupa'yla Avrupa olmayanı kanlarında birbirine bağlıyorlar. Trende giden Sırp bir sivrisinek, Hırvat bir sınır polisinin kanını emerse kusar mı?" "Hayır, yarı Avrupalı olur."

Karl ve ben dün Edirne'de bu trene binerken, Villach'a kadar olan yolculuğumuz boyunca pasaportlarımızın altı kez kontrol edileceğini biliyorduk. Önce Avrupa Birliği üyesi olmayan Türkler, sonra Avrupa Birliği üyesi Bulgarlar, sonra Avrupa Birliği üyesi olmayan Sırlar, sonra yakında Avrupa Birliği üyesi olacak Hırvatlar, sonra Avrupa Birliği üyesi Slovenler ve son olarak da Avrupa Birliği üyesi Avusturyalılar tarafından. Avrupa Birliği'ne daha yeni girmiş olan Bulgaristan'da genç sınır polisine Alman pasaportumu gösterince bana göz kırptı. Gülümsedi ve "Alman pasaportlu bir Türk," dedi. İsimlerimizi büyük bir keyifle telaffuz etti; Karl, Sevgi. Sanırım Bulgaristan, Avrupa Birliği'ne girdiği ve kendisi de şimdi bu eski trende Avrupalı dostlarıyla karşılaştığı için mutluydu. Ne güzel, diye düşündüm, Bulgarların artık Türklere yüzyıllar süren Osmanlı işgali yüzünden kızgın olmamaları ne güzel. Şimdi Bulgarlar Avrupa Birliği'ndeler ve Türkler hâlâ girmek için yalvarıyorlar. Onlar için küçük bir teselli olmalı. Yıllar önce Avrupa Birliği'ne girdiklerinde Yunanlılar için de aynı sebeple sevinmişim.

Fakat içinden geçtiğimiz topraklar için Avrupa Birliği'nin parçası olmanın ya da olmamanın bir önemi yoktu. Tren, Bulgaristan'daki, Sırbistan'daki birbirinin tıpatıp aynısı tarlaların arasından ilerliyordu. Bütün yolculuk boyunca Karl ve ben koridorda durup pencereden dışarı baktık. Karl durup durup, "Bak, Van Gogh manzaraları," diyordu, "onların resmini yapmak isterdim. Ne heyecan verici bir yolculuk... Eski bir yolculuk bu, geçmişe yapılan bir yolculuk, geçmişin derinlerine yapılan bir yolculuk. Bu eski toprakların gölgede kalmış duygularını şimdi burada birdenbire görebiliyorum; sanki canlı varlıklarmış gibi." Tren penceresinden gördüklerimiz bize bir şeyler anlatıyordu. Mezarlıklar, mezar taşları. Mezarlıktaki ağaçlar, henüz öksüz kalmış çocuklar gibi ölülerinin başında duruyorlardı; elinde bir kovayla yalnız, yaşlı bir adam, mezar taşlarının arasında genç bir kız. Nereye gidiyorsun küçüğüm, ölülerine mi? Bir dağın yamacında büyük, ıslak bir köpek, tren pencerelerine sürtünen ceviz ağaçları. Irmak kıyılarında, başlarını bir an için geçmekte olan trene doğru kaldıran, sonra yine ırmağa, kendi gölgelerine dönen insanlar. Parmaklıksız bir balkonda iki çocuk, yalnız bir tarla, ormanlarda melankolik şiirlere benzeyen, ince kayın ağaçları. Gece olduğunda Karl, "Bu manzaraları özlemişim. Ağlayabilirim," dedi. "Karl, trende ağlayabilirsin çünkü tren toprağın üzerinde ilerler. Bu eski trenler çok gözyaşı görmüştür. İnsan nereye giderse, duyguları da onunla gider. Uçakta ağlamak zordur. Gözyaşları toprağa aittir."

Gözyaşları toprağa aittir.

Uzun yıllar önce, Almanya'dan İstanbul'a hep trenle giderken, bir keresinde iki yaşlı adamın koridorda birbirlerine durmadan sigara ikram ettiklerini ve ağladıklarını görmüştüm. Açık pencerenin kenarında duruyorlardı. O zamanlar Sırbistan yoktu, Hırvatistan yoktu; hepsi Yugoslavya'ydı. Kompartımanlardan birinde, Frankfurt'tan gelen bir Türk işçi, Düsseldorf'tan gelen bir Yunanlı işçi ve Augsburg'dan gelen iki Yugoslav işçiyle birlikteydim. İki Yugoslav adam inşaat işçisiydiler; ikisi de çalıştıkları inşaatta rapor alabilmek için başparmaklarını kasten çekiçle yaralamışlardı ve sargılı elleriyle Yugoslavya'daki ka-

rılarına gidiyorlardı. Karıları için hasret ve aşk şarkıları söylüyor, bunları bize kırık dökük Almancalarıyla çeviriyorlardı. Ardından Yunanlı adam, Stephane da bir Yunanca hasret ve aşk şarkısı söylemek durumunda kaldı ve o da şarkıyı bizim için Almanca'ya çevirdi. Sonra ben bir Türkçe şarkı söyledim ve onlar için çevirdim. Yunanlılar, Türkler ve Yugoslavyalılar aynı tren kompartımanındaydılar, ortak dilleri Almancaydı. Herkes kendi anadilinin imgelerini kullanıyor, herkes kendi Almancasını buluyordu. Trende neredeyse bir oratoryo ortaya çıkmıştı. Sonra, Yugoslavya'nın bir yerlerinde trene o iki ağlayan, yaşlı Türk adam bindi. Peşlerinden trene beş tabut taşındı. Bu yaşlı adamlar, arabalarıyla Almanya'dan gelirken Yugoslavya'da bir cadde de trafik kazasında ölen oğullarını ve kızlarını alıp Türkiye'ye götürmek için boş tabutlarla Türkiye'den Yugoslavya'ya gelmişlerdi. İki baba sigara içiyor, trenin koridorunda ayakta duruyor ve alçak sesle, yoldan ve ölen çocuklarından bahsediyorlardı. "Bu yol beş canımızı aldı," dedi bir tanesi. Sonra sustular ve ağladılar. Gözyaşlarının bir kısmı, tıraşsız yanaklarında kaldı.

Her trende ölüm de yolculuk eder. Hatta rüyada ölümler bile trene binerler. İstanbul'daki annem henüz gençken aniden öldüğünde, Berlin'de bir gece rüyamda onu gördüm. Bir trenin koridorundaydım, başka bir tren tam ters yönde gidiyordu. Annem orada, trenin tepesinde duruyordu ve kolunun altında bir sürü gazete vardı. İki tren birbirlerinin yanından dip dibe geçip giderken annem bana, "Seni ne kadar seviyorum bir bilsen," dedi. Sesini duymadım ama tren penceresinin ardındaki dudaklarında bu sözleri okudum.

"Ah, şimdi de bir sivrisinek küçük parmağımı soktu," dedi Karl. "Neden tren bu kadar uzun durdu, ne oluyor? Bir hareket etse belki sivrisinekler dışarı uçar." Karl tekrar uyuduğunda, yatıklı kompartıman ışığını çıt diye kapattım ve koridora çıktım. Koridor eskisi gibi yalnızdı. Hiç kimse açık pencerenin önünde durmuyor, sigarasının dumanını gecenin içine üfleliyordu. Balkonlu parmaklıksız evler de uykudaydı. Ben orada öyle bir başıma dururken, bir sivrisinek sağ kulağıma yaklaştı; savaş uçağı kadar çok ses çıkarıyordu. Ona denk getirme umuduyla kulağıma, yüzüme vurdum. Kendi canımı yaktım ve birden aklıma, şimdi Berlin'de

yaşayan ve temizlikçilik yapan Yugoslav kadın Safiye geldi. Safiye Yugoslavya'nın hâlâ var olduğu yıllarda Saraybosna'da yaşıyor ve öğretmenlik yapıyormuş. Sonra savaş çıkmış. Bir sabah, kocası ve erkek kardeşiyle masaya oturmuşlar. Onlar kahvaltı ederlerken birden eve bir Sırp milisi girmiş, kadının gözleri önünde kocasını ve erkek kardeşini öldürmüş, onu sürükleyerek başka kadınlarla birlikte bir kamyonete bindirip bir depoya götürmüş, orada erkekler Safiye ve diğer kadınlara iki gün boyunca tecavüz etmişler. Safiye bilincini kaybetmiş. Tekrar kendine geldiğinde, ilk önce elini saçına, kalçasına kadar varan uzun örgüye atmış; saç yerinde yokmuş. Kesilmiş. Safiye'nin ilk düşüncesi şu olmuş: "Örgüm nerede?" Kendi kendine, kocasının ya da erkek kardeşinin nerede olduğunu sormamış, "Örgüm nerede?" diye sormuş. Alman Kızılhaç Örgütü Safiye'yi Berlin'e getirmiş.

Trenin penceresinden manzaraya bakarken, o sessiz gecede kendime sordum: O zamanlar, Yugoslavya'daki savaşta Safiye'nin örgüsü nerede kaldı? Nerede? O depo neredeydi? Örgü. Bir örgü. Bir kadın örgüsü. Bir sürü adam, bir bıçak. İşte buradaki, şimdiki gibi bir gece. Örgü bir yerlerdeydi ama nerede? Safiye'nin örgüsü kesilirken de orada sivrisinekler var mıydı? Yoksa çok rahatsız olmuşlardı da uçup gitmişler miydi? Safiye'nin örgüsü nerede kalmıştı? Yugoslavya'nın neresinde? Ah, susarak bizden çok şey gizleyen ve çok şeyi büyüten gece, her gece yerlerini alan yıldızların ve yine her gece yerini alan ayınla sen ne yapabilirsin, Safiye'nin örgüsünün nerede olduğunu size nasıl sorarım? Siz bu gece bizim Avrupa'ya giden yolumuzu aydınlatacak, bizi Villach'a kadar götüreceksiniz; oradan da Karl ve ben, Berlin'e giden bir başka trene bineceğiz. Oraya kadar bize Almanya'nın ağaçları eşlik edecek.

Ertesi gün Villach'a vardığımızda, lavaboda yine bir sivrisinek gördüm ve onunla aynadan konuştum: "Zagreb'e, Belgrad'a, Sofya'ya ya da Edirne'ye nasıl döneceksin?"

(Die Zeit gazetesi seyahat sayfası, 9 Ekim 2008)

Misafir Yüzler

İstanbul'da çocukken duyduğum, Avrupa dillerinden gelme ilk kelime "döpiyes"ti. Annemle babam her pazartesi, Tayyare Sineması adında bir sinemaya giderlerdi. Almancası, "Flugzeugkino"ydı. Bu sinemada sırf Avrupa filmleri gösterilirdi. Annem bana Tayyare Sineması'nın kendisi de film yıldızı gibi giyinen ve gelenleri sinemanın girişinde karşılayan sahibinden söz ederdi. Adam, seyircilerin gösterilen bazı Avrupa filmlerinde ağlayacaklarını bilirmiş. Böyle acıklı filmler için ince kumaştan mendiller yaptırır, bunları sinemanın önünde bizzat dağıtırmış. Annem, sinemada gözyaşlarını kuruladığı bu mendillerden birini bana vermişti. Üzerinde annemin gözyaşları olan mendili okul atlasımın içine, tam Avrupa haritasının olduğu sayfaların arasına koymuştum.

Annem ve babam her pazartesi Tayyare Sineması'na gitmek üzere iki dirhem bir çekirdek giyinirlerdi. "Ne giyeceksin?" diye sorarlardı her seferinde. Bir keresinde annem, "Döpiyesimi giyeceğim," demişti. Ben de, "Anne, döpiyes nedir?" diye sormuştum. "Döpiyes, döpiyestir," diye cevap vermişti annem.

Babaannem batıl inançları olan bir kadındı. Beyazperdedeki gölgelerin, annemle babamın yüzlerini alıp götürmesinden korkardı. Ertesi sabah annemle babama, sinemada ne izlediklerini ve filmin adını sorardım. Babam cevap verirdi: "Filmin adını unuttum ama bak oyuncu Jean Gabin böyle sigara içiyor"; ve Jean Gabin'ın sigara içişinin taklidini yapardı. Sigara, külü düşene kadar dudağının kenarında dururdu. Böylece babam bir-

kaç hafta boyunca Jean Gabin gibi sigara içerdi; ta ki bir başka pazartesi Tayyare Sineması'nda Rossano Brazzi'nin oynadığı bir film izleyip salı günü Brazzi'ye geçene kadar. Dolayısıyla, İstanbul'daki ahşap evimizde ilk Avrupalı misafirlerimiz, Jean Gabin ve Rossano Brazzi'ydi. Bir çocuk olarak, Avrupalı misafirlerimizin adlarını doğru telaffuz etmekte zorlanıyordum ve Jean için Türkçe bir kelime bulmuştum, "Can", bu kelime Türkçede "die Seele" anlamına gelir, yani "Can Gabin"; Brazzi içinse Türkçe olarak "Biraz iyi" diyordum, bunun Almancası da "ein bisschen besser"dir. Daha sinemaya gidip "Can Gabin" ve "Rossano Biraziyi"yi beyazperdede bizzat görmeden, onları babamın yüzünde ve bedeninde tanımıştım. Annem de yüzünde ve bedeninde iki Avrupalı misafiri eve getirmişti: Silvana Mangano ve Anna Magnani. Onların isimleri için de Türkçede benzer kelimeler vardı: "Silbana", yani "wisch mich ab" ve "Ana", yani "Mutter", Magnani. Ülkeler arasında değiş tokuş edilen ilk yüzler, film simalarıydı.

Bir ara, İstanbul'daki evimizde "Borsalino" adında bir şapka ortaya çıktı. Babam her sabah aynanın önünde onu takıyor ve dışarı çıkmak üzere kapıyı açmadan önce şapkasına son bir kez bakıyordu. Şapkayı düzgün takmaya o kadar önem veriyor ve aynanın karşısında o kadar uzun süre kalıyordu ki o evden çıktıktan sonra bile Borsalino'lu başının aynada kaldığını düşünüyordum. Atatürk şapkayı Türkiye'de "Avrupalılaştırmanın" ifadesi olarak tanıtmıştı. Fotoğraflarda ya başında ya da elinde şapka görülürdü. İnsanları daima şapkayla selamlardı. Onları Avrupalılaşmaya ikna etmek için Türkiye içinde gezilere çıkardı. Karadeniz kıyısındaki küçük bir şehirde Atatürk'ü karşılamak için bütün erkekler bir anda Avrupa tarzı kadın şapkaları takmışlardı. Kurnaz bir satıcının elinde erkek şapkası kalmamıştı, sadece demode kadın şapkaları vardı ve erkekler henüz aradaki farkı bilmiyorlardı.

Annemle babam "Can Gabin", "Rossano Biraziyi", "Silbana Mangano" ve "Ana Magnani"yi misafir yüzler olarak kendi yüzlerine davet edip onlarla çok iyi anlaştılar, ben de bir süre sonra ilk Avrupalı dostlarımı buldum: Çocukken hastalanmıştım. Verem. Sokağımızda deli bir kadın otururdu. Beni ara sıra,

yerleri ağaçtan düşen dutlarla kaplı balkonuna davet ederdi. Bana, ölmeden önce cennete gitmeye hak kazanmak isteyip istemediğimi sorardı. "Bir narı ikiye bölüp kabuğun içinde duran her bir taneyi yere düşürmeden yiyebilen cennete gider," derdi. Deli kadınla ikimiz nar yerdik. Narın bir yarısı onun, bir yarısı benim elimde olurdu. Deli kadın, tek bir taneyi bile düşürmeden yerdi. Ben de yarım narın neredeyse tamamını bir şey düşürmeden yedim ama son tane geldiğinde sevincimden acele ederdim ve o tane yere düşerdi. Cennete gidemeyecektim. Ama gitmek istiyordum çünkü çok sevdiğim ve bana her akşam masal anlatan babaannemin de cennete gideceğine inanıyordum. Sekiz çocuğunu kaybetmişti. Hayatta her insanın iki meleği olduğuna inanırdı. Bir omuzda, sevaplarını deftere yazan melek durur. Diğer omuzdaki melekse günah yazar. Öldüğün zaman, melekler o defterlerden günah ve sevapları okurlar. Günahların ve sevapların bir terazide tartılır. Sonra da seni, kıldan ince kılıçtan keskin bir köprüye götürürler. Orada yalınayak yürümen gerekir; köprüyü geçebilirsen cennete, yoksa cehenneme gidersin ve cehennem, köprünün tam altındadır.

Babaannem çok günahı olduğunu düşünüyordu çünkü çocukları öldüğünde üzüntüden çok sigara içmişti. Fakat bir yandan da, öldüklerinde küçücük olan ve zaten hiçbir günahı bulunmayan sekiz çocuğunun birer melek olarak uçarak köprüden geri geleceklerine ve kendisi içtiği sigaraların günahı yüzünden cehenneme düşmeden onu alıp cennete götüreceklerine inanıyordu. "Seninle cennete nasıl gelebilirim?" diye soruyordum. Ölenleri unutmamam ve onların ruhları için dua etmem gerektiğini söylüyordu. Bazen beni de alıp mezarlıklarda dolaşırdı. Her mezar taşının önünde durur ve tanımadığı ölümler için dua ederdi. Babaannemin okuma yazması yoktu. Ona ölümlerin isimlerini okur ve o isimleri ezberler, geceleri de dua eder, isimleri sayıp bu duaları onların ruhuna gönderirdim. Kısa sürede uzun ölümler listelerim olmuştu. Baştan sadece Türk ölümlerim vardı, sonradan bunlara Avrupalılar da katıldı. Babaanneme ve okuma yazma bilmeyen arkadaşlarına yüksek sesle roman okurdum. Yaşlı kadınların gözyaşı döktükleri ve ismini gece ölümler listeme aldığım ilk Avrupalı misafir ölü, Madam Bovary'ydi. Sonra

bir Avrupalı ölü daha eklendi: Robinson Crusoe. Ben *Robinson Crusoe*'yu yüksek sesle okurken babaannem hep sorardı: "Anne-siyle babası buna nasıl dayanmışlar? Karısı ne yapmış? Babaları yokken çocuklar ne yiyip ne içmişler?" Babaannem hep Robinson Crusoe'nun ailesini düşünürdü. Endişelendiği için ona kafa-dan atma cevaplar okurdum, mesela çocuklarının ne yedikleri konusunda, kuzu etli, mısırlı ve kestaneli pilav yiyorlardı; gece de Robinson Crusoe için dua ederdim. Üçüncü Avrupalı misafir ölüm, Isadora Duncan'dı. Tiyatro oyuncusu olan bir komşu kadın bir gün anneme, boynuna takmak üzere kendisine bir şal ödünç verebilir mi diye sormuştu çünkü üstü açık arabasıyla deniz kıyısından gidecekti. Annem ona uzun bir şal verdi. Oyuncu kadın şalı geri çevirdi ve Fransa'da çok ünlü bir dansçının bu şekilde boğulduğunu anlattı. Dansçının adı, Isadora Duncan'dı. Üstü açık arabasıyla yoldaydı ve boynunda çok uzun bir şal vardı. Seyir halindeyken bu şal havada dalgalanmış, arka tekerleğe dolanmış ve dansçı Isadora Duncan'ı boğmuştu.

Benim dördüncü Avrupalı misafir ölüm, Molière'di. Veremden kurtulmuş, Bursa Devlet Tiyatrosu'na *Kibarlık Budalası* oyununu için çocuk oyuncu olarak alınmışım. Yaşça benden büyük oyunculardan, Molière'in sahnede öldüğünü duymuştum ve böylece o da geceleri dualarımı almaya başlamıştı. Günün birinde âşık olana dek her gece Türk ölümler ve Madam Bovary, Robinson Crusoe, Isadora Duncan ve Molière için dua ettim. Âşık olunca ölümleri biraz ihmal etmeye başladım.

İnsanların ülkeler arasında ilk değiş tokuş ettikleri sadece film simaları değil, aynı zamanda ölümlerdir.

İstanbul; yarısı Avrupa yarısı Asya olan şehir.

İstanbul'da, deniz mi şehri kollarında tutar yoksa şehir mi denizi, bilinmez. Eğer deniz şehri kollarında tutuyorsa, bir kolunda İstanbul'un Avrupa yakası, öbür kolunda İstanbul'un Asya yakası vardır. Fakat eğer şehir denizi kollarında tutuyorsa, bir Avrupa kolu ve bir Asya kolu denizi birlikte tutuyorlar demektir. Genellikle iki kol da sakindir. Yine de bazen bu kollar, Asya'yla Avrupa arasındaki denizi beşik gibi sallarlar. Avrupa ve Asya kolları denizi sallamaya başladıklarında, her iki kıyıda

da vapurlara atlamak tehlikelidir. Vapurlar rıhtımda bir sağa bir sola yatar, rıhtım duvarından uzaklaşıp tekrar oraya çarpar. İnsan denize düşebilir ve vapurlar tarafından ezilebilir. O yüzden anneler her gün, "İskele konulmadan vapura atlama; ister Avrupa'da olsun ister Asya'da, dalgalarla şaka olmaz," derlerdi.

Çocukluğumda annemle babam defalarca İstanbul'un Asya yakasından Avrupa yakasına, Avrupa yakasından Asya yakasına taşındılar; çünkü İstanbul'a âşıktılar ve bütün semtlerde yaşamak istiyorlardı. Biz Asya yakasında otururken babam Avrupa yakasına bakar ve "Avrupa şurada," derdi. Sonra susardı. Avrupa'yı asıl orada görebilmek için yüzüne bakardım. Bazen Avrupa yakasındaki evlerin, tepelerden Asya tarafına göz kırpan ışıklarını sayardı. Arabalar Avrupa yakasında ilerler ve arka arkaya giden, Asya'ya doğru aralıksız ışıldayan yıldızlara benzerdi. Annem bazı akşamlar babama, "İnsan gökteki yıldızları sayabilirse, İstanbul'un Avrupa yakasındaki ışıkları da sayabilir," derdi. Babam anneme ertesi sabah İstanbul'un Avrupa yakasında bir işi olduğunu söylediğinde, annem onunla birlikte gömleğini ve pantolonunu gecedен özenle seçer ve bu ikisi birlikte bir askıda balkona asılırdı. Gece gömleğin beyazlığı gözümü alırdı ve bana göre, pantolon ve gömlek Avrupa'ya yapacakları bu yolculuğa o kadar sevinirlerdi ki gece uyuyamazlardı. Şehrin kolları sakinken Asya'dan Avrupa'ya yirmi dakikada geçilirdi ama lodos Asya yakasıyla Avrupa yakası arasında sefer yapan vapurları yüksek dalgalarıyla bir sola bir sağa yatırdığında, vapurda insanlar kayarlar, tezgâhta duran çay bardakları gider gelir ve vapur penceresinden bakıldığında dışarıda, Avrupa yakasında kıyının evleri, Bizans surları, Ortodoks ve Ermeni kiliseleri, Galata Kulesi, Osmanlı sarayları ve camileriyle yükselip indiği görülürdü. Huzursuz denizin vapurları bir sağa bir sola yatırdığı böyle günlerde babam eve vapurla geldiyse, bu akşam yatakta da sallanacağını söylerdi. Böyle gecelerde tekrar tekrar balkona çıkar, Avrupa tarafına bakar ve "Deniz çıldırdı. Kimbilir yarın ayakkabılarım Avrupa'yı görecek mi," derdi.

İstanbul'un iki kıyısı bana, babaannemin ben çocukken anlattığı bir masalı anımsatır: Bir varmış bir yokmuş. Ülkenin birinde genç bir adam, onunla Ağrı Dağı'na uçmak üzere güzel

Zümrüdüanka kuşunu ararmış. Orada bir ermişi görmek istiyormuş; sultanın genç adama sorduğu üç sorunun cevabını ancak o ermiş bilirmiş. Kuşu ararken yolda karşısına bir devin evi çıkmış. Dev ana orada oturup dişlerini biliyormuş. Genç adam hemen dev ananın memelerini yakalayıp emmeye başlamış. Dev ana şöyle demiş: "İnsanoğlu, insanoğlu, seni şimdi şuracıkta yerdim ama sütümü içtin, şimdi oğullarım gelip seni yiyecekler. İşte sana bir ayna, kaç git, oğullarım sana yaklaştıklarında da aynayı arkana at." Dev oğullar gelmişler ve ana, delikanlıyı bacaklarının arasına saklamış. Dev oğullar, "Ana, burası insan eti kokuyor," demişler. Burunlarıyla havayı koklamışlar; ta analarının bacaklarının arasına dek. Dev ana, "Koş, çabuk," demiş. Oğlan koşmaya başlamış, devler de arkasından. Oğlan başını arkaya çevirmiş ve yaklaştıklarını görmüş. Aynayı atmış ve büyük bir deniz oluşmuş. Böylece dev oğullar öbür kıyıda kalmışlar.

İstanbul'da da böyle oluyor. Aynayı arkana atıyorsun ve seninle evin arasında bir deniz oluşuyor. Başka bir kıyıda, başka bir kıtada, başka bir hayattasın. İnsan İstanbul'da her gün aynayı arkasına atabilir. Deniz hep orada. Avrupa orada, Asya orada. Avrupa'nın ışıkları Asya'dan görünüyor, Asya'nın kiler Avrupa'dan. Annem ve arkadaşları, gerçek Avrupa'dan ithal edilen Avrupa kumaşları dükkânlardan almak için İstanbul'un Avrupa yakasına geçerlerdi. Avrupa malı. Gençliğimde, İstanbul'un adalarından birinde üstsüz güneşleniyordum. Sahilde yalnız olduğumu sanıyordum ama birdenbire denizde, bir kayığın içinde iki çift belirdi. Adamlardan biri uzun uzun göğüslerime baktı, karısı da ona "Bir daha sakın konuşma benimle," dedi. Adamsa şöyle karşılık verdi: "Neden kızıyorsun, Avrupa malına bakmak sevaptır." Benim Avrupalı olduğumu sanmıştı.

Annemin Paris'ten gelen pudra kutusu boşaldığı zaman atılmamıştı. Yatağının yanındaki küçük komodinin üzerinde, Dostoyevski'nin *Budala* romanının yanında duruyordu. Çocukken gizlice bu kutuyu ve Dostoyevski'nin kitabını koklardım. Annemin arkadaşlarından birinin kocasıyla arası bozulduğunda, anneme Avrupa yakasına gitmeyi teklif ederdi: "Hadi Avrupa'ya gidelim, orada felekten bir gün çalıp dertlerimizi unutalım." Ya da: "Hadi Avrupa'da kurtlarımızı dökelim." Asya yakasının

dertleri, orada bırakılmak üzere vapurlarla Avrupa'ya taşıyordu. Bu kadınlar Avrupa yakasına giderken, "Hadi Avrupa'ya çıkalım," derlerdi. Asya tarafına dönerken ise, "Asya'ya inelim."

İstanbul'da bir Rum olan komşumuz Madam Athena o zamanlar, ben çocukken, yaşlanan yanaklarını kulaklarının arkasına kadar gerip seloteyle yapıştırırdı. Bunu yaparken ona yardım ederdim. Kulaklarının arkasında seloteyle, beni de alıp rıhtıma giderdi. Sekiz yaşındaydım. Arkaya gerilmiş yanaklarıyla genç görünürdü, o yüzden hızlı yürürdüm. O da benim kadar hızlı yürümek ister ve bazen sokakta düşerdi. Bana sık sık, Asyalı ya da Avrupalı değil, Bizanslı olduğunu söyler ve benimle Ayasofya Kilisesi'ne giderdi. Ayasofya'yı seviyordum. Zemin yamuktu, duvarlarda haçsız İsa freskleri göze çarpıyordu ve bu İsa çok yakışıklı bir adamdı. Onun parmağını tutuşunu taklit etmeye çalışırdım. Başparmağını, küçükparmağı ve işaretparmağıyla birleştirmişti, diğer ikisi havada açık duruyordu. Madam Athena bana, bir zamanlar İstanbul'da iki deli olduğunu anlatmıştı. Birisi Avrupa kıyısında durup "Buradan itibaren İstanbul benim," dermiş, öbürü de Asya yakasında kıyıda durup Avrupa yakasına doğru "Buradan itibaren Konstantinopol benim," diye bağırmış. Bir keresinde Madam Athena ve ben vapurla Avrupa'dan Asya'ya dönüyorduk. Madam Athena bana denizdeki küçük kuleyi gösterdi: "Kızının bir yılan tarafından ısırılıp öleceği kehanet edilen bir Bizans imparatoru dışarıya, denize, Asya kıyısının önüne bu Kızkulesi'ni yaptırmış ve kızını oraya saklamış. Kızın canı bir seferinde incir istemiş ve ona Avrupa yakasından kayıkla bir sepet incir getirmişler, sepete saklanmış olan bir yılan onu ısırarak ve kız ölmüş."

İstanbul'da, şehrin Asya kısmıyla Avrupa kısmı arasında büyüdüm ve her iki göğümüzde de gökkuşağını, ayı, karı, güneşi, yıldızları, yıldırım ve şimşegi gördüm. Yıldırım ve şimşegin Avrupa ve Asya göklerinde görüldüğü bir gece, beni Avrupa yakasından Asya yakasına taşıyan bir vapurdaydım. Çaycılar oradan oraya çay taşıyor, çantalarında bozuk paralar şingirdiyordu. Avrupa yakasından vapura bindiğimizde yıldırım ve şimşekler kesildi, rıhtımın üzerinden ay görüldü. İnsan vapurda nereye elini sürse, beraberinde aya da dokunmuş olu-

yordu. O gece herkesin ellerinde birazcık ay vardı. Vapur hareket ederken, yanımda bir çift oturuyordu. Oğlan, "Demek bir başkasına da ev anahtarını verdin. Ben gidiyorum. Hoşça kal," dedi. Vapurun güvertesinden denize atladı ve ayışığına daldı. Vapur, Asya'yla Avrupa'nın tam ortasıdaydı. Herkes küpeşteye koştu. İnsan yığılması yüzünden vapur yamulmuş, çay bardakları da tabaklarıyla birlikte küpeşteye doğru kaymıştı. Çaycı bağıırıyordu: "Çay parası. Çay parası." Vapur mürettebatı oğlana iki can simidi attı ama o, can simidi istemiyordu. Vapur döndü ve oğlanın arkasından Avrupa'ya doğru gitmeye başladı, sonunda bir kurtarma botu onu denizden çıkardı. Şimdi gökyüzünde Asya'yla Avrupa'nın tam ortasında olan ay, olup biten her şeyi takip ediyordu ve oğlan ıslak giysileri ve saçlarıyla vapura çıkarıldığında, birisi sordu: "Nereye kaçıyordun kardeş?" "Avrupa'ya," diye cevap verdi oğlan. Avrupa'ya, Avrupa'ya. Vapur Asya'ya doğru döndü, çaycılar müşterilerini bulup bozuk paraları topladılar, ayışığı boş çay bardaklarına vuruyordu; fakat birdenbire vapur tekrar Avrupa yakasına döndü çünkü can simitleri denizde unutulmuştu ve şu anda Avrupa'ya doğru gidiyorlardı. Avrupa'ya, Avrupa'ya.

İstanbul'da her iki yakada da sık sık tartışılır. Biz Avrupalı mıyız? Avrupa nerede başlıyor? Ne kadar Avrupalıyız? Gerçek Avrupalılar olmak için daha kırk fırın ekmek yememiz lazım. Avrupa'nın bir parçası olmayı başaramayacağız. Biz neredeyiz, Avrupa nerede?

Avrupa arabalar kaza yapmazdı. Avrupalı köpeklerin hepsi köpek okullarında eğitim görmüştü, Avrupalı kadınlar gerçek sarışındılar.

Paris'te okuyan İstanbullu bir ressam, İstanbul'da yaşayan bir arkadaşının siparişi üzerine bir şişme bebek aldı. Onu İstanbul'a, arkadaşına getirdi ve "Al bakalım, Paris'ten karını getirdim," dedi. Arkadaşı şişme bebeğin cinsel organına bakıp bağırdı: "İt herif, sen benim Parislimle yatmışsın, dikişler açılmış, cinsel organının dikili olması lazımdı." Daha sonraları ben Avrupa'da yaşarken -Berlin, Münih, Paris, Viyana, Barselona, Madrid, Amsterdam, Kopenhag, Floransa, Atina ve Venedik'te- yalnızca Franco rejimi sırasında Barselona'da tıpkı Türkler gibi

kendi Avrupalılığından şüphe eden İspanyollara rastlamıştım. O dönemde kendilerine sık sık şu soruyu soruyorlardı: "Biz Avrupalı mıyız? Pirene Dağlarımız Avrupa'nın kıcı mı, yoksa Afrika'nın başı mı?"

Gençliğimde İstanbul'da 68 hareketinin içindeydim, İstanbul'un Asya ve Avrupa yakası arasındaki vapurlarda elimde kitaplarla gidip geliyordum, aralarında Kafka, Büchner, Hölderlin, Böll, Joyce, Conrad ve Borchert de vardı; vapurun penceresinden baktığımda dışarıda Avrupa yakasındaki kıyının evleri, Bizans surları, Ortodoks ve Ermeni kiliseleri, Galata Kulesi, Osmanlı sarayları ve camileriyle tıpkı çocukluğumdaki gibi lodosla yükselip alçaldığını görüyordum. Yağan yağmur vapurun pencerelerine vuruyordu ve ben Büchner'in *Woyzeck*'ini okurken bir an için karşımda Woyzeck olabilecek Türk bir adam gördüm. Çocukken ilk Avrupalı misafirlerim ölülerdi: Madam Bovary, Robinson Crusoe, Isadora Duncan, Molière. İstanbul'da 68 hareketinin içinde genç bir kadinken ise Asya ve Avrupa arasındaki vapurlarda yine Avrupalı ölüleri kitap olarak elimde ve kalbimde taşıyordum; ve İstanbul'un tepesindeki ay geceleri bu kitapların üzerine vurarak onları aydınlatıyordu. Sonradan tiyatroda çalışmak üzere Berlin'e göç ettiğimde kendimi hiçbir zaman Avrupa'ya göç etmiş gibi hissetmedim: Bochumer Schauspielhaus Tiyatrosu'nda Büchner'in *Woyzeck*'ini oynuyorduk. Woyzeck'i tiyatroda görüyordum ama Almanya sokaklarında görmüyordum. Fakat Woyzeck Türkiye sokaklarında vardı. Orada insan, hali tıpkı Büchner'in Woyzeck karakteri gibi içine dokunan adamlar görüyordu. Avrupa'da ölü arkadaşlarımla yanındaydım. Beni burada yalnız bırakmamışlardı. Prens von Homburg, Woyzeck, Hamlet, Heinrich Böll'ün *Ve O Hiçbir Şey Demedi*'si, Wolfgang Borchert'in *Kapıların Dışında'sı*, Brecht, Kafka, hepsi Avrupa'da gökyüzünde, ayın hemen yanında duruyor ve çok uzaklarda olsalar da aşağıdaki insanların içine dokunuyorlardı. Avrupa gökyüzünü ölüler yarattı.

("Avrupa size ne ifade ediyor?" teması üzerine kaleme alınmıştır.)

Hayat Kazaları, Yazı Kazaları: Kervansaray'dan Anne Dili'ne¹

80'li yıllarda, sevmediğim bir Batı Alman şehrinde yaşıyordum. Artık tiyatrodan çalışmıyordum, arkadaşlarım yoktu, sadece erkek arkadaşım vardı. Onu seviyordum. Başka ülke ve şehirlerde çalıştığı için, nadiren yanımda oluyordu. Onun evini seviyordum; orada yaşıyor ve *Hayat Bir Kervansaray, İki Kapısı Var, Birinden Girdim, Birinden Çıktım* adlı romanımı yazıyordum. Bana bir şey ifade eden, kalbimde gezinebilen, bana güç veren fotoğraf ve resimleri, yazmaya başladığım odanın duvarlarına topluğnelerle tutturmuştum: Buñuel, Signorelli, Van Gogh'un bütün otoportreleri, Rembrandt, annem, babam, erkek arkadaşım, Heinrich Heine, Kavafis, Beatles, Pompei resimleri, hayvan resimleri, sürrealistlerin kartpostalları, çarmıhtaki İsa, bana güzel annemi anımsatan bir Picasso kadını, hamamda bana benzeyen çıplak bir genç kız resmi, Burt Lancaster, Man Ray, Kiki de Montparnasse, Marlon Brando, Munch, insanların ressamı sırtları dönük durdukları resimler, genç oğulları suçsuzken idam edilen Türk babaların fotoğraflarının olduğu gazete kupürleri, Grünewald'ın

1 Emine Sevgi Özdamar'ın Almanya'da 1990 yılında yayımlanan ve Türkçede henüz yayımlanmamış olan kitabının adı, *Mutterzunge*, bu metinde *Anne Dili* olarak çevrilmiştir. Kitabın orijinal adındaki kelime oyunu aslen, yazarın "anne, ana" anlamına gelen "Mutter" kelimesini, Almandada "konuşulan dil" için kullanılan "Sprache" yerine "organ olan dil" için kullanılan "Zunge" kelimesiyle birleştirmesinden ve böylece "anadil"i anıştıran ama ondan farklı bir anlam yaratmasından kaynaklanır. (ç.n.)

Sunak'ı², kendisini İsa olarak resmeden Albrecht Dürer, Rönesans döneminden yakışıklı erkek portreleri, tiyatro yönetmenim Benno Besson'un oyun provalarında çekilmiş fotoğrafları, Heinrich Böll, Brecht, Kurt Weill, oryantalistler, Osmanlı döneminden erotik resimler, Ozu, Mizoguchi ve Naruse'nin Japon filmlerinin afişleri, Anna Magnani fotoğrafları, Silvana Mangano, Pasolini, Emil Jannings, Peter Lorre, Fritz Lang, Nosferatu, Yurttaş Kane, Türk-Ermeni sanatçı Ara Güler'in vapurlar, çiftçiler, sokaklarla dolu İstanbul fotoğrafları ve babaannemin bir çocukla tahterevallide oturduğu fotoğrafı.

Orada, o odada, masanın başında oturmuş, romanımı yazıyordum. Yazarken ara sıra balkon kapısının aralığından avluya göz atıyordum. Orada hep küçük matbaalarının penceresinde duran üç matbaacı görüyordum; ellerinde kahve fincanlarıyla benim tarafıma bakıyorlardı. Avluda rahibeler de vardı. Bir rahibe, pazar günleri hep papazın arabasını yıkardı. Avlu sessizdi. Bazen, aileleriyle birlikte rahibelerin yanında yaşayan zenci çocukların seslerini duyuyordum. O avludaki insanları seviyordum.

Avluda o görüntüler ve o insanlarla yaşıyor, erkek arkadaşım ve İstanbul'daki annemle telefonlaşıyordum. Almanya'da yaşamaya başladığımdan beri hep annemi arıyordum. O yıllarda benim için bir sese, bir dile dönüşmüştü. Bedenini özlüyordum. O dönemde bütün bedenleri özlüyordum. Çok yalnızdım. Dışarıda otobüsler, arabalar, bir endüstri ülkesinin çıldırmış ritmi içinde hızla geçip gidiyorlardı ve ben çalışma masamın başında bu çıldırmış ritmi yavaşlatıyordum. Romanım anne karnında başlıyordu; 40'lı yılların sonunda Türkiye'de bir trende. Küçük kız annesinin karnında hayatı görmeye başlıyordu. Sanki vücudum antik bir kentmiş gibi orada çocukluğumun yavaş ritmini ve o zamanların harika bir şiirselliği olan insanlarına karşı duygularımı arıyordum. Kaybettiğim insanları, ölülerimi, yazarak belleğime çağırıyordum, onlar da yaşamaya başlıyorlardı. Özlediğim, uzun zamandır özlediğim bedenleri birdenbire orada, benim bedenimdeki odalardaydılar. Evden

günlerce çıkmayarak, bilinçsizce bu yavaş çocukluk ritmini korudum. Hızla geçen otobüslerin pencerelerinin ardındaki insanların bana bakacaklarını, otobüsün süratle dönen tekerleklerinin çamur sıçratacağını ve ölülerimin birdenbire beni terk edeceklerini düşünüyordum.

Sadece satıcıları sevdiğim dükkânlardan alışveriş ediyordum. Mesela, çocuk sesli Koreli kadın ya da bana pasta hediye eden ve sevgilisinden bahseden iri memeli Alman fırıncı. Ya da üç çocuğu bir kazada ölmüş olan kasap kadın Carla. Bazı geceler vücudumda ağırlarla yatağa giriyordum. Bunun, çocukluğum üzerine yazarken bedenimi, bu antik kenti kazıp çok fazla duygu çıkarmış olmamdan kaynaklandığını düşünüyordum. Ağrı beni mutlu ediyordu. Bedenim hâlâ bu duygulara sahip olduğu ve yazarken bunları bana geri verdiği için müteşekkirdim. Ölüler bana tatlı mı tatlı sözler söylüyorlardı. Çok mutluydum; bazen yataktan yıldızları görüyor ve romanım bitene kadar beni ve ölülerimi korumaları için onlara dua ediyordum.

Bir gün bir ucuzluk mağazasına gittim ve kendime iki marka naylon bir elbise aldım. Elbiseyi giydim, Alman eczacı kadına gittim ve bana yakışıp yakışmadığını sordum. "Evet, güzel. Ama sanırım sağlıksız bir kumaş," dedi. Evde elbiseyi bir giyip bir çıkarıyordum. Gece rüyamda erkek arkadaşımı gördüm. Boş bir arazide, Frankenstein ve Carole Lombard'la birlikte bir dağdan aşağı iniyordu. Sonra onu kaybettim ve korkuya kapıldım. Ardından Frankenstein'ı gördüm; Carole Lombard'ı boğuyordu. Sonra erkek arkadaşım tekrar ortaya çıktı. Uyandım ve bir sigara içtim.

Ertesi sabah erkek arkadaşım seyahatten döndü, küvette oturdu, tıraş oldu, yüzünde köpükler vardı. Ona rüyamı anlattım. "Rüyada nasıl da gerçeği görüyorsun," dedi. Naylon elbiseyi giydim ve bana yakışıp yakışmadığını sordum. "Kendine böyle bir elbise alman ne kadar ilginç," dedi. Sesinde, geri geri gitmeme neden olan bir esinti vardı. Odama girdim, fotoğraflara baktım, geri geldim ve sordum: "Neler oluyor, neler oluyor?" Hiçbir şey söylemedi, tıraş olmayı bıraktı, yüzünü ellerinin arasına aldı. Tekrar, "Neler oluyor?" dedim. Yüzü ellerinin arasında, bir kızla ilişkisi olduğunu anlattı. Sonra ağlamaya başladı. Tek-

rar tekrar aynı şeyleri söylüyordum: "Bunu bana neden anlattın? Çalışıyordum. Bana hiç mi acımadın?" "Romanının içinde çok mutluydun. Mutsuz olan benim. Sadece romanında vardın. Seni aradığımda neredeydin?" dedi.

Birlikte evden çıktık. Nehrin kenarındaki çimenlikte bir sürü insan yürüyüş yapıyordu. Konuştuk, konuştuk; hep aynı cümleler. Sonra ikimiz de o kadar yorgun düştük ki birkaç saat boyunca sadece orada öyle durduk. Artık yazamazdım. Bütün bedenleri, içimden gelen ve benimle konuşan bütün tatlı sesleri ve dilleri kaybetmişim. Kendi bedenimi de kaybetmişim. Ben olması gereken kadına bakıyor, şimdi yaptıklarını izliyordum: Bütün fotoğraf ve resimleri oda duvarlarından yırtarak çıkarıyordu. Birkaç toplu iğne hâlâ duvarlarda duruyordu, diğerleri yere yayılmıştı. Sıvalar dökülmüştü. Şimdi duvarlarda delikler, sararmış kısımlar ve daha önce fotoğraflarla resimlerin asılı olduğu beyaz alanlar vardı. Kadın romanının sayfalarını aldı, naylon elbiseyi avludaki çöp kutusuna attı ve Berlin'e, Alman bir kız arkadaşının yanına gitti.

Bu kız arkadaş eskiden bir Mısırlı ile evliydi ve kendi kendine sadece Arap erkeklerle yatacağına yemin etmişti. Bütün evi Arap malı gülsuyu kokuyordu, uzun elbiseleri gülsuyu kokuyordu, yaşlı kedisi gülsuyu kokuyordu. Kız arkadaş Mısır'a gitti ve ben olması gereken kadın onun evinde kaldı. Sürekli onun yatağında yatan yaşlı kediye baktı. Romanın sayfaları seyahat çantasında kalmıştı. Kadın yatakta yatıyordu, gözünü yaşlı kediye dikmişti; kedi de ona. Yastıklar gülsuyu kokuyordu, kadın gülsuyu kokusunu sevmiyordu. Kediyi yatağından attı, sonra da ondan özür diledi. Bir keresinde yatağın altına uzandı. Orada kitaplar duruyordu. İçlerinden biri, Ingeborg Bachmann'ın şiir kitabıydı. Kadın o gece o kitapla yatağın altında uyudu.

İstanbul'daki annesini aradı. Annesi, sanki sürekli karanlıkta oturuyormuş gibi çok güçsüz bir sesle konuşuyordu. Bu, kadını korkuttu. Konuşmanın ardından sokağa çıktı, başı dönüyordu. Nollendorf Meydanı'nda bir gazete bayiiinde Türkçe gazeteler asılı olduğunu gördü. Anadili ona yabancı bir dil gibi geliyordu. Kelimeler artık ona bir şey ifade etmiyordu. Almanca kelimeler de artık ona bir şey ifade etmiyordu. İki dilin, kadının romanı-

nı yazdıkları yer yıkılmıştı. Ölümler artık yaşamıyorlardı. Kadın daha da fazla korktu.

O gece rüyasında, eskiden İstanbul'da âşık olduğu bir adamı gördü. Rüyada ona, insanların hikâyelerini yarım ağız, yüzeysel anlattıklarını söyledi. Adam, "Herkes yarım ağız anlatır," dedi. Kadın, "Daha derinlemesine anlatmak için ne yapmak gerek?" diye sordu. Adam cevap verdi: "Hayat kazaları geçirmek."

O gecedен sonra, ben olması gereken kadın ortadan kayboldu. Uyandığımda ben yine bendim ve kendi kendime şöyle dedim: "Duygularımı yeniden bulmak için bir şeyler yapmalıyım." Ut çalmayı öğrendim. İyi bir öğretmene gidiyordum. İstanbullu yoksul bir çingene. Adı Bayram'dı. Sesimi beğeniyor, bana koro-sunda şarkı söyletiyordu. Her gün dokuz saat ut çalışıyor, eski şarkılar söylüyordum. Osmanlı döneminden Ermeni, Yunanlı, Yahudi, Türk bestecilerin şarkıları. O zamanın ölümleri benim ağ-zımdan konuşuyorlardı, duyguları benimkilere karışıyordu.

Erkek arkadaşım beni Berlin'de ziyaret etti. Rotbuch Yayınevi'nden bir telefon geldi. Editör tiyatro metinlerimden birini, "Bir Temizlikçi Kadının Kariyeri – Almanya Anıları"nı okumuştı. Bana, "Metninize bittim. Sizin bir kitabınızı yayımlamak isterim," dedi.

Annemin benimle telefonda güçsüz bir sesle konuştuğu ve ardından benim Nollendorf Meydanı'ndaki Türk gazeteleri satan gazete bayiiinin önünde durup anadilime yabancılaştığım günü hatırladım.

Romanım *Kervansaray* bir hayat kazası geçirmişti. Şimdilik bir seyahat çantasında kalacaktı. Berlin'deki evde yaşlı kediyle oturdum ve yeni bir kitap yazmaya başladım.

Berlin'de bir Türk kadın anadilini kaybeder. Bunun nerede ve ne zaman olduğunu bilemez. Batı ve Doğu Berlin arasında gidip gelir ve anadilini kaybettiği yeri arar. Anadilinden, kendisine hâlâ bir şeyler ifade eden üç kelime hatırlamaktadır. Kelimelerden ikisi rüyalarından çıkıp gelmiştir: *hayat kazaları* ve *işçi*. Üçüncü kelimeyi, *görmek* kelimesini, Stammheim'daki hapis-hanenin önünde bir aşağı bir yukarı yürürken duymuştur. İki Türk mahkûm, bir hücre penceresinden diğerine yüksek sesle konuşmaktadırlar. Biri ötekine, "Onu gördün mü?" diye sorar.

Görmek. İnsan bir hapishaneden ancak *görebilir*. Tutmak, hissetmek, yakalamak, koparmak; bunlar yoktur.

Kitabıma *Anne Dili* adını verdim. Dil derken kastettiğim, konuşulan dil değil, annemin ağzındaki dildi; bedeninin sıcak bir parçası, konuştuğum dilin, duygularımın, çocukluğumun, gençliğimin sevgi kaynağı.

Kitabı yazmayı bitirdiğimde, annem İstanbul'da öldü.

(Bu yazı, Suhrkamp'tan çıkan ve yazarların ilk kitaplarını yazış maceralarını anlattıkları *Das Erste Buch* kitabı için kaleme alınmıştır. Emine Sevgi Özdamar'ın anlatı kitabı *Anne Dili*, 1990 yılında Berlin'de Rotbuch Yayınevi tarafından yayımlanmıştır.)

Acı Su

Karadeniz Karadeniz
Karardı Deniz

Berlin'de bir taksideyim. Kucağımda açık bir gazete. Gazete-
de bir ölü. Orada yatıyor, sırtı bana bakıyor. Bu, Hırant Dink'in
sırtı. Öldürülmüş. Bir Ocak günü, İstanbul'da.

Takside giden kim bilmiyorum; ben mi, gazete mi?.. Bu ga-
zete öyle yorgun, öyle yorgun ki kendi sayfalarını çeviremiyor,
kendini katlayamıyor, rüzgârla pencereden uçup gidemiyor.
Orada öylece duruyor; kucağımda. Hırant, sırtı bana dönük yatı-
yor. Sırtı konuşuyor:

*Ey serseriliğin denizleri! Ey ahtapotları atılmışlar kıyıya mutsuzluğun!
Yükselir niçin bilinmez deniz. Ey batık gemiler! Ey sürgün karaltı-
ları! Ağlayan bir melez ben.**

Bir güvercin gibi tedirginim, diyor sırt. Başım, ürkmüş bir güver-
cinin başı gibi sağa, sola, öne, arkaya hareket ediyor, diyor sırt.
Evet, kendimi bir güvercinin ruh tedirginliği içinde görebilirim,
diyor sırt. Ama biliyorum ki bu ülkede insanlar güvercinlere do-
kunmaz, diyor sırt. Güvercinler kentin ta içlerinde, insan kalaba-
lıklarında dahi yaşamlarını sürdürürler; evet, biraz ürkekçe ama
bir o kadar da özgürce, diyor sırt.

Hayır Hırant, hayır Hırant Dink, bu ülkede güvercinleri öl-
dürüyorlar.

* Ece Ayhan, "Kılıç".

Senin katilin Karadeniz'den geldi. Orada o gece, senin son gecen Hırant, Karadeniz doksan yıl öncesine kadar kıyısında konuşulan ama doksan yıldır duyulmayan bütün farklı dilleri hatırlamak için düşüncelere dalmışken, üç adam nefretlerini silaha çevirmiş, Karadeniz kıyısında yürüyorlardı. Onlardan biri senin katilin Hırant. Orada o gece henüz değil ama ertesi sabah İstanbul'a geldiğinde orada kendi katilliğiyle karşılaşacak. Katilliği, haince duygulardan yapılmış bir korsan gemisi gibi ondan önce İstanbul'da bir körfeze girecek ve onu bekleyecek.

Ah, Karadeniz, keşke o gece düşüncelere dalmasaydın... Doksan yıl önce kıyılarında, dağlarında ve vadilerinde Türklerle bir arada yaşayan ama sonra, sana çok uzun gelen birkaç gece içinde nefretin elleriyle senin kalbinden koparılıp alınan ve aceleci gemilerle başka denizlere taşınan Pontus Rumları için bu kadar hüznülenmeseydin... Biliyorum, gözyaşlarıyla kendi içine dalıp gitmiş olmasaydın, o gece kıyında yürüyen o üç adama daima suda duran sesinle bağırır ve şöyle derdin:

Yükselir niçin bilinmez deniz. Ey batık gemiler! Bu geç saatte benden ne istiyorsunuz? İçimde, derinlerde, yosunların arasında Kiriaki Sergianidou adında ölü bir yaşlı kadın.

Ey siz üçünüz, duyuyor musunuz, bu Pontus Rumu kadın Türkçe bir türkü söylüyor:

*Oy gidi Karadeniz
Suların ne karadır
Senin de benim gibi
Yüreğin mi yaradır*

Duyuyor musunuz, şimdi de Pontus Rumcası konuşuyor. Bana Efksinos Pontos ismini takıyor. Efksinos şans getiren, dost, misafirperver demek. Pontos ise deniz. Pontus Rumları henüz orada yaşarken bana böyle derlerdi. Misafirperver deniz, şans getiren deniz. İçimin derinlerindeki yaşlı kadın soruyor: Peki, ne oldu da senin adın Karadeniz oldu?

*Oy gidi Karadeniz, oy Mavri Thalasa
Suların ne karadır
Senin de benim gibi
Yüreğin mi yaradır*

Ey siz üçünüz, bakın buraya, ben ağlıyorum, Karadeniz'iniz ağlıyor. Her gözyaşında bir ölü var, solgun ve öksüren. Yazık, yazık bana, hangi amaçla gidiyorsunuz, katiller, gitmeyin, ey uzun nefret gecesinin çocukları, burada kalın. Sen en genç olan, yarın seni öldürmeye itecek olan nefret öbür gün bağrını yacacak. Yarın öldüreceğin adam bir barış güvercini, yetimhanelerde, yetimhane önlükleriyle büyümüş bir yetim; konuştuğunda yetim sesi rüzgârda dağılır, yükselip bir yıldıza varır, orada tekrar birleşir ve yeryüzüne geri dönerdi. Onun öğretmeni ölümdü. Ne zamandır, mezarı olmayan ölülerle birlikte yaşıyor. O, kıyıma uğramış meşelerin bir dalı. Caddelerde dolaşıyor, düşüncelere dalmış, lambaların söndüğü ara sokaklara giriyor. Gecedен üzerine kar yağıyor.

Ey siz üçünüz, siz ahmakça bir hezeyan içindesiniz, korkunç eylemler seline kapılmışsınız, gitmeyin, ey uzun nefret gecesinin çocukları, yanımda kalın. Çocukken sizi içimde yıkadım. Sizi dilimle yaladım, size tuz bahşettim ki çocuk yanaklarınızın tadı annelerinizin dudaklarına güzel gelsin. Burada kalın, içimde yıkanın, benim içimde o kadar çok ölü var ki; Pontus Rumları, Ermeniler, Türkler, Araplar, Romalılar, İskitler, Makronlar, Kolhlar, Karduklar, Gürcüler, Abhazlar. Onların yüzlerine bakın. Dudakları hâlâ köylerinin adını mırıldanıyor. Dinleyin. Dinleyin.

Asofoliza, Balaban, Ancibranos, Zenozena, Istavri, Muskari-sufla, Magiiftiriyali, Holomakidanoz, Köseli.

Dinleyin, dinleyin, bir tanesi meyvenin adını Pontus Rum dilinde söylüyor. Milo; siz ona elma diyorsunuz. Stafil; siz ona üzüm diyorsunuz. Hamucera; siz ona çilek diyorsunuz.

Korpakoris – Ey mel'unlar.

Kursemenos – Ey zavallılar.

Sehlukas – Ey aptallar.

Burada kalın, Pontus ölülerinin yüzlerine bakın; ölülerin çocukları olun, cinayetin değil. O belas, o belas, ah felaket! Burada kalın, ey Korpakoris – ey mel'unlar.

Olmadı Karadeniz, olmadı, üç adam yollarına devam ettiler, onları durduramadın. Yarın İstanbul'un bir sokağında Hırant Dink'i öldürecek olanın sırtında nefret yüklü bir çuval var; yarın ölüyü o çanta sokacak ama Hırant'ın kanatları sığmayacak. La-

netin çocukları; deniz yükseliyor. Ah, Karadeniz, Karadeniz, ya-
rın suyun daha da kara olacak. Ezelden beridir yazdığın kara şi-
irler, senin içindeki her ölü bir kelime. Şimdi bir ölü daha geliyor;
bir kelime daha. Yurdu bilinmeyen bir yıldız yukarıdan senin
içine düşecek. Mavri Thalasa; Pontus Rumların sana böyle der-
lerdi. Ah, Mavri Thalasa, her gece sabaha karşı, Pontus ölülerin
içinde kanat çırtıklarında kendi kendine soruyor musun, uzun
zamandır şu soruyu soruyor musun: Ey şimdi kıyıda yaşayan
Türkler, Pontus Rumlarınız, Ermenileriniz olmayınca kanınız
şimdi daha mı temiz oldu, kanınız şimdi daha mı temiz oldu?

Mavri Thalasa, şu anda Berlin'de bir taksideyim; kucağında
açık bir gazete, öldürülen Hırant Dink gazetede, yüzü kaldırım-
da. Bu akşam insanlar Hırant Dink için Kottbusser Tor'da topla-
nacaktı. Aylardan ocak, Mavri Thalasa, hava soğuk. Geçen yıl
evsiz bir Alman adam ocak soğuşunda, Hırant Dink için topla-
nacağımız meydanın tam karşısında donarak öldü. Evsiz Alman
adamın kanatları da ölümler çuvalına sığmamış olmalı. Sen şöyle
derdin Mavri Thalasa:

*Dirim kısa ölüm uzundur cehennette herhal abiler.**

Mavri Thalasa, bindiğim taksinin şoförü Türk, ikimiz Hırant'ın
öldürülmesini konuşurken bir an durdu, bana doğru döndü –
solgun yüzlü bir adam– ve şöyle dedi: "Gazetede ki fotoğrafını
görünce ağladım bacım. Ayakkabısının altındaki deliği görüp
ağladım. Düşmüş yere, kalmış oracıkta." Sonra arabayı sürmeye
devam etti ve aynadan bana bakarak, "Hırant Dink öleceğini ön-
ceden bilmiş. Birkaç gün önce, kendini bir güvercinin ruh tedir-
ginliği içinde gördüğünü yazmış. Aynen böyle yazmış. Fakat bu
ülkede insanların güvercinlere dokunmayacaklarına inandığını
da eklemiş. O sadece Ermenilerle Türkler arasında barış istiyor-
du. İçinde yaşadığımız kaynayan cehennemi cennete çevirmek
istediğini söylüyormuş. Onu Türklüğe hakaretten mahkemeye çı-
kardıklarında, 'Türkiye'de demokrasi için mücadele eden ve bizi
destekleyen, tanıdığımız ve tanımadığımız binlerce insana saygı-
mızdan ötürü Türkiye'de yaşamaya devam etmek istiyoruz,' de-

* Ece Ayhan, "Mor Külhani".

miş.” Taksi şoförü yine bir an için durdu, gözlerimin içine baktı ve devam etti: “Böyle bir adamı linç ediyor ve Türklüğe hakaret ettiğini söylüyorlar. Katil Karadenizli olduğu için utanıyorum. Ben de Karadenizliyim. Hırant Dink ne yaptı ona? Bu faşist Karadenizli olamaz. Biz faşist değiliz. Ben çocukluğumdan beri solcuyum. Karadenizli insanlar solcudurlar. Ecevit de Karadeniz çocuğuydu. Solcuların ve demokratların umudu oldu.” Cevap verdim: “Biliyorum, yetmişli yıllarda bile solcu bir belediye başkanı seçtiniz. Bu, Türkiye tarihinde bir ilkti.” Şoför: “Karadeniz’de bir sürü maden ocağı işçisi öldü. Her seferinde 30, 40 tabut. Bütün bu insanlar solcuydu. Hırant Dink’in katilinin Karadenizli olması beni çıldırtıyor. Faşist. Önce öldürüyor, sonra etrafı Türk bayraklarıyla çevrili, kameralara gülüyor. Hırant Dink bizim kardeşimizdi. Habil ile Kabil gibi. Bir de böyle yaparak Türklüğü kurtardığını sanıyor. O zaman ben Türk değilim. Katil bir de bayrakların arasında gülüyor. O zaman Türklüğü korumak için kilometrelerce uzunlukta, tek bir bayrağın bütün Türkiye’nin üzerine gersinler. Türklük uğruna gökyüzünü tek bir bayrakla kaplasınlar. Altında da pislik içinde eşinsinler.” Cevap verdim: “Bayraklar beni çocukluğumdan beri korkutur. Hangisi olursa olsun, her bayrak içimi burkar. Kimbilir şimdi İstanbul’daki Ermeniler ve Rumlar ne kadar korkuyorlardır...” Taksi şoförü: “Onları korumamız lazım. Onlar bizim demokrasimizin güvencesi. Neyse ki şehirlerde yüzbinlerce Türk Hırant Din için sokaklarda ve ‘Hepimiz Hırant Dink’iz’, ‘Hepimiz Ermeniyiz’ diye bağırıyorlar. Ermenilerimizi ve Rumlarımızı koruyamazsak, Türkiye, Avrupa Birliği’ne nasıl girecek?” Şöyle dedim: “Bir Avrupa hayal et. İspanya 500 yıl önce Yahudilerini ve Araplarını ülkeden atmasaydı, Almanların hâlâ Yahudileri olsaydı, Türklerin bütün Ermenileri ve bütün Rumları hâlâ Türkiye’de olsaydı... Böyle bir Avrupa hayal et. Eskiden böyle bir Avrupa vardı. Ah, insanların yürekleri kötü ve pislik dolu.” Şoför: “Biliyor musun bacım, benim Karadeniz’deki şehrimde yaşlı Türkler birbirleriyle hâlâ Rumca konuşuyorlar. Rumca ve Türkçe kelimeleri birbirine karıştırıp böyle bir dil yaratmışlar. Benim ilk süt dişim düştüğünde dişi dama fırlatıp ninemin bana öğrettiği şu Rumca sihirli sözleri söylemiştim:

*Na urano dome dont
Asi kata aspritera
Aso Skili kayımetero.*

[Al bunu Allah'ım, bana yeni bir diş ver
Kedininkinden beyaz
Köpeğinkinden kuvvetli.]

Şöyle dedim: "Daha önce birçok kez Selanik'e gittim; orada, vaktiyle Karadeniz'i terk etmek zorunda kalmış bir sürü Pontus Rumu yaşar. Orada da yaşlı Pontus Rumları Türkçe-Rumca karışık konuşurlar. Selanik'teki kızlar aynı Karadeniz'deki Türk kızlarına benzerler. Çıkık elmacık kemikleri, birbirinden uzak, büyük gözler... Selanik'te birkaç gün boyunca aynı restoranda yemek yiyordum. Restoranın yaşlı sahibi karısıyla, içine bir sürü Türkçe kelime karışmış bir Rumca konuşuyordu. Oğluna, Karadeniz'den mi geldiler diye sordum. 'Evet,' dedi. Ağlamaya başladım ve 'Biz sizi, Pontus Rumlarını kaybettik,' dedim. Sırtımı okşadı ve 'Ağlama ağlama, Selanik de güzel,' dedi. Selanik'te pazara giderdim, pazardaki bir sürü satıcı da Türkçe-Rumca karışık bir dil konuşurlardı. Hepsi Pontus Rumlarının çocuklarıydı. Yaşlı bir adam haşlanmış mısır satıyordu, bir anda Türkçe bağırdım: 'Aaaa, mısır!' Mısırcı hemen Türkçe bir kelime oyunu yaptı: 'Gel kıcımı ısır.' Sordum: 'Karadenizli misiniz?' 'Evet,' dedi, 'Mavri Thalasalıyım.'" Taksi şoförü, "Karadeniz'de bir komşumuz vardı," dedi, "çok yaşlı bir kadın. Vaktiyle, çocukken, Rum komşularının gemilerle Yunanistan'a götürülüşlerine tanık olmuş. Bu yaşlı kadın, 'Onlar gidince kiliseye girdim. Arkadaşlarımı orada bulacağımı düşünüyordum. Gemilerle gitmişlerdi ama ben kiliseye girdiğimde orada olacaklardı. Kilise bomboştu; sadece başı sallanan bir güvercin vardı, herhalde martılar onu boğmuştu. Martılar kiliseye girip çıkarlardı. Kapı açıktı. Kilise kapısına yalnız bir koyun bağlıydı. Gidenlerin köpekleri Rum mezarlığında şaşkın şaşkın dolanırlardı. Terk edilmiş evlerle mezarlık arasında mekik dokurlardı. Gidenlerin evlerindeki duvar saatleri birden sessizliğe gömülmüştü. Kesilen hayvanların derilerindeki tüy demetleri günlerce denize uçtu.' Yaşlı kadın sık sık Rumca dizeler mırıldanırdı:

*Sin Panayiya so Potam
Ehasam tin kiliditsa'm
Mana'm ame rayepso.*

[Marias Ana Deresi'nin kenarında
Bıçağımı kaybettim.
Git ara anne.]

Biz çocuklar evinin önünde oynarken yaşlı kadın sık sık kapısının önüne oturur, birden ayağa kalkar ve bu cümleleri söylerdi. Sonra tekrar kapısının önüne otururdu."

"Biliyor musun," dedim, "babaannem aynı o yaşlı kadın gibiydi. O da oturduğu koltuktan birden kalkar ve bağırmaya başlardı: 'Abooo, aboooo, abooo, o Ermeni gelinleri kendilerini köprülerden nasıl attılar!' Bu âdeta sisin içinden doğan cümleleri birkaç kez tekrarlardı. Sonra tekrar yerine otururdu. Babaannem Kapadokyalıydı; orada da bir sürü Ermeni yaşarmış. Genç kızken bütün bunlara tanıklık etmiş olmalı." Taksi şoförü, "Hatırlıyor musun bacım, Türkiye'de deprem olduğunda bize yardım etmek için Yunanistan'dan bir sürü Yunanlı gelmişti. Hepsi kan vermek istiyordu. O zamanki Türk bakanlardan biri, şimdi adını unuttum, kanımız temiz kalsın diye bu isteği reddetti. Bak Hırant Dink öldü. Kanımız daha mı temiz oldu?"

Duyuyor musun Mavri Thalasa, oğullarından biri, kanımız şimdi daha mı temiz oldu, diye soruyor. Biliyor musun Mavri Thalasa, Hırant Dink'in karısı Rakel de aynı soruyu soruyor. Sokakta ölü olarak yatan kocasına gelmiş. "Kocamı görmeye geldim!" diye bağırıyor. Bu ülkede çocuktan katil yaratıyorlar. Devletimiz çok temizdi. Şimdi daha da temiz oldu. Kanınız şimdi daha mı temiz oldu?

Kanınız şimdi daha mı temiz oldu?
Kanınız şimdi daha mı temiz oldu?
Kanınız şimdi daha mı temiz oldu?
Kanınız şimdi daha mı temiz oldu?
Kanınız şimdi daha mı temiz oldu?
Kanınız şimdi daha mı temiz oldu?

Kanınız şimdi daha mı temiz oldu?
Kanınız şimdi daha mı temiz oldu?
Kanınız şimdi daha mı temiz oldu?
Kanınız şimdi daha mı temiz oldu?
Kanınız şimdi daha mı temiz oldu?

Ah, Mavri Thalasa, benim acı suyum. Rakel'i görseydin,
şöyle derdin:

*Göğsünde ağır bir kelebek, içinde kırık çekmeceler.**

Kottbusser Tor'da taksi şoförü, "Taksiyi park edip ben de Hı-
rant Dink'e geleyim," dedi.

Ah, Mavri Thalasa, sen de Berlin'deki Kottbusser Tor'a gel,
kalabalığa karış, Hekube gibi Hırant'a seslen:

Geceleri rüyama gireni tanıyorum

Yanımdan öylesine geçip gitmezdi

O siyah kanatlıda seni görürdüm

Senin, oğlum, artık gökyüzünün ışığında nefes almadığını.

Ah, Mavri Thalasa, sen ve Hırant birbirinize benziyorsunuz. İçi-
nizde öyle çok mezarsız ölü var ki, öyle çok yas var ki, deniz
yükseldikçe yükseliyor. Bak, Hırant senin çocuğun. Bu çocuk kı-
rık kalemıyla gerçeği arıyordu; göz bebeğinde korkuyu kesmek
isteyen bir makas. Şimdi insanlar Kottbusser Tor'da duruyorlar;
yakalarında Hırant'ın resmi. Bu fotoğrafta, ilkbahara rengini
vermek istermiş gibi görünüyor. Rüyalar, bedenini üç kez sarmış.
Bir namlu, bu kadar çok hayalde yaşayan bir oğlanın rüyalarını
nasıl elinden alır? Fakat ocakta onu her gece kötü duygulardan
örülmüş bir rüya ziyaret etti: Adamlar, adamların elinde paket-
lenmiş, katlanmış şehirler, paketlenmiş, katlanmış insanlar, gen-
cecik çocuklar, o kadar genç ki tıpkı yeni doğmuş bir hayvan,
kulaklarında sinek vızıltıları, etrafında hüznün taşıyan gemiler.
Kapılar, kapılar, kapılar. Genç bir kadın, iskelete dönmüş oğlu-
nun önünde duruyor. Kapalı pencereler. Bulutlar denizin üstünü
kaphıyor. Sahilde birkaç gölge. Öldüğüne bakma Mavri Thalasa;
onun elleri, onun gözleri, onun gölgesi vardı.

* Ece Ayhan, "Bakışsız Bir Kedi Kara".

Taksi şoförü geldi ve mantolarına sarınarak sessizce Hırant için toplanmış olan insanların arasına karıştı. Çimenliğin tam karşısında, geçen yıl evsiz Alman adamın donarak öldüğü yuvarlak kavşağın tam ortasındaydık. Kavşaktaki arabaların farları bir an için yüzümüze ışık veriyor ve Hırant'ın fotoğraflarını aydınlatıyordu. Muhtemelen arabalar geçen yıl da kavşağın ortasındaki çimenlikte uyuyan evsiz Alman adamı bir an için ışıklarıyla aydınlatmışlardı. Yavaş yavaş donan yüzü ve donan bedenine tekrar tekrar ışık vurmuştu. Yalnızlık, donan parmaklarıyla henüz çizilmemiş bir bahçede çello çalmıştı. Tek dinleyiciler arabalardı. Arabalarda Berlin aksanı gidiyordu. Kör. Bir evsiz, düşünceleri kapkara, şapkasız, orada yatıyordu. Ah, onun varlığı kendini diri diri gömüyordu. Bir umuma açık tuvalette bile değil. Çimenlikteki bir kavşağın ortasında, farların ışığı altında donarak öldüğü yerde. Bu adamı tanırdım. Akşamları sebze tezgâhlarıyla metro istasyonunun önündeki yaya kaldırımında duran Türk sebze-meyvecilere yardım ederdi. Boş kasaları taşır, onları meyve tezgâhlarının arkasında üst üste dizer, kendi kendine yüksek sesle konuşur ama belli ki dinleyici isterdi. Düşüncelerinin tam ortasında durur, ateş yutanların benzini gökyüzüne doğru püskürterek bir alev yolu oluşturmaları gibi kelimelerini püskürtürdü. Benim Karadeniz'im, Mavri Thalasa'm, sen bu iki ölüyü, Hırant'ı ve evsiz Alman adamı sırtına alıp kara yatağına taşı, orada ölüle-rinin yanına koy ve üstlerini yosunlarla örterken şöyle de:

*Denize atılmış şiirdir bence
Yurtsayan, yurdu bilinmeyen bir yıldız*

*Şiirin deniz kıyısındaki sesine bırakılmış ölümdür
Yanacak sarayların kestiği bir, yarım ay.**

* Ece Ayhan, "Şiirin Deniz Kıyısındaki Sesi".

Gölgeden Çıkan Canlı

*Türk yazar Emine Sevgi Özdamar,
İngiliz yazar ve denemeci John Berger'in 80. doğum gününü kutluyor.*

Sevgili John,
Bir insan İstanbul'a geldiğinde saçları denizden dalgalanır. İstanbul'da deniz mi şehri kollarında tutar, şehir mi denizi, bilinmez. Bir keresinde Berlin'den İstanbul'a geldim, saçlarım denizden dalgalandı, sonra ağabeyimin evinin bahçe kapısını açtım ve içeri girdim. Arka tarafta, çam ağacının altında ağabeyimle oğlu sandalyelere oturmuş, kitap okuyorlardı. İkisinin de yüzünde yoğun, derin bir dikkat vardı. Mutluydular. Okudukları kitaplar onları mutlu ediyordu. Ne okuyorsunuz? "John Berger; *Resimlerin Yaşamı ya da Görme Sanatı*" dedi yeğenim. "Ve *Yüzlerimiz, Kalbim, Fotoğraflar Kadar Kısa Ömürlü*" dedi ağabeyim. Gülümsedim ve yeğenimin arkasına geçerek kitaba baktım. "Fakat bir yabancı hayvanat bahçesinin hiçbir yerinde bir hayvanın bakışıyla karşılaşamaz. Hayvanın bakışı en fazla onun üzerinden geçer ve bir başkasına yönelir. Hayvanlar göz ucuyla bakarlar. Uzaklara bakarken bakışları kördür. Her şeyi mekanik bir biçimde arayıp tararlar. Karşılaşmalara karşı başışıklıkları vardır, çünkü artık hiçbir şey onların dikkat odağında yer alamaz. Bu onların sürülüşünün son sonucudur. Hayvanla insan arasındaki o bakış –ki belki de insan toplumunun gelişiminde temel bir rol oynamıştır ve neticede bir yüzyıldan kısa bir süre öncesine kadar bütün insanlar onunla yaşamışlardır– yok olup gitmiştir. Hayvanat bahçesini ziyaret eden kişi tek tek hayvanlara baksa bile, eğer oraya biriyle birlikte gelmemişse daima yalnızdır.

Kitle içindeki insan da sonunda izole olan bir türe aittir. Kapitalist kültür, sembolü hayvanat bahçeleri sayılabilecek olan bu tarihî kaybı telafi edemez.”

On altı yaşındaki yeğenime sordum: Bu yazarı neden seviyorsun?

“Bilmem. Beni elimden tutup ölümlerine götürüyor ve onlar birdenbire canlanıyorlar. Önümde bir görme ufku açılıyor. Görme var, hep görme var; görmenin sonu yok. Gittikçe derinleşen görmenin sonu yok. Onu okurken kafamı kaldırıp yukarı bakıyorum ve gördüklerim bana bir şeyler söylüyor. Nesneler konuşuyor, ışık konuşuyor. Sanki güzel bir resim yapıyormuşum gibi hissediyorum. Sonra da özleme kapılıyorum.”

Ağabeyim, “Berger ölümden bahsediyor,” dedi. “Ama ölümden bahsederken yaşamdan da bahsediyor. Dünyaya bakarken bazen bir şeyler seziyorum ama göremiyorum; henüz değil. John Berger’in net bakışı bana yardımcı oluyor ve gölgede kalan duyguları birdenbire canlı varlıklarmış gibi görebiliyorum.”

Ağabeyim ve yeğenim sandalyelerinde oturmaya devam ettiler, John’un kitaplarının üzerine eğildiler ve onların üzerine eğilen çam ağacı, gölgesini ikisinin ve John’un üzerine düşürdü, sanki o da onlarla birlikte okuyordu; sonra hepsi birden yavaş yavaş karanlıkta kayboldular.

John Berger ilk kez 1974’te Türkçeye çevrildi. Türkiye’deki okurları özellikle onun denemelerini severler: *Sanat ve Devrim*, *Karşılaşmalar ve Vedalar*, *Picasso’nun Başarısı ve Başarısızlığı*. İstanbul’a geleceği zaman, bu haber bir gökkuşağı gibi gökyüzündeydi. Ve eminim ki denizden gelen nemle John’un saçları dalgalanmıştı. Okurlarından birine onu neden sevdiği sorulduğunda, okur şöyle cevap veriyor: “Arayan bakışı” ya da “Güçsüzlere duyduğu yakınlık” ya da “Ölümlerle yaşamın birbiriyle konuştuğu temaları”. Ağabeyim şöyle derdi: “İnsanları koroların içinden alıp soliste dönüştürüyor, onların yalnızlığını ve değerini gösteriyor.” John Berger İstanbul’u birçok ziyaretinde, Türkçe dışında bir dil bilmeyen yazar Latife Tekin’le saatlerce çizimler üzerine sohbet ederdi.

Benim John Berger’le dostluğum bir fotoğrafla başladı. Portremi görüp bana yazdığı bir mektupta, kitaplarımdan birini oku-

mak istediğini söylüyordu. Sonraları Londra ve Berlin’de birlikte okuma günlerimiz oldu ve ona sordum: John, kitapların başka dillere çevrildiğinde, hangi ülkelerde yayımlanmaları seni daha çok sevindiriyor? Cevap verdi: “Türkiye, İspanya, Almanya. Bunlar, bu üç ülke birbirinden çok farklı. Türkiye’de insan kendiliğinden, mizah anlayışı dışında hiçbir şeye ihtiyaç duymadan eğlenebiliyor. İspanya siyah renk gibi; çok güçlü, karanlık, yoğun. Almanya ise, sen olduğun için. Sen, Berlin’de yaşıyorsun, kendi Berlin’in var; senin gördüğün Berlin. Üç ülkenin de seninle, sana olan sevgimle bir bağlantısı var. Seninle ikimiz mizah anlayışından başka hiçbir şeye ihtiyaç duymadan eğlenebiliyoruz. Mizah anlayışı olan insanlar acıya da çok yakındırlar. Bir hikâyenin son cümlesi daima bir hikâyenin ilk cümlesidir. Biz gezginiz; ikimiz de sonu olmayan bir rayda koşuyoruz. Sen erkekleri anlıyorsun. Ama bir kadın gibi değil, başka bir erkek gibi anlıyorsun. Sanırım ben de kadınları bir erkek gibi değil, başka bir kadın gibi anlıyorum.”

John, şimdi senin doğum günün kutlamak için gereken kelimeleri bulmalıyım:

John, kasım çocuğu.

Bir trendeyim. Dışarıda kasımın ilk gecesi. Gökyüzü pembe, petrol rengi. Bulutlar benimle tatlı seslerle konuşuyorlar. John, manzarada yüzün var. Sen bir kasım gecesi doğdun. Körün gözlerini iyileştirebilecek bir kuş tüyü. Gözlerini ekmek gibi başkalarıyla paylaşan bir görme tanrısı. Senin kalbin, içinde birçoklarının kendilerine yer buldukları ve yeni biri geldiğinde herkesin açılıp yer verdiği bir kalp.

Gözlerini görmek için kitaplarını okuyorum.

Bir keresinde sana bir fotoğraf göstermiştim; ağabeyim beş yaşında, ben üç yaşında, fotoğrafçının karşısındaydık. Arkamızda annemizle babamız duruyordu. Fotoğrafa bakıp şöyle dedin: “Bak Sevgi, annenle baban, ağabeyinle senin çocuklarınız gibi duruyorlar, siz de onların annesiyle babası.” John, sen bu fotoğrafın hikâyesini gördün. Annemle babam öksüz ve yetim çocuklardı, onlar bizimle ısındılar, üstlerine bizi örttüler.

John, can I put my head on your shoulder?¹

Senin Sevgi’n

1 “John, başımı omzuna yaslayabilir miyim?” (ç.n.)

Kuşların Şehri Berlin

Berlin'i ilk kez 35 yıl önce gördüm. Şehir bir sahne görüntüsündeydi. Fakat yönetmen yoktu; o anda hangi oyunun sahnelendiği bilinmiyordu. İnsanlar Berlin'in sınırlı alanını, canlı bir şehir olarak sahneleyecek bir yönetmeni bekler gibiydiler.

Berlin o zamanlar yorgundu. Kimi zaman dişsiz bir ağzı andırırdı. İçinde hafıza boşlukları vardı. Belki de kafası gitmişti. Başsız bir beden sağa sola koşuyor, çoğunlukla da olduğu yerde kalakalıyordu. Eller hâlâ evlerin duvarlarını yoklaya yoklaya kurşun deliklerini bulabiliyordu. O zamanlar, yaşayan bir şehir yerine sürekli bir şehrin geçmişinin fotoğraflarını görüyor ve bu görüntülerin arasından kayarak o zamana gidiyordum: Rosa Luxemburg'u attıkları kanal donarak bir fotoğraf karesine dönüşmüştü ve karanlık sulardan oluşan bir anıt mezara benziyordu. Bir Arnavut kaldırımı, bir parça körili sosis. Aralarında ot biten ölü tren rayları. Ev tabelası: Çocukların avluda ve merdiven boşluğunda oynamaları yasaktır, tüm kiracılara duyurulur. Sokak tabelası: Dikkat, Amerikan bölgesinden çıkıyorsunuz. Doğu Berlin'deki Yahudi mezarlığının kapalı kapısı. Kırklı yılların müziklerini çalan bir lokal; yaşlı kadınlar, yaşlı kadınlarla dans ediyorlar. Karla kaplı, küçük bir bostan, evin duvarına dayalı donmuş bir kürek. Yaşlı bir adamın, arkasında biri dururken ürken ensesi. Bir bar masasının üzerinde bir tabak bezelye çorbası. Fayans kaplı duvarların önünde, neon lambaların altında sigara içen fabrika işçileri. Savaşta hasar gören Anhalter Bahnhof Tren İstasyonu'nun önünde boş bir telefon kulübesi.

Bu fotoğraflar bazen bir an için hareket ederdi: Bir adam laternasıyla bir avluya girer, "Çocukların avluda ve merdiven boşluğunda oynamaları yasaktır, tüm kiracılara duyurulur" tabelasının altında durur ve eski şarkılar çalardı; birkaç pencere açılır, eller aşağıya birer beşlik atar, adam bu bozuk paraları toplar, sonra da çekip giderdi; ve avluyla tabela tekrar donarak bir fotoğraf karesine dönüşürdü. Rosa Luxemburg'u attıkları kanala bazen bir ağaçtan bir yaprak düşer, suyun üzerinde şöyle bir döner, ardından kanal tekrar donarak bir fotoğraf karesine dönüşürdü.

Yönetmen Godard, *Almanya, Sıfır Yılı* filmini izledikten sonra, "Berlin, Drakula'nın türbesi!" demişti. O zamanlar Berlin sokaklarında çok boşluk vardı. Burada bir ev duruyordu, yanında sadece gecenin oturduğu bir delik, sonra yine bir ev, içinde büyüyen ağaç dışarı taşmış. Soğuk gecelerde rüzgâr yalnız kalmış gazete kâğıtlarını önüne katar, bu deliklere sürüklerdi ve birdenbire bu enkazlardan açık renk gazete kâğıtları havalanır, birbirine çarpar, hışırdar, birlikte uçuşmaya devam eder ve bu şehrin ruhlarıymış gibi görünürdü. Bütün bu ruhlar nereye giderlerdi? Nerede toplanırlardı? O zamanlar Berlin'de dirilerle ölümler birbiriyle kıyaslansa, ölümler çoğunluk mu olurdu? Ortalıkta çok az erkek vardı. Bazı erkekler sokaklarda el protezleriyle dolaşır, siyah deri eldiven içindeki takma elleri hareket-siz olurdu. O yüzden takma eller de bana donup bir fotoğraf karesine dönüşmüş gibi gelirdi. Bazen yaşlı bir adam bisiklete binerdi ve bu görüntü de donarak yüksek pozlanmış, bulanık bir fotoğrafa dönüşürdü. Işıktan bir insan, ışıktan bir bisiklet; insan ona dokunamıyor, onun arkasından seslenemiyor, onunla karşılıklı gülümseyemiyor.

O zamanlar Berlin'in parklarında neredeyse sadece kadınlar görülürdü; yaşlı, genellikle de küçük köpekleri olan kadınlar. Bu yaşlı kadınlardan biri bazen bir elmayı ısırır ve ağır ağır çiğner, sanki elma en iyi arkadaşımıymış ve o sırada ona bir şey anlatıyormuş gibi kendi çiğneyişini dinlerdi. Bu kadınlar banklarda hiç kımıldamadan oturdukları için onlar da fotoğraf gibi görünürlerdi. Bütün bu yaşlı kadınlar akşamları, geceleri ne yaparlardı? Sabahları kafalarında, dudaklarında hangi isimlerle uyanırlar-

dı? Hepsinin de bir yarısı kullanılmayan büyük, çift kişilik yatakları mı vardı? O zaman çarşafaları yıkarken de sadece yarısını mı yıkarlardı? Sokaktan görünen ışıklar, evlerin pencereleri, o evlerin içinde yaşayan insanlar hakkında pek bir şey söylemezdi. Pencereler de fotoğrafa dönüşmüştü. Ve evler, içlerinde kanlı canlı insanlardan çok çerçeveli fotoğraflar oturuyormuş gibi görünürdü. Bir keresinde böyle donup fotoğraf karesine dönüşmüş bir evin içine girmiştim. Bir gece, fırtına geceyi önüne katıp sürüklerken gece de bizi ve yaşlı bir adamı bir evin duvarının kenarına sürüklemişti. Adam duvardaki kurşun deliklerine tutunmaya çalıştı. Önünü iliklemediği mantosu, arkasında bir kanat gibi uçuyor ve havalanıyordu. Adam bir ağaçtan ötekine gidiyor, ağaçlara sarılıyor ve mantosu yine havalanarak onu bir sonraki ağaca itiyordu. Son ağaçtan sonra yere düştü. Karların ortasında oturup kalmıştı; yüzündeki gözlük karların içine düşmüş ve rüzgâr onu adamdan uzağa sürüklemişti. Buzlanmış olan gözlüğü tekrar yüzüne yerleştirdik. Onunla evine kadar gittik, ışığı açtık; işte ilk kez o zaman Berlin'de bir apartman dairesinin içini gördüm. Büyük bir yatak, yerler halı kaplı, bir koltuk, bir masa; yatakla ev kapısı arasında duran bir masanın üzerindeki tabakta yorgun bisküviler vardı. Belki de yaşlı adam her mantosunu giyişte tabaktan bir bisküvi alıyor ve merdivenden inerken yiyordu. Bisküvi tabağının yanında, içine yağ ve çay artıkları yapışmış bir tava duruyordu. Muhtemelen yaşlı adam yağlı tavada çay yapmıştı. Lavaboya su damlıyordu, elektrik kabloları bazı yerlerde açıktaydı ve ampullere yapışmış bir sürü böcek ölüsü vardı. Ampullerin kirli ışığı odayı aydınlatmıyor, sadece böcek ölülerini hafif ışıklandırıyordu. Dışarıda fırtınada, bir inşaattaki işçilerin doğru dürüst tutturmadıkları bir naylon tente uçuşuyordu. Yaşlı adamın gözlüğündeki buzlar yavaş yavaş erimişti; gözlük adamın gözlerini üç kat küçük gösteriyordu. Yaşlı adamın mantosuyla oturduğu yağlı koltuğun kolu çok eskidi; kumaşı zaman içinde incelmışti. Muhtemelen yaşlı adam sürekli bu koltukta oturup yatağına, yataktayken de koltuğa bakıyordu. Evden çıkarken yatağı ve koltuğu geride bırakıyor, geri gelip elektrik düğmesini çevirdiğinde koltukla yatağın orada durduğunu görüyordu. Koltuk, ampuller, yağlı koltuğun kolu, lavabo, açık

elektrik kabloları, buzlanmış gözlük, yağlı tava; bütün bunlar donarak fotoğraf karelerine dönüşmüş gibi görünüyordu.

Bazen güneş Berlin'i biraz daha canlı bir şehir gibi gösterirdi. Güneş çıkar çıkmaz insanlar hemen dışarı fırlar, atletleriyle Wann Gölü kenarında, ölgün güneş ışınlarının altında toplanırlardı. Bazıları güneşe daha yakın olmak için ellerini kalçalarına dayayarak ayakta dururlardı. Güneş sokağın sol tarafına vurduğunda hepsi sol tarafta yürürdü. Bir sürü yaşlı kadın köpeğiyle sokağa çıkar ve uzun zamandır kapalı duran bir dolaptan çıkmış gibi görünürdü. Erkekler ve kadınlar dondurma yer ve dondurmaları ağızla birbirlerini öper, sonra yemeye devam ederlerdi. Yaşlı bir adam, açık bir mezardan çıkmışçasına ağaçların altında şortla koşardı. Güneş battığında tekrar mezarına dönecekti. Müstakil evlerin koyu renk ana kapılarından insanlar çıkar, âdeta geciktikleri için özür dilemek istercesine hemen güneşe bakarlardı. Berlin'deki Almanlar güneşin altında atletle dolaşırlarken göçmenler; Yunanlılar, İtalyanlar, İspanyollar, Yugoslavlar, Türkler ceketlerini ve mantolarını üstlerinden çıkarmazlardı. Onlar bu güçsüz güneşi pek ciddiye almazlardı. O zamanlar bütün göçmenler yalnızca bir yıllığına Batı Berlin'e gelmişlerdi ve çalıştıkları fabrikayla anlaşmaları bir yıl sonra bittiğinde hemen hepsi ülkelerine geri dönmek isterlerdi. Sanki hepsi kendi ülkelerinde, tren garlarında ya da havaalanlarında yakınlarıyla vedalaşırken, "Bir yıl sonra döneceğim. Sadece bir yıl; çabucak geçer. Önümüzdeki ilkbahar yine buradayım," demişlerdi. Önce otobüslerle, sonra trenlere, sonra da uçaklara binip Berlin'e gelmişlerdi. Bir yıl sonra ise yine trenlere ve otobüslere binip geldikleri yere dönmek istiyorlardı. Berlin'e geldikleri bu bir yıldan, sanki hayatlarına dâhil değilmiş gibi söz ediyorlardı. Belki de o yüzden Berlin o zamanlar ikiye değil, üçe bölünmüş gibi görünüyordu. Batı Berlin, Doğu Berlin, göçmen Berlin'i. Göçmenler, uzun bir yolculuğun ortasında kısa süreliğine Berlin ağaçlarına konan ve sonra uçmaya devam edecek olan kuşlardı. Bu kuşlar Berlin'e yukarıdan bakıyor, insanların dilini anlamıyorlardı; insanlar da onların kuş dilini anlamıyordu. Kuşlar her gün geldikleri yere geri dönme düşüncesiyle uyuyup uyandıkları için, Berlin'in dilini öğrenmeyi düşünmüyorlardı; Berlin'deki insanlar da onların

kuş dilini öğrenmiyorlardı çünkü bunlar misafir kuşlardı. O zamanlar kuşların öğrendikleri ilk kelime "çevirmen"di. Bu, yabancı kuşların ağızında deforme olan ilk kelimeydi. "Nerede var çevirgen?" "Nerede var çevirmeci?" Kuşlar, Berlin'de ilk vardıkları ve bir gün –bir yıl sonra– Berlin'den ayrılacakları yer olan Zoo tren garında buluşurlardı. Orada kuşlar gruplar halinde durur, nefes alıp veren trenler arasında yüksek sesle kendi kuşdillerini konuşurlardı. Yunanlı, İtalyan, Yugoslav, İspanyol, Türk kuşlar Berlin sokaklarında dolaşır ve yüksek sesle kendi dillerini konuşurlardı; sanki kelimelerinin peşinden giderlerdi, sanki yüksek sesle konuştukları dilleri onlara bilmedikleri bir ormanda yolu gösterirdi. Berlin'de sokakta karşıdan karşıya geçiyorlarsa, başka bir sokağa sapmak için değil, yüksek sesli kelimeleri havada onların önünde ilerlediği içindi. Böylece kelimelerini takip eder ve bu kelimeleri anlamayan insanlara, eşekleri ya da hindileriyle başka bir ülkenin içinden geçiyormuş gibi görünürlerdi. Ağaçlardaki göçmen kuşlar, hâlâ fotoğrafların içinde oturan aşağıdaki insanlara kısa bir süre önce kendilerinin yaşadığı yoksulluğu hatırlatırdı. Yoksulluk bulaşıcı bir hastalık gibidir; kimse onu kapıp hasta olmak istemez.

Bir yıl, iki yıl, üç yıl geçti ama hiçbir kuş geri dönmedi. Geri dönmedikleri için de bu kuşlar Berlinlilerin donup fotoğraf karesine dönüşmüş hayatlarına karıştılar ve fotoğrafları canlandırdılar. Bazı fotoğraflar renklendi, bazıları yanlış anlamadan ötürü soldu, bazılarıysa yeni bir pırıltı kazandı. Kuşlar fotoğraflara yerleştiler. Daha sonraki fotoğraflarda, o fotoğraflarda bulunan kuşlar seçilebiliyordu. Fotoğraflar gülüyor, fotoğraflar küfrediyor, fotoğraflar tozlanıyordu. Kuşlar fotoğraflara yerleşeli beri geri dönme özlemini sürekli ileri itiyor, her itişte tüylerini kaybediyorlardı ve tatil için kısa süreliğine ülkelerine döndüklerinde Berlin hakkında masallar anlatıyor, çok geçmeden Türkiye'de de bazı duvarlara asılmaya başlanan fotoğraflar gösteriyorlardı. Doğup büyüdükları yerlerde anlattıklarını dinleyen insanlar onlara inanıyorlar, onlar da bu masalcı rolünden hoşlanıyorlardı. Kafka, genç bir adamın atla kendi köyünden çıkıp bir sonraki köye vardığında kahraman olacağını söylemişti. Kuşlar Berlin'de işçiydiler ama tatilde kendi memleketlerine kahraman olarak

gidiyorlardı. Godard, insanın aynı anda iki yerde birden bulunmak için kendi memleketini terk edip başka bir yere gitmesi gerektiğini söylemişti. Berlin'de iki Türk birbirleriyle Türkçe konuştuklarında bir Berlinli neredeyse her şeyi anlardı çünkü dil de aynı anda iki yerde birden bulunmaya başlamıştı: "Sen kranka mı çıktın?" "Hayır, doktor Krankschreiben yapmadı, Gesundheitschreiben yaptı." "Sen oğlanı Berufsschule'ye mi yolluyorsun?" "Yok, Arbeitsamt'a gidip geliyor." "Urlaub'a gidiyor musun?" "Kindergeld alırsak Schule'ler kapanınca."

Kuşlar ve dilleri aynı anda iki yerde birden yaşamaya başladıktan sonra kuşlar geri kalan tüylerini buza yatırdılar ve kendi memleketlerinin kokularını getirdiler; böylece koku da iki yerde birden yaşamaya başladı. Sokaklar pizza ve döner kebab kokuyordu. Sarımsak Berlin'de neredeyse başroldeydi. Berlinliler bu yıldızdan bahsediyorlardı. İtalyanlar perdesiz kafeler açıyorlar, bir zamanların kuşları sokaklara meyve ve sebzeleri yerleştiriyorlardı. Bir balkondan sokağın öbür tarafındaki bir balkona konuşmalar. Bir zamanların Türk kuşları, hayvanların İslami kurallara uygun kesildiği kasaplar açıyorlardı; çünkü bazı Türkler onlara, Berlinli kasapların koyunları, domuz kestikleri bıçakla kestiklerini anlatmışlardı. Birdenbire dükkânlarda "Burada, İslami kurallara göre kesilmiş kuzu eti bulunur" tabelaları ortaya çıkmaya başlamıştı. Berlin'in arka avlularında kurbanlık koyun kesildiği ya da Türkiye'den gelen insanların Berlin'de günaha girmemek için koyunlarını ya da minarelerini yanlarında getirdikleri söyleniyordu VE BERLİN, ÜZERİNDE BÜTÜN BUNLARIN YAPILMASINA İZİN VERDİ.

Daha 1966'da Berlinlilerle Türkler arasında ilk evlilikler gerçekleşti. Bir Türk kadın bir Berlinliye âşık oldu; kadın tek kelime Almanca, adamsa tek kelime Türkçe bilmiyordu. Adamın küçük bir teknesi vardı, geceleri çıplak olarak yan yana uzanıyorlardı, adam kadını okşuyor, öpüyor ama onunla yatmıyordu. Kadın birkaç kelime Almanca öğrendikten sonra sevgilisine sordu: "Sen neden sevmiyor beni?" Adam şöyle dedi: "Sen yoksa hasta mısın?" "Hasta mı?" Kadının cinsel organı, çoğu Müslüman kadıninki gibi, tıraşlıydı ve sevgilisi onun bir hastalığı olduğunu sanmıştı. Kadının öğrendiği birkaç kelime Almanca bu aşk

hikâyesini kurtarmıştı. BERLİN, İÇİNDE BU AŞK HİKÂYESİNİN YAŞANMASINA İZİN VERDİ.

Dil ve aşk bazı Berlinlileri göçmenlerle birbirine bağladı; tıpkı ölüm gibi. Göçmenler tatilde içi insan dolu eski arabalarla memleketlerine gidiyorlardı; yorgundular, özlem doluydular, araba kullanma konusunda tecrübeli değildiler ve her yıl bir sürü insan otobanlarda hayatını kaybediyordu. Bazı anneler ve çocukları kazadan sağ kurtuluyorlar, Berlin'e geri döndüklerinde ve annelerin işe gitmeleri gerektiğinde komşu dairede yaşayan kimi Berlinli büyükanneler bu Türk çocuklara bakıyorlardı; çocuklar da onlara "Nine" diyorlardı: "Seni seviyorum nine!" "Ben de seni!" Bir sürü yalnız Berlinli kadın, Yunanlı ayakkabıcıya gidiyor ve orada Yunanistan'ı yaşıyordu: Ayakkabıcı onlara şekerli kahve yapıyor, Retsina şarabı veriyor ve ayakkabı atölyesi Berlinli yaşlı kadınların tatil yerine dönüşüyordu. Bu kadınlardan biri, Gerda, her gün Kosta'ya gidiyor, ağlayarak saçlarını tarayamadığını ve yıkayamadığını söylüyordu. Kosta, kadınla birlikte onun üst kattaki evine çıktı, onun saçlarını yıkayıp taradı; bunu kadın ölene kadar yaptı. Bir keresinde bir Berlinli, kuyrukta kendi önünde duran ve kendisine yer vermeye kalkan bir Yugoslavyalı kadına, "Bu kadar boyun eğmeyin!" dedi. Sonra da dükkânın sahibine dönerek ekledi: "Haklarının bilincinde olsunlar istiyorum!" Berlinli entelektüeller, "Almanya koloni edinmekte geç kaldı. Ekonomik mucizemiz aracılığıyla kendi kolonilerimizi kurduk. Berlin'in Türk semti Kreuzberg, Türkiye'nin üçüncü büyük şehri!" diyorlardı. Çoğu koloni sahibi ülke, kendi kolonilerinde kendi dilini kabul ettirmişti. Mesela bir Afrikalı, Paris'e geldiğinde zaten Fransızca biliyor oluyordu ya da bir İstanbul'a göç eden bir Bulgar, Türkçe konuşabiliyordu. Fakat Berlinliler, kuşların gelmesiyle birlikte kendi dillerinden kopmak zorunda kaldılar. Kuşların içinden geçmek zorunda oldukları konuşma sürecini Berlinliler de onlarla birlikte yaşıyorlardı. Alman dilini kendi anadilinin mantığına göre, yabancı görüntüler halinde kırık dökük ve bir sürü hatayla konuşan her kuş Berlinlileri kendi dilleri konusunda tökezletiyordu. Mesela Berlinlilere bu kuşlardan biri yol sorduğunda, Berlinliler verdikleri cevapta kendi alman dillerini deforme ediyorlardı: "Sen

bana söylemek, genelev nerede!" "Sen gitmek belediyeeye kadar!" "Yok belediye, genelev." "Tamam, sen gitmek belediyeeye kadar, belediyenin arkasında genelev!" "Çok teşekkür!" "Çok rica!" BERLİN KENDİ SÖYLEDİKLERİNİ DUYDU VE GÜLDÜ.

Ben üçüncü kuşak kuş çocukları gördüm; onlar bugün mükemmel birer Berlinli. Fakat bir Berlinli yol sorduğunda, mükemmel dillerini bir kenara bırakıyor ve yolu, kırık dökük bir Almancayla tarif ediyorlar. Berlinlilerle kuşlar arasındaki ilk konuşma çabası olan yol tarifi, bir abideye dönüştü. Kuşlar da doksanlı yıllardan beri kendi dillerini deforme ediyorlardı ki Berlinliler Türk dükkânlarının tabelalarını okuyabilsinler. Mesela "Muş Ovası'nı" "Musch Ovası" ya da "Kuşadası'nı" "Kushadası" şekline yazıyorlardı. BERLİN TÜRKÇEYİ ANLAMAYA BAŞLADI.

Kuşlar Almancayı biraz daha iyi öğrendiklerinde, Berlinli arkadaşları Gila, Karl, Werner, Klaus, Horst ve Renate'yi ziyaret etmek için Berlin sokaklarını arşınlamaya başladılar. İnsan kendisini arkadaşlarına götüren ve duygular eşliğinde geçtiği sokakları sevmeye başlar. Böylece her kuşun kendi şehir planı oluştu: "Jagow Sokağı'na, Klaus'a gidiyorum, meyve almak! Yemek yapacağız!" "Nollendorf Meydanı'na gidip Werner'i ziyaret edeceğim, bir şişe şarap alayım!" Bugün Berlin'i gördüğümde artık donup fotoğraf karelerine dönüşmüş bir şehir görmüyorum. Berlin'de bir birlikte yaşama süreci gerçekleşti. Kuşlar şehre yeni bir tarih getirdiler. 35 yıl önce, kendisini canlı bir şehir olarak sahneleyecek yönetmeni bekleyen bir sahne gibi görünen şehir bugün bir opera sahnesini andırıyor. Bütün diller ve renkler hep birlikte oyun oynuyormuş gibi görünüyor.

Sevgi Özdamar'ın çeşitli sebeplerle Almanca gazete ve dergilerde yayımlanmış yazılarından oluşan *Aynadaki Avlu*, 2001'de Almanya'da basılmıştı. Türkçedeki bu ilk baskıya yeni yazılar ekleyen Özdamar, kültürler arasında köprüler kuran kitabında yakın geçmişteki toplumsal-tarihsel olaylara anılarının merceğinden bakıyor. Yaşamın ve ölümün uçlarını adeta şiirle bilenmiş kalemiyle yokluyor.

Birbirine ulanan olaylar ve anekdotlarla alttan alta öykülerin anlatıldığı *Aynadaki Avlu*, güncel sorunlara eğilirken insani boyutu gözden kaçırmamamız gerektiğini vurgulayan çarpıcı bir kitap.

Kapak fotoğrafı: Karl Kneidl

ISBN 978-975-08-2224-7

11 TL